

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Jacques Lacan

"Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır" ve "Bilinçdışı Öteki'nin söylemidir"

düşünbil

ÖZGÜRLÜK, DÜŞÜNMEKTİR

TEMMUZ 2018 | YIL 12 | FİYATI 15 TL

V. FELSEFE KAMPI

10-13 AĞUSTOS 2018 - KARABURUN

Bir Afyon Olarak İdeoloji

Olcay Yılmaz

-İdeoloji halkın afyonudur-

Kitabevleri ve Zincir Mağazalarda & www.dusunbilkitap.com'da

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://raney.org>

düşünbil

AYLIK FELSEFE DERGİSİ

YIL 12 / SAYI 69 / TEMMUZ 2018

İmtiyaz Sahibi

Düşünbil Yayıncılık Eğt. Rek. Org. Mat. Gıda İnş. İth.
İhr. San. ve Tic. Ltd. Şti. adına Olcay Yılmaz

**Sorumlu Yazı İşleri ve
Genel Yayın Yönetmeni**
Olcay Yılmaz

Yayın Koordinatörü
Cemre Yılmaz

Düzeltili
Hamza Celaleddin Okumuş

Görsel Yönetmen
Olcay Yılmaz

Reklam ve Halkla İlişkiler
info@dusunbil.com
www.dusunbil.com/reklam

Üyelik Koşulları
Yıllık (12 Sayı) Abonelik: 200 TL
Yıllık Yurt-dışı Abonelik: 100 €
Kütüphanelere, Kurum ve Kuruluşlara
Yıllık Üyelik: 300 TL

Abonelik ve Dergi Satış: www.dusunbilkitap.com
Web: www.dusunbil.com
E-posta: bilgi@dusunbil.com

ISSN: 1309-3304
Yaygın Süreli Yayın

Yönetim Adresi: Remzi Oğuz Arık Mah. Büklüm Sok.
No: 47/3 ÇANKAYA / ANKARA
Telefon: (12.00-17.00 arası): 0(312)926 72 60

Baskı: Desen Ofset
Birlik Mh. 448. Cd. 476. Sk. No:2
Çankaya, Ankara
Telefon: 0 (312) 4964343

Basım Tarihi: 27 Haziran 2018
Baskı Adedi: 6000
Dağıtım: Dünya Süper Dağıtım A.Ş.
0212440 28 31

Ekonomi ve Politika

Düşünbil Dergisi olarak “kuram”ın dışına pek çıkmadık. İdeoloji ve politik tartışmalardan uzak durduk. Bu tavrımızı sürdürüceğiz. Ama bu demek değildir ki felsefe bu alanlardan uzak değil. Sadece felsefe değil yayıncılık sektörü de bu alanların/olayların göbeğinde bulunuyor. Özellikle ekonomideki olumsuz gelişmeler ve dövizin yükselmesi ve TL’nin değer kaybetmesi yayıncıları oldukça zora sokmaktadır. Her ne kadar derdimiz bir fikri sizlerle paylaşmak olsa da bu paylaşımı kâğıt ile yapmaktayız. Matbaaların baskı ücretleri bu kâğıdın fiyatına göre belirleniyor. Sadece kâğıt değil özellikle yayınevlerinin telifli kitapları da bu olumsuzluklardan etkileniyor. Telif ücretleri de dövizin artışı ile doğrudan ilgili. Yakında çeviri kitaplarında azalma olması olası. Aynı zamanda dergilerin kendi maliyetlerini karşılayamaması ve kapanması gerçeği ile yüz yüzeyiz. Dergicilik olumsuz ekonomik koşullarda en çok etkilenen alanların başında geliyor. Ya –satışın düşmesini göze alıp– fiyat artışı sağlayacaklar ya da aynı fiyatta direnerek kapanmayı göze alacaklar. Önümüzde bir genel seçim var ve dergi çıktığında muhtemelen kazananlar da belli olacak. Elbette belli olacaklardan biri de ekonominin durumu! Ülkemiz güzel olduğu kadar güzel yönetilmeyi de hak ediyor. Umarız üreten ve kardeşçe yaşadığımız bir ülkeye uyanırız.

Felsefe Kampı ve Dergi Aboneliği

Bu yıl beşincisini düzenleyeceğimiz Felsefe Kampı’nı yine İzmir’in güzel ilçesi Karaburun’da gerçekleştireceğiz. Kampın bu yılki konusu Fransız Felsefesi olacak. Çeşitli söyleşilerin yanı sıra drama, gezi, sinema gösterimi, yürüyüş, tişört boyama vb. etkinlikler ile dört günü felsefe ile dolu dolu yaşayacağız. Kayıt ve detaylı bilgi için www.dusunbilakademi.com adresini ziyaret edebilirsiniz. Bu arada Temmuz ayı itibari ile dergi aboneliğini yeniden açma kararı aldık. 30 Temmuz’a kadar kampanyalı olarak **#abonelik** yapabilirsiniz: www.dusunbilkitap.com

Bu sayımızı ünlü psikanalist ve düşünür Jacques Lacan’a ayırdık. Umarız beğenirsiniz...

Keyifli okumalar...

Olcay Yılmaz

/dusunbildergisi

@dusunbildergisi

@dusunbildergisi

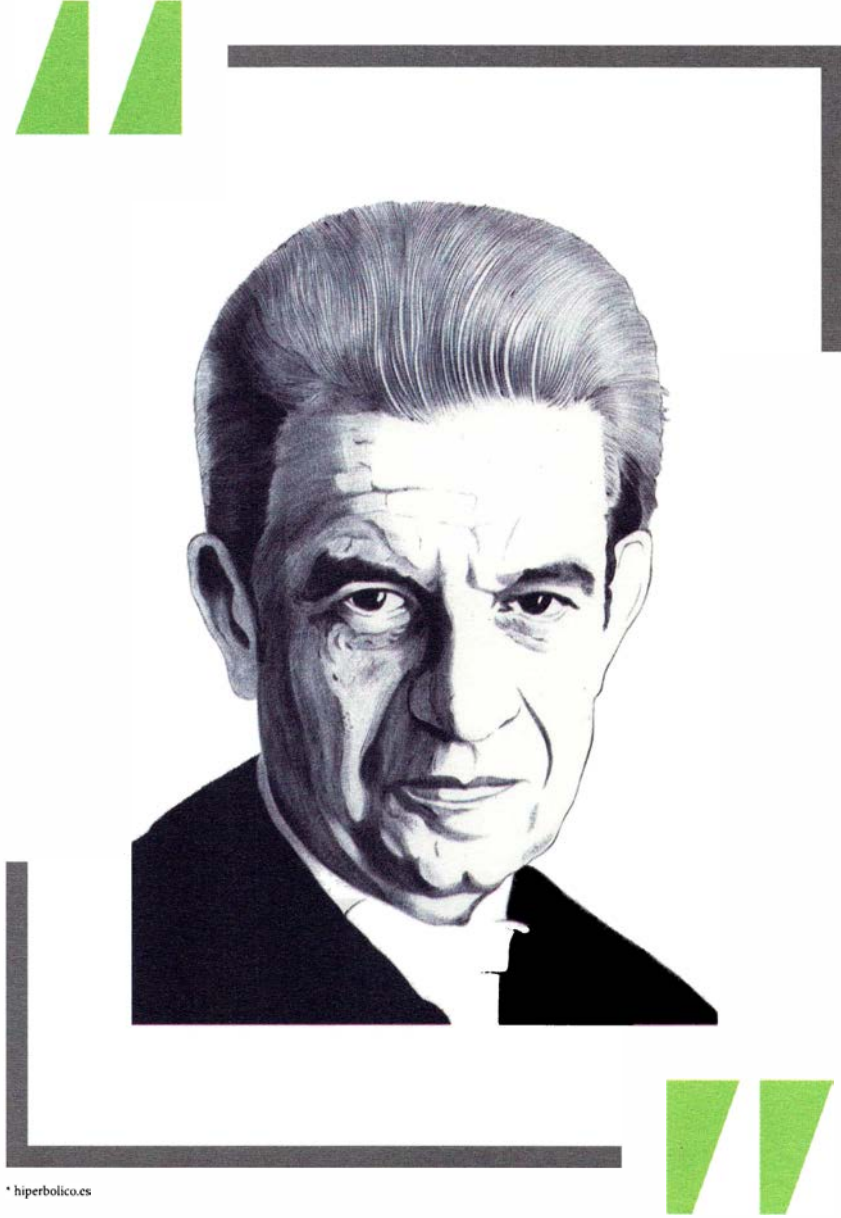
/dusunbildergisi

Makalelerde dile getirilen düşüncelerden ve kaynakların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Düşünbil’de yayınlanan yazılar dergi yönetiminden izin alınmaksızın internet dahil herhangi bir yayın organında yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

*“Daima hakikatı söylerim.
Ama hakikatın tamamını değil.
Çünkü hakikatın tamamını
kimse söyleyemez. Her şeyi
söylemek imkansızdır. Yeterince
kelime yoktur. Hakikatı,
gerçek olana yaklaştıran da bu
imkansızlıktır.”*

Jacques Lacan

Jacques

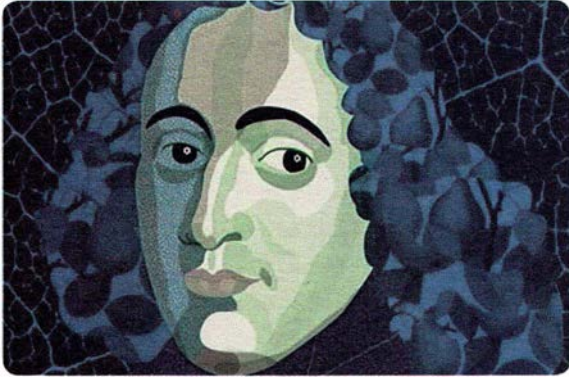
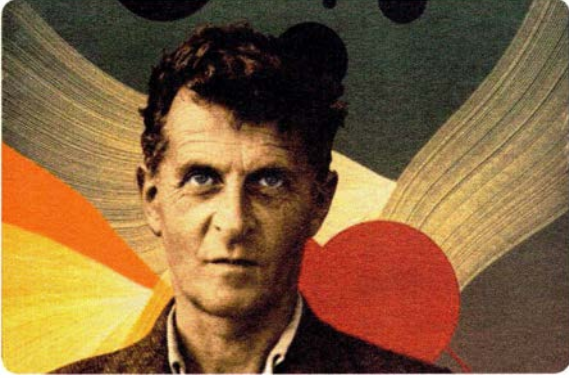
* hiperbolico.es

Lacan

KAPAK

- 06** Çağın Vebası: Lacanyen Psikanaliz
Abdurrahim Tunç
- 09** Oedipus ve Electra: Jacques Lacan
ve Feminist Bakış Açısı
Robin Tamblyn
Çeviren: Tuğba Alp
- 12** Sokal ve Bricmont'un Lacan
Eleştirilerine Eleştiri: Sosyal Bilim
Cephesinin Psikanaliz Müdafaası
Remzi Bilge
- 15** Descartes'tan Lacan'a Öznenin
Konumu
Jenna Lilla PhD
Çeviren: Zeynep Şenel Gencer
- 17** Lacan ve Bir Ayna Bize Neyi
Gösterir?
Olca Yılmaz
- 22** Lacan ve Batı Felsefesindeki Önemi
Ehsan Azari Stanizai
Çeviren: Merve Gültekin
- 24** Büyük Öteki Hegel ile Yüce İnsan
Freud'a Dönmek
Serhat Yenisan
- 28** Lacan ve Kadınlar
Jeanne Willette
Çeviren: Zeynep Duran

- 32** Lacanyen Psikanaliz ve Felsefi Bağlantıları
Kamil Tuzgöl
- 37** Görme İle Bakışın Farklılığında İmge
Engin Ümer
- 41** Lacan'ın "Kadın Yoktur" Söylemi Üzerine: Kadın Olanın Olmama Sancısı
Nilsu Yiğitoğlu
- 44** Bilimler Sandığımız Kadar Masum mu?
Berkay Coşkun
- 48** Spinoza'nın Politika Felsefesi
Ayşe Bilge Demir
- 52** Deliren Aydın'ın Karanlığı: Idioterne
Şehmus Biçer
- 55** Ludwig Wittgenstein'da Resim Kuramı
Merve Karacan
- 58** Uyandırma Dersleri -III-
Çalıp Çırpmanın Toplum Üzerine Dağılma Özelliği
Muhammet Akyıldız
- 62** Westworld: Robotlara Zulmetmenin Nesi Yanlış?
Paul Bloom ve Sam Harris
Çeviren: Gülsüm Esen

Lacan, Freudcu psikanalizi baştan kurarak psikanalizin yok olmamasını; Freud'un 1909'da ABD'ye yolculuğu sırasında Jung'a dediği gibi bir "veba" olarak kalmasını sağlamıştır. Lacan, psikanalizin bir bilim olarak ele alır ve "psikanaliz bilinçdışının bilimidir" ifadesini kullanır. Lacan, Freud'un yeniden yorumlanmasıyla yapısalcılıktan post-yapısalcılığa uzanan bir yol izler. Lacan'ın, psikanalizin nesnesi olarak bilinçdışını göstermesi oldukça önemlidir.

Psikanaliz bir bilim olacaksa, öncelikle epistemolojik olarak kendi ayrımını temellendirebilmelidir, yani nesnesini ayırtlayabilmelidir. Bu noktada Lacan pozitivism-ampirizm sonrası gelişen bilim anlayışını temel alır ve Freud'u buna göre *yeniden okur*. Buna göre, psikanalizin nesnesi (Freud'un da pek çok yerde işaret etmiş olduğu ama tamamen açık kılamadığı hâliyle), *bilinçdışıdır*. Bunun bir teorik nesne olduğunu belirtmek gerekir ve burada ayrıca psikanalizi başka bilimlerden ayırmak üzere, bilinçdışının özgün bir teorik nesne olduğunu da belirtmek gerekir Lacan'a göre. Althusser'in Lacan üzerine erken yazılardan biri olan yazısında belirttiği gibi, bu Lacan'ın onu yeni bir düzleme getirmek üzere "Freud'a dönüş hareketi"dir (1).

Lacan: "Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır."

Lacan'ın psikanalitik kuramının temel noktası, "Bi-

linçdışı bir dil gibi yapılanmıştır" savıdır. Lacan, bu sözleriyle o zamana dek hiç tasavvur edilmemiş bir tanım yapar.

Bunun için, Freud'un işaret ettiği -rüya, dil sürçmesi (*lapsus*), espri (*mot desprit*, Witz), sakarlık (*acte manqué*), histerik ve saplantılı semptomlar gibi-bilinçdışı oluşumlarını, Ferdinand de Saussure'ün yarattığı modern dilbilim araçlarıyla, özellikle de gösterge (*signe*) kavramıyla okur. Gösterge kavramı, gösteren (*signifiant*: sessel görüngü) ile gösterilen (*signifié*: zihinsel temsil, suret) çiftini, bir madalyonun iki yüzü gibi birleştirir: "Bir gün fark ettim ki, bilinçdışı keşfedildiği andan itibaren, dilbilime girmemek zordur" diyecektir Lacan, 1972'de dilbilimci Jakobson'un karşısında konuşurken. Lacan göstere-ne en büyük önemi atfeder ve gösterilene gösterenler arasında oyunun bir etkisi olarak kabul eder. Gösterenin gösterilene etkisi vardır: Lacan 1956'da "Bir tek psikanaliz düşünceye gösterenin üstünlüğü fikrini kabul ettirebilir çünkü gösterenin her düşünüp taşınma eyleminden (*cogitation*) bağımsız olduğunu kanıtlar" diye yazar. 1972'de, Freudcu devrimin sonuçlarını okumak için Saussurecü dilbilimi kullanma biçimini "dilbilimkârlık" olarak adlandırır. Yani Lacan için, dile dair her şey dilbilimin alanı değildir. Dil ile bilinçdışının bağı, psikanalizin dilbilimkârlığının çalışma alanıdır (2). Bu bağlamda Lacan'ın, Freud'un bilinçdışı oluşumlarını Saussure'ün dilbi-

lim kuramıyla okuyarak daha önce rastlanmayan bir biçimde ortaya koyması psikanaliz açısından değerlidir.

Peki, bilinçdışının tanımı nedir? “Bilinçdışı, kişiler-ötesi somut söylemin, öznenin bilinçli söyleminin devamlılığını sağlamasında eksik kalan kısımdır. (...) Bilinçdışı geçmişimin/öykümün bir boşlukla damgalı ya da bir yalanla işgal edilmiş bölümüdür: sansüre uğramış kısımdır. Ama hakikat bulunabilir; çoğu zaman zaten başka yerde yazılıdır. Bilinçdışı çeşit çeşit ıvrı zıvırdan mütevellit değil, gizli unsurları tam da gösterenler olan bir düzendir. Hatta Lacan bilinçdışını bir yapı olarak görür. Dolayısıyla, Lacan bilinçdışının bir dil olduğunu söylemiyor ama onu yapılandırıyor (gösterenlerin oyunu/dizisi), tıpkı bir dil gibi, bir yapıya sahip olduğunu söylüyor” (3).

Lacan aynı zamanda, Freud’un rüya kavramına Jakobson’un dil kuramıyla yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Lacan, Freud tarafından tanımlanan iki rüya çalışması mekanizmasının, yani yoğunlaşma ve yer değiştirmenin, dilbilimci Roman Jakobson tarafından tanımlanan dilin temel kutuplarıyla, yani istiare ve mecaz-ı mürselle, uyuştuğunu savunmuştur. Mecaz-ı mürselde, parça bütünü simgeleyerek bir şey, ötekini temsil eder (örneğin; yirmi yelken, yirmi gemi anlamına gelebilir). Freudyen rüya yorumlamasında, rüyadaki bir unsur, yer değiştirme yoluyla başka bir şeyi simgeleyebilir (örneğin; İtalyan bir âşık bir Alfa Romeo arabayla temsil edilebilir). Lacan bunun mecaz-ı mürselle, parçanın bütünü simgelemesiyle aynı şey olduğunu söyler. Bu dilbilimsel kendini ifade etme araçlarının bilinçdışı tarafından kullanımı, Lacan’ın bir dil gibi yapılandırıldığı iddiasıyla ilgili kanıtlarının bir bölümünü oluşturur (4).

Aynanın Oyunları yâhut Öznenin Aşkı: Narkissos

1936 yılının Ağustos ayında Jacques Lacan XIV. Uluslararası Psikanaliz Kongresi’nde *ayna evresi* üzerine bir sunum yapar. 1949 Temmuz’unda XVI. Kongre’de bu temadan yeniden bahsedecektir. Ayna evresi, Lacan’ın psikanalitik camiaya girişinin işare-

tidir. İlk kez söz alışından üç yıl sonra yeniden bu kavrama gönderme yapması tesadüf değildir. Bununla Lacan, parçalı beden deneyiminden saldırganlığa, temel insan tutkularından yabancılaşma ve deliliğe, özellikle de paranoyaya kadar pek çok olguyu açıklamaya yarayan kilit bir kavram yaratmaktadır (5). Peki, *infans*’ın (yeni doğan, henüz konuşmayan bebek) ayna evresine girme süreci nasıl işler?

Altı aylıkla sekiz aylık arasında çocuk kendi yansımasını aynada gördüğünde ve kendisini bir varlık olarak, dünyanın geri kalanından ayrı olarak idrak ettiğinde ayna evresine girer. Lacan’ın ayna evresi; öznenin kendi imgesine ve bedenine âşık olduğu, bunun ötekilere olan sevgiden önce geldiği zaman olan Freud’un birincil narsisizm evresine karşılık gelmektedir (6).

Ayna evresi, psikologlar tarafından betimlenen bir davranışın ruhsal (ve libidinal) mekanizmasını açıklar: altı aylıktan itibaren çocuk aynadaki görüntüsünü tanır ve bu tanımayı “aydınlanma ifade eden bir mimikle” gösterir. Bebek on sekizinci ayına kadar kendisi için büyük bir oyun değeri taşıyan bu deneyimi tekrarlar. Lacan bu *an*’a

bir *olay* önemi atfeder: “Henüz yürüme, hatta ayakta durma kabiliyetine dahi sahip olamayan bebeğin, aynanın önünde, kendisini saran bir insana ya da başka bir yapay desteğe dayanarak coşkulu bir gayretle bu desteğin engelini aşır, biraz eğik de olsa bir poz vererek, görüntüsünü bir anlığına sabitleme eyleminin tekrarının heyecan verici manzarası, düşüncemizi meşgul etmiştir.” Bu betimlemenin ardındaki libidinal hareketlilik nedir? Lacan burada bir özdeşleşme *yani, bir görüntüyü üstlendiğinde öznedeye ortaya çıkan dönüşüm* olduğunu tespit eder. Bu özdeşleşme ile *infans*, bir yandan hareketlerinin eşgüdümsüzlüğü yüzünden bakıma muhtaç oluşunu duyumsarken bir birlik, bütünsel bir biçim edinir: Bu görüntü, “o”dur! Bu coşku, özerklik anlamına gelen bütünleşmiş *Gestalt*’ın (biçimin) başarıya ulaştığını gösterir. Beden imajını bütünlüğünün geleceğini müjdelediği hâkimiyet hissi, duyumsadığı güçsüzlüğün yerine geçer. Lacan bu evrede, daha sonra ikincil özdeşleşmelerin öznenin yaşamına katılmasını sağlayacak olan *benliğin oluşumu* anını görür (7).

Dolayısıyla Lacan, görüntüsü ile özdeşleşen *infans*'ın bu oyunda bütünleşmiş biçime nasıl ulaştığını inceleyerek bu olaya dikkat çekmiştir.

Aynada, akis ve karşılıklılık vardır. Birinden öteki benzerine geçiş kesintisizdir. Ve ayna evresi yalnızca çocukta betimlenen bu olgularla sınırlanmaz. Psikolojinin tasvir etmeyi pek sevdiği türden gelişimsel bir aşama değildir. Bu evre, narsisizmin baskısını ortaya koyduğu *benlik*'in oluşum anıdır. Konuşan özne bu anın izlerini ve etkilerini hep taşıyacaktır. İmgesel yabancılaşma yok olmaz ve libidonun bir imaj üzerinde sabitlenmiş olduğu her defasında yeniden kendisini gösterir (8). Ne var ki aynada oluşan benlik özne değildir. Benlik ve özne arasında uyumsuzluk söz konusudur. Özne işlevini dilde ve sözde bulur. Benlik ise özdeşleşme sürecinde nesneleşir. Lacan, aldatıcı benliğin psikanalizin temel noktası olarak ele alınmasını reddeder.

Ayna evresi öyle bir dramdır ki bu evredeki içsel itki yetersizlik hissinden bir hayale doğru –ve bu içsel itki mekânsal özdeşleşmenin tuzağına düşmüş özneyi bedeninin parçalı imajından, bütünlüğün ortopedik bir formuna dönüşen fantezilerini üretir– ve sonunda üstlenilen yabancılaştırıcı kimliğin, katı yapısıyla bütün zihinsel gelişimi belirleyecek zırhına doğru götürür. Bu sayede, rüyalar kâbusa dönüştüklerinde uyuyana ne gösterdiklerini de anlayabiliriz: sakatlanma sahneleri, uzuvların kopuşu, kesikler ve beden bütünlüğünün başka türlü bozulmaları. Bu *membra disjecta* (dağıtılmış kısımlar veya parçalar) görüntüleri beden imgesinin bütünlüğünü koruyamadığı ve aslında neyi –eğreti ve dayanıksız bir biçimde– bütünleştirdiğini gösterdiği sahnelerdir. Histerik semptomlar da nörolojik bağlantılardan ziyade anlamsal yolları takip eden imgesel anatomisiyle aynı şeyi gösterir. Saplantılı kişi de düşmanları ele geçirmeden önce kendisini özdeşleştirdiği, siperlerle pekiştirerek koruduğu kale, bilinçdışı ta-

rafından ele verildiğinde aynı şeyle yüzleşir. Aynada oluşturulan benlik şudur: sayesinde öznenin bir varlık değeri kazandığı, kendi olmayan ama tümüyle kendi olduğuna inanmak istediği bir imajdan gelen bir sabitlenme, yani imgesel bir yakalanma. Aynanın zamansallığı çıkışı olmayan sonsuzlaşmış bir şimdi ki zamandır. Aynanın oyunları sonsuzdur, hep birbirini yansıtarak dolaylanır gider (9).

Narkissos mitinin gösterdiği üzere ölüm aynaya pek yakındır. Kendini seyretme tutkusu özneyi tam anlamıyla uyuşturur. Bu tutku karşısında ölüm olagandır, yaşamın değeri yoktur. Benlik bu ölümün taşıyıcısıdır.

Dipnotlar

- (1) Akmeşe, Serhat. Jacques Lacan: Freud'dan Lacan'a Psikanaliz, <https://poecatilim.wikispaces.com/>
- (2) Castanet, Herve. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. Çev: Baturalp Aslan. İstanbul: Encore Yayınları, ss. 29.
- (3) Castanet, Herve. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. Çev: Baturalp Aslan. İstanbul: Encore Yayınları, ss. 31.
- (4) Mambrol, Nasrullah. Lacanyen Psikanaliz. Çev: İsmail Ege Yaylım. *Libido Dergisi*, Sayı: 30, ss. 21,22.
- (5) Castanet, Herve. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. Çev: Baturalp Aslan. İstanbul: Encore Yayınları, ss. 19.
- (6) Mambrol, Nasrullah. Lacanyen Psikanaliz. Çev: İsmail Ege Yaylım. *Libido Dergisi*, Sayı: 30, ss. 22.
- (7) Castanet, Herve. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. Çev: Baturalp Aslan. İstanbul: Encore Yayınları, ss. 19.
- (8) Castanet, Herve. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. Çev: Baturalp Aslan. İstanbul: Encore Yayınları, ss. 22.
- (9) Castanet, Herve. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. Çev: Baturalp Aslan. İstanbul: Encore Yayınları, ss. 22.

Kaynaklar

- CASTANET, Herve. (2017). *Lacan'ı Anlamak*. Çev: Baturalp Aslan. İstanbul: Encore Yayınları.
- LACAN, J. (1996). Özne-Benin İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi. *Saffet Murat Tura. Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, 173-183.
- TURA, S. M. (1996). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Ayrintı Yayınları.

YAZAR

Abdurrahim Tunc

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. Mersin Üniversitesi Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaktadır. Felsefe, edebiyat, psikoloji ve toplumsal cinsiyet alanlarıyla ilgilenmektedir. Egzistansiyalizm ve Jean-Paul Sartre'dan düşünsel anlamda etkilenmiştir. Bir yandan Türkçe öğretmenliği yapmakta diğer yandan yazılarıyla var olmaya çalışmaktadır.

OEDIPUS VE ELECTRA: JACQUES LACAN VE FEMİNİST BAKIŞ AÇISI

ROBIN TAMBLYN

ÇEVİREN: TUĞBA ALP

“Kadın Yoktur.”

–Lacan Psikanalizinin Temel Prensipleri

Gördüğümüz gibi, Freud’un kadın cinselliğiyle ilgili çalışmaları, insanın kendisinin bile “eksik ve parçalı” olduğu düşündürüyordu. Kendi döneminde bu, hem kadın hem de erkek psikanalistlerden yana sert yorumlara ve tartışmaya neden oldu; özellikle konuyla en çok ilgilenen yazarlar, tartışmalı ve yıkıcı Jacques Lacan idi (1901-81). Lacan, Fransız şarap tüccarı Alfred Lacan’ın en büyük çocuğu olarak Paris’te dünyaya geldi. Freud gibi, hem annesinin gözdesi hem de güçsüz bir babanın oğluydu. Genç Lacan hayatında, tüm aile için baskıcı ve mutsuz bir ev hayatına sebep olan, korkutucu ve zalim bir büyükbaba tarafından gölgelenmişti.

Lacan’ın İngilizce olarak yayınlanmış biyografisine göre, büyükbaba çok tatsız bir insandı – ailesinin duygu ve ihtiyaçlarından çok daima kendi bedensel arzularına önem veren hep küstah ve bencil bir kadın avcısıydı (1). Şaşırtmayan bir şekilde şiddetli cinsel iştahının yanında, Lacan (Katolik olarak yetiştirilen) ayrıca bir ateistti (2). Gençliğinde tıp okudu ve 1926’dan itibaren psikiyatride uzmanlaşarak 1930’larda Fransız psikanalizinin öncüsü oldu. Lacan, Freud’un ikinci jenerasyon analistler tarafından sulandırılmış ve karalanmış ilk eserlerinin orijinal kültürel yapısının restorasyonu anlamına gelen

“Freud’a Dönüş”ü savundu. Uluslararası Psikanalitik Derneği (özellikle Marie Bonaparte ve Anna Freud), Lacan’ın çalışmalarına olumsuz bakıyorlardı ve gerekçe olarak alışılmışın dışındaki analitik çalışmalarını asıl sebep olarak göstererek, 1953’te onu resmi olarak ihraç ettiler. Gençliğinde Melanie Klein’dan büyük ölçüde etkilenmişti, ancak daha sonra onun en önemli eleştirmenlerinden biri oldu. Yazılarını anlamamanın zor olmasına rağmen (bazılarını anlamak tamamen imkânsızdır), bazı önemli kavramları ayırt edebilmekteyiz. En önemli iddiası, bilinçdışının bir lisan gibi yapılandırmış olmasıydı ve Freud’un yaptığı gibi cinsel bir model yerine, dilbilimsel bir model kullanmasıydı.

Arkadaşı Antropolog Claude Levi-Strauss gibi Lacan, Oedipal mücadelesini, Batı toplumundaki ataerki hiyerarşinin çöküşünden kaynaklanan sembolik bir fikir ayrılığı olarak gördü. Oidipus kompleksi öncelikle, biyolojik baba veya baba figüründen ziyade, anne ve çocuğu ayırmaya hizmet eden soyut bir baba aracılığı olarak tanımlanan “Babanın-Adı” kavramına bağlar. Lacan, bir çocuğun, kendini anneye ve çevreyle tam hissettiği bir Gerçeklik Düzeni’ne doğduğunu iddia etmiştir. Çocuğun lisan öncesi aşamasından itibaren gerçek gücü yoktur: Lacan’ın toplumundaki konumunu tanımladığı “Ben” kelimesine erişimi yoktur. Altı ve on sekiz aylık yaşlar arasında bir noktada, çocuk aynada kendi görüntüsünü yakalar ve bedeninin annesinin bedeninden ayrı oldu-

ğunun farkına varır; bu “ayna aşaması” onu İmgesel Düzeni’ni yansıttığı alana taşır. Çocuğun bireysel bir varlık olduğu keşfi, çocuğun (her iki cinsiyette de) Lacan’ın “erkeklik organı” (çocuğun eksiklerini ve isteklerini annesinin sahip olduğuna inandığı şey), olarak adlandırdığı şeyi yeniden yaratmaya çalışarak, annesiyle cinsel bağ kurmayı istemesine sebep olur.

Bu noktada, baba-faktörü, bu birliği yasaklayan ataerkil yasa ile müdahale eder ve uygular; bu, (erkek) çocuğa –erkeklik organına– yalnızca babası vasıtasıyla ulaşılabilir olduğunu bildirir. Eğer çocuk Oedipal arzularına itaat ederse ve bastırılırsa, Sembolik Düzen’in “yasalar veren” bir parçası hâline gelir ve ataerkil iktidarda “Ben” dili ile ödüllendirilir. Eğer Babaya itaat etmeyi reddederse, Hayali Alanda izole edilir ve yalnızca –destek– yoluyla topluma girmeyi başarabileceği bir psikozdan (ruhsal denge bozukluğu) sorumlu hâle gelir: Freud’un hatırlattığı gibi, erkek çocuk asla Oedipal Baba’yı yenemez. Dolayısıyla nevrozlar, nevroza (davranış bozukluğu) neden olan bilinç ve bilinçdışı güçler (veya çocuk ve erişkin cinselliği) arasındaki çatışma ile çocukluk evresine bağlı olduklarından, “Hayal” alanında sıkışmış olarak düşünülebilirler.

Lacan’ın bu belirgin erkeğin doğuştan gelen üstünlüğü efsanesine rağmen (kadın, ataerkil dile hiçbir erişimi olmadığı için, Sembolik Düzen’de güvenli bir yer kazanamayacaktır) ve kadınlara karşı kendi bencil tutumlarını da unutmuyarak, feminist alanda çok etkili olmuştur. Luce Irigaray, Lacan’ın mevcut formülasyonlarını eleştirirken, dışının buradaki konumunun olumsuz olarak görülmemesi gerektiğini iddia eder: daha doğrusu, kadın baskıcı erkek söylemiyle engellenmemiş Hayal Alanı’nda, kendi lisan şeklini kendi yaratma imkânına sahiptir (3).

Lacan ayrıca, “erkeklik” ve “kadınlık” kavramlarını, sabit biyolojik yapıdan ziyade akıcı sosyal yapılar olarak bilinçdışının bir lisan faaliyeti olarak tanımlanmasını tartışan, feminist film kuramcıları tarafından da benimsenmiştir (4); Lacan için kadın bu şekilde “kısırlaştırılmamıştır”, erkeğin emrine verilmiştir. Birçok feminist yazar, mevcut sosyal koşulların, biyolojik olarak boyun eğmeyen ancak potansiyel güçlerinden korkan ve ataerkil bir hiyerarşiyle ezilen kadınların, görünür “pasifliğini” açıklayan bir kilit nokta olduğuna inanmaktadır (5). Bu, erkeğin kendi erkeklik organından ziyade, topluluk tarafından erkek akranlarına göre kadına verilmiş olumlu bir pozisyonudur. Adler için bu, Freud’un “erkek organı kıskançlığı”na benzeyen, kadınlardaki “eril protesto”nun kaynağı idi (6). Karen Horney’in öner-

diği gibi, sonuç olarak “yaratılmayı” kontrol eden kadınların hepsi belki de erkeklerde “rahim kıskançlığı”na önderlik ederler (7). Bu nedenle, erkek çocuğunun bakış açısı, kısıtlanmış olan annesinin görüşleri gerçek bir tablo olmayacak, kendinden korktuğu ve onu yenmek istediği yönündeki istekli düşünceleri olacaktır. Bu, Kleinian ve Lacanian inancına bağlı olarak, çok küçük bir çocuğun sık sık annesini tehdit edici ve kısırlaştırma kabiliyeti içinde deneyimlediği fikriyle bağdaşır.

Freud’un, kadınların ezilen konumlarının, “zayıflıkları”na katkıda bulunan bir faktör olarak farkına varmasına rağmen, kendisi çalışmalarında bunu nadiren açıkça belirtmiştir (8). O da bu görüşleri toplumun görüşüne sunmaya net olarak isteksizdi, belki de kendisi kadınların gizli gücünden korkuyordu; onun biraz da kendi acımasız annesine doğal olmayan bağımlılığı, bunun gerçekten de böyle olduğunu gösterir. Elbette, Freud’un kendisinin de bu baskıya katkıda bulunduğu açıktır. Tedavi ettiği kadınlara yaptığı muamele, özellikle genç bir histerik olan Emma Eckstein ve Dora gibi kadın hastalara yönelik zulmü ile kadın düşmanlığını daha da açığa çıkardı. Psikanaliz, Freud karakteriyle ilgili bağlantılı olduğu sürece, o zaman özünde toplumsal cinsiyet yanlısı bir disiplin olduğu sonucuna varmalıyız. Juliet Mitchell’in işaret ettiği gibi, aslında bu, birisi için bir öneri değil, ataerkil bir toplumun bir ürünüdür. Paradoksal olarak, oradaki yalanların feministler için değeri vardır, bu, dünyamızda neyin yanlış olduğunu tam olarak gösterir ve onu değiştirmek için bir başlangıç noktası sağlar (9).

Dipnotlar:

- (1) Roudinesco, Elisabeth (Barbara Bray) ([1994] 1999) *Jacques Lacan* (ikinci baskı), Polity Press, New York.
- (2) Din ve cinsel karışıklık, aslında karşılıklı olarak uyumsuz: Bir kez yorumunda Jung, “bana iyi bir evlilik için ön koşul, öyle görünüyor ki, sadakatsiz olma ruhsatıdır” (Freud, Sigmund ve Carl Gustav Jung (bkz 1974) Freud / Jung Letters, Hogarth Press ve Routledge & Kegan Paul Ltd, Londra, s.289), kadın hastalarından en az ikisini baştan çıkarıyordu (William McGuire, Ralph Mannheim ve RFC Hull).
- (3) Bkz Irigaray, Luce (Carolyn Burne’le Catherine Porter) ([1977] 1985) *This Sex Which Is Not One*, Cornell University Press, New York.
- (4) Bkz. Hayward, Susan (1996) *Sinema Araştırmalarında Temel Kavramlar*, Routledge, Londra. Daha önce de belirtildiği gibi, Freud’un buradaki konumu biraz paradoksaldir. Hepimizin “biseksüel” olduğunu (yani hem kadın hem de erkek özelliklerini içerdiğini) söylediği fikri (fliess’i takip ederek), çevresel faktörleri kabul ettiğini iddia ettiği için, bu özelliklerin oransal gösterimi, yaşadığımız kültüre göre değişiklik gösterdiği ve kişiliği şekillendirmede akrabalar ve çağdaşlarla olan sosyal ilişkilerin önemini vurgulamıştır. Bununla birlikte, aynı zamanda (belki de o dönemin hâkim bilimsel eğilimlerinden dolayı), çalışmaları da güçlü bir biyolojik vurguyu korudu. Cinsiyetler arasındaki psikolojik farklılıkların büyük oranda genital olarak belirlendiğine inandı (“anatomik kader”). Penisin tamamen üstünlüğü konusundaki ısrarı, kadın konusuyla ilgili olarak elverişli bir konum yaratmayı

başaramadığı anlamına geliyordu. Freud'un eserindeki biyolojik ve sosyal faktörlerin göreceli önemi üzerine yapılan tartışma, ölümden sonraki takipçilerinin iki gruba ayrılmasına sebep oldu: Kleinianların (ağırlıklı olarak İngilizce) libido okulu ile (çoğunlukla Amerikan temelli) yeni-libido okulları, Freudcu Karen Horney, Erich Fromm ve Harry Stack Sullivan.

(5) Aslında tarihsel kanıtlar birçok toplumun aslen anaerik olduğunu ve erkek egemenliğine ancak uzun bir mücadeleden sonra geldiğini göstermektedir. Bu, JJ Bachofen'in yazılarında en bilinen ifadeyle belirtilmiştir. Bachofen, JJ (Trans Ralph Manheim) ([çeşitli tarihler] 1992) *Mit, Din ve Anne Hakkı: Seçilmiş Yazılar*, Princeton University Press, New Jersey.

(6) Bkz. Örneğin Adler, Alfred (ed. Colin Brett) ([1938] 1998) *Sosyal İlgi*, Oneworld, Oxford, s.172.

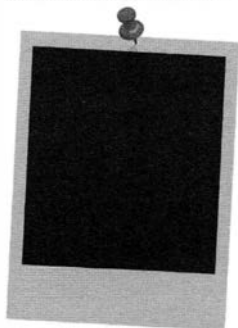
(7) Bkz. Horney, Karen ([1939] 1980) *Psikanalizdeki Yeni Yollar*, WW Norton, Londra.

(8) Her ne kadar 1908'deki "Medeniyetli" Cinsel Ahlak ve Modern Sinirlilik (Standart Baskı IX) ve 1933'deki *Dişilik* (Standart Baskı XXII) bu baskıyı kısaca belirtmekle birlikte, Freud'un yazılarının büyük koleksiyonunda tam bir tartışma göze çarpmıyor.

(9) Bakınız Mitchell, Juliet ([1974] 1980) *Psikanaliz ve Feminizm*, Penguin, London, p.xv. Bununla birlikte, bazı feministlerin psikanalizle ilgili kararlılıkla düşman kaldığını unutmamak önemlidir. Bunun muhtemel bir açıklaması, kadınların ve özellikle de çocukların 1970'li yıllara kadar cinsel taciz iddialarını ciddiye almalarında yaşanan güçlüklerin en azından kısmen Oidipal teorisinin etkisine atfedilebileceği gerçeğidir. Bkz. Webster, Richard (1996) *Freud Niçin Yanlış* (revize edilmiş baskı), HarperCollins Publishers, London. Belki de JM Masson'ın iddiaları için söylenecek bir şey var.

Kaynak: romuluscomplex

ÇEVİRMEN

Tuğba Alp

1981 Turhal doğumluyum. İlk ve orta öğrenimimi İstanbul'da, üniversite eğitimimi ise Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde tamamladım. Yabancı dil olarak İngilizce ile ilgim Oğuzkaan Koleji'nde 1 sene hazırlık eğitimim ile başladı ve sonrasında devam etti. İngilizce ile bağlantımı hiç koparmadım. Finans sektöründe çalıştığım her dönemde İngilizce çeviri veya yabancı uyruklu müşteriler ile görüşme konularında destek sağladım. Üniversite bitirme tezlerinde çeviri işi ile ilgilendim. Edebiyatla ve kelimelerle uğraşmaktan ve ayrıca İngilizce ile sürekli üretiyorum büyük keyif duyuyorum. Yabancı dil ile ilgili çok daha uzun soluklu işlerde görev almayı umut ediyorum.

SOKAL VE BRICMONT'UN LACAN ELEŞTİRİLERİNE ELEŞTİRİ: SOSYAL BİLİM CEPHESİNİN PSİKANALİZ MÜDAFAASI

REMZİ BİLGE

Aristoteles'in tasnifinden bu yana bilim dallarının gerek ele aldığı konular gerekse yöntemleri açısından sınıflandırılması ve buna bağlı tartışmalar, her zaman gündemdeki yerini korumuştur. Çünkü bir bölme işlemi olan tasnif ile onun negatif karşılığı olan ve birleştirme, derleme anlamlarına gelen tedvin, birlikte işleyerek söylemin ihtiyaç duyduğu kümeleşme pratiğini ortaya koyarlar. Bölme ve birleştirme edimleri olmadan söylemin bütünlük arz etmesi, sınırlarının belirlenmesi ve dolayısıyla anlamın ortaya çıkması imkânsızdır. Bu bağlamda genel olarak matematik ve mantık gibi formel bilimler, biyoloji ve fizik gibi doğa bilimleri ile sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimler birbirinden ayrılmıştır.

Bilimsel söylemin çerperlerini oluşturmakla görevli bu tasnif çabası, ülkemizde öğrencilerin aslında ne kadar zeki olduğuna ilişkin bir skala sağlama görevini üstlenmiştir. Bu durumun akademide de aynı şekilde geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Birbirimize bakışımız çeşitli ideolojik kırılmalarla şekillenir. Çoğu zaman biz sosyal bilimciler, doğa bilimlerinin –veya rakama dayalı dünya görüşü mü demeliyim?– gereksiz olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmesek de, pek çok “sayısalcı” sosyal bilimlerin muğlaklığından dem vurmakta, bu sahanın sistematik ancak anlamsız bir spekülasyon birikintisi olduğunu imâ ederek tuhaf bir zevk almaktadırlar. İşte Sokal'ın sahte-makalesi bu çekişmenin anıtsal bir ifadesidir. Sokal'ın yazdığı anlamsız iddialarla dolu bir sahte makale olan “Sınırların Aşımı: Kuantum Yerçekiminin Dönüşümsel bir Betimlemesine Doğru” başlıklı çalışmasını gönderdiği Social Text der-

gisinin hiçbir düzeltme istemeden makaleyi “Bilim Savaşları” konulu özel sayısında yayınlamış olması, Sokal'ın sosyal bilimlerle ilgili yargılarını kendisi için doğrulamıştır. Ardından Bricmont ile yazdıkları *Son Moda Saçmalar* başlıklı kitapta sosyal bilimcileri ağır şekilde eleştirirlerken ilgili konudaki karşı duruşlarını şu şekilde özetlemektedirler: “Mistifikasyon, kasten muğlak dil kullanımı, karmakarışık düşünce ve bilimsel kavramların kötüye kullanımı bu kitabın konularıdır” (Sokal ve Bricmont, 2002: 13).

Yazı Kendini Yazar: Yazı ile İşlem Arasındaki Ontolojik Farkı Haritalamak

I.

Bilimsel tahayyülü şekillendiren iki dünya görüşünü ayıran temel fark, kullanılan araçların (harf/yazı ve rakam/işlem) zorunlu metafizik bağıntılarıdır. Düşüncenin inşa malzemesi olan bu araçların eklemleme ve soyutlama tarzları (gramer-formül) engellenemez biçimde içerik üzerinde etkilidir. Düşünce malzemelerinin bir araya gelişlerini düzenleyen değişmez kaideler, öngörülemez de sonuçların tunç çerçeveler içerisinde ortaya konulmasına neden olmaktadır. Hiçbir düşünce, biçimin dayattığı ihtimaller ufkunun ötesinden doğamaz. Yazarken ve hatta sistematik olarak konuşurken, kelimelerin ve gramerin daire-i imkânında, göstergelerin diferansiyel sistemindeki anlam deseninin üzerinde gezindikçe, kâğıdın/sözün üzerinde beliren kombinasyonlar sayesinde yeni soyut örüntülere erişiriz. Bu, harflerin bir araya gelişleriyle oluşan kelimelerin aslında irrasyonel biçimde birer gösterge oluşlarından

kaynaklanmaktadır. Yazı işlemi bir yandan bizi anlam üretmeye davet etmekte, bir yandan da bizi anlam üretmek için kullanmaktadır. Bu durum Bachelard'ın yangın ile kundakçı arasında gördüğü ilişkinin benzeridir: "Kundakçının yangın çıkarması ne kadar mukadder ise, yangının kundakçıyı belirlemesi de o kadar mukadderdir" (Bachelard, 1995: 19). Saussure'ün "göstergelerin nedensizliği" olarak andığı olguya dayanan bu durum, gösterenler arasında metaforik kaymalara izin veren bir boşluk ortaya çıkarır. Cümle, bu boşluk nedeniyle oluşan diferansiyel göstergeler sisteminde, diğerlerine karşı konumlarıyla kendi yerini imleyen gösterge temsilcilerinin keyfi sıralanışı ile anlam kazanan yapının adıdır. Oysa rakamsal birleşimler ve işlemlerde zaten bir gösterilen olmadığı için bahsi geçen boşluk yoktur. Yazının aksine işlemde diferansiyel ilişkisellik oluşmaz ve metafor üretilemez.

II.

Sokal ve Bricmont *Son Moda Saçmalar* kitabında Lacan'ı ağırlıklı olarak matematik terimlerini bağlamından kopararak yersiz ve anlamsız şekilde kullanmakla eleştirirler. Muzip bir dille yazılmış cümlelerin birinde "...topolojiyle insan ruhunun bir ilişkisi olsaydı, bizim gibi matematikçiler ve fizikçiler için fena mı olurdu?" (Sokal ve Bricmont, 2002: 12) sorusuyla karşılaşırız. Yine aynı şekilde Lacan'ın ruh hastalıklarının yapısı üzerine bir açıklamasında Möbius şeridi ve Klein şişesi gibi topolojik nesneleri kullanmasını ele alan yazarlar topolojik nesnelerle ruh hastalıkları arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadırlar (Sokal ve Bricmont, 2002: 38). Bu eleştiriler açık bir biçimde rakamların metaforik değerlerinin olmayışının rakama dayalı dünya görüşünün üzerinde bıraktığı hasardan

kaynaklanmaktadır. Zirâ elbette akıl hastalıkları ile topolojik nesneler arasında bir bağıntı yoktur. Lacan bu ifadeyi kullandığında, artık topolojik nesneleri matematiğin araçları olmaktan çıkarmakta; psikoloji formasyonundan geçerek oluşmuş akademik tahayyüle ne anlam ifade edeceğini düşünerek kullanmaya başlamaktadır. Kelimeler her zaman sözlükteki hâllerıyla bulunmadığından, bir peygamberin kelimeye biçtiği anlamın, imanlılar için o kelimenin kültürel deneyimlenişini aşan "gerçek" anlama evrilmesi gibi Lacan'ın bir ifadeyi kullanması da psikanalizi bilenler için ne anlama geldiği bellidir.

Lacan bir topolojik nesneyi soyut matematik açısından yanlış kullanmış olabilir ancak matematik kuramıyla arasındaki bu açıklık, topolojik nesnenin psikanalitik izah nesnesine dönüşünü sağlayan farktır. Örneğin Antik Grek kültüründe "Tanrı Oğlu" ifadesi Tanrı'nın gerçek anlamda oğullarını ifade ediyorsa da, Grekçe yazılmış Yeni Anlaşma metninde bu ifade kadın-erkek ilişkisinden oluşmak anlamını değil, soyut bir üst ilişkiyi imler. Öyle ise, örneğin Hristiyanlar için artık kelimenin etimolojik kökeninin (işlemsel ar dalan) önemi yoktur, önemli olan Yuhanna'nın kastıdır (yazınsal yönelim). Tam da bu nedenle "Anlatıların otoritesi kendilerindedir" (Lyotard, 2014: 49). Bu bağlamda Lacan, matematik terimlerini sadece düşüncenin izahını kolaylaştıran metaforlar olarak kullanmaktadır (1). Bir fizikçi olan Maxvelli'nin "Benzerlik, ilgili şeyler arasındaki benzerlik değil, ilişkiler arasındaki benzerliktir" (akt. Nersessian, 1989: 332) sözünü hatırlatmak gerekmektedir. Zirâ Lacan, Möbius şeridinin kendisini değil, bu şeritle matematiğin diğer kavramları arasındaki ilişkisel örüntünün yani kavramın matematikteki soyut konumunun

psikanalizdeki karşılığını kullanmaktadır.

III.

Rakama dayalı dünya görüşü için asıl tahrik edici olan rakamlar metaforikleşemezken, harflerin analitikleşmesidir (2). Çünkü rakamdan mecazın çıkması, bir rakamın bir yerde bir başka rakama işaret etmesi, anlamını olduğundan öteye taşınması mümkün değildir. Rakam, olduğundan başka bir anlam şebekesine açılımlar yapamaz. Sayısalılık, insanın yoğunlaştırma, yer değiştirme ve temsil gibi mekanizmaları esas edinen imgelemine yabancıdır. Dolayısıyla rakamların özgül anlamlarıyla bir rüya kurulumaz, şiir yazılamaz. Bu yüzden her defasında sözcüklerle yeni anlamları titreştiren yazınsal kombinasyon, anlamın imkânsızını devirmeyi dener; hesap ise matematiksel imkânın tahtının pekiştirilmesinin somut ve keskin ifadesidir. Bu nedenle hiçbir yazar, yazma edimiyle ilgilenirken "buldum!" diyerek sevinemez, yazının ontolojisi kavrayışın ilerleyişini bu denli sert ortaya koymaz.

IV.

Lacan'ı bu ölçüde saldırılabilir yapan ayrıntı, düşüncesinin ayaklarını doğa bilimlerinin sınırlarındaki insan biyolojisine bastığı hâlde, buradan neşet eden psikolojinin ancak harflerle ifade edilebilecek ölçüde metaforik olması ve dolayısıyla sayıların kaba metafiziğinin gerektirdiği keskin sonuçlara mutlak ihtiyacı tehdit etmesidir. Psikanaliz, doğa bilimleri için tekinsiz bir olgudur. Aydınlanma öncesinin ampirik olmayan paradigmasının yeniden belirmesini çağırıştırır. Oysaki psikanaliz "mistisize edilmiş psikoloji" değil, bilinç üzerinde çalışan bir demistifikasyon yöntemidir.

V.

Sosyal bilimlerin yazılı olmayan kaidelerinde “anlaşılmanın estetiği” ve “tespit edenin otoritesi” de vardır. Kelimeler metafiziği karşıtlıklardan beslen-
diğinden, parlak bir anlaşılabilirlik, anlaşılabilirliğin imkânı ve önemine işaret eder. Hâlbuki rakamlar metafiziğinde anlamların düalist karşıtlıkları bulunmaz. Bu sebeple doğa bilimlerinde sonuçta anlaşılabilir olan açıkça yanlışken, sosyal bilimlerde tahrik edicidir. Yani, Lacan’ın düşünce yöntemindeki karmaşıklık Bachelard’ın “Tasarlama tarzı çok defa tasarlanan şeyden daha öğreticidir” (Bachelard, 1995: 31) ilkesini işletmektedir. İkinci olarak Sokal’ın sosyal bilimler alanındaki dergide adından ötürü kabul görmesi de yazılı olmayan bir kaideye dayanmaktadır. Çünkü sosyal bilimlerde sosyolojik/akademik tahayyülün inşası yıllar alır ve gerekli çerçeve bir kere oturduğunda eldeki modelleme ile pek çok alanda görüşler tespitlere dönüştürülebilir. Bu nedenle tespit ediciye karşı böylesi bir teveccüh, bilimsel yöntemin kendisiyle çelişmez.

Sonuç:

Her ne kadar nedensiz gibi görünse de, Sokal ve Bricmont’un çalışmasıyla vücut bulan itiraz da dâhil psikanalize karşı geliştirilmiş hiçbir saldırı anlamsız değildir. Nitekim “...psikanaliz için anlamsız bir hareket denilebilecek bir şeyin bulunmadığını söylemek doğru olur...” (Craib, 2011: 44). Sokal’ın yarı mizahî metotla genelde sosyal bilimlerde özelde psikanalize karşı düşmanlığı kişisel tarihine dönük kapsamlı bir incelemeyle anlaşılabilirse de, amacımız elbette böyle bir tahlille zaman kaybetmek değildir. Yalnızca bu ideolojik tutumun da nedensiz olmadığına dikkat çekmekle yetiniyoruz.

Kelimelerin, anlamı her defasında yeniden yaratan metafiziğine sığınmadan ne melankolinin insan ruhunun kökündeki boşluğunu ne de toplumsal psikolojinin mevcut durumunu anlayabiliriz ve an-

latabiliriz. Rakamlar ağırdır, ayakları yere sert basar. İnsan ruhunu kendi sözünün içinde yeniden deneyimlemek için sözlerin ele avuca sığmaz uçarılığı ile ilgilenmek gerekir. Bir analizan gelip “Bir’in yanındaki buçuk gibi hissediyorum” diyebilir. Bu söz onun ağzında temel matematiğin rakam teorisinin ötesine geçer; bölme işleminin imkânını değil, öznelğin lime lime olmuş kökündeki ilksel bölünmenin, ayrılığın izleri aranır bir rakamın yarısında. İşte bu yüzden devriktir bazen cümlelerimiz ve bu yüzden harflerin metafiziğine sığınırız.

Dipnotlar

(1) Bu konuda Lakoff ve Johnson’ın *Metaforlar – Hayat, Anlam ve Dil* başlıklı eseri tam bir başucu kitabıdır. “Gündelik kavram sistemimiz –kendileriyle düşündüğümüz ve eylemde bulunduğumuz terimler– temelde doğası gereği metaforiktir” (Lakoff ve Johnson, 2015: 27) diyen Lakoff ve Johnson, çalışmada yaklaşık 200 sayfa boyunca gündelik hayatın merkezindeki metaforları örneklemek ve analiz etmektedir.

(2) Soyut matematikte harf basitçe “bilinmeyi” temsil eder. Bu durum Žižekçi anlamda ideolojinin her yerdeliğini doğrulayan önemli bir veridir.

Kaynaklar

SOKAL, Alan ve BRICMONT, Jean. *Son Moda Saçmalar – Postmodern Aydınların Bilimi Kötüye Kullanmaları*. İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

CRAIB, Ian. *Psikanaliz Nedir? – Psikanaliz Okulları ve Psikoterapi Üzerine Eleştirel Bir Giriş*. Çev. Ali Kılıçoğlu, İstanbul, Say Yayınları, 2011.

LYOTARD, Jean-François. *Postmodern Durum*. Çev. İsmet Birkan, Ankara, BilgeSu Yayıncılık, 2014.

BACHELARD, Gaston. *Ateşin Psikanalizi*. Çev. Aytaç Yiğit, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995.

LAKOFF, George ve JOHNSON, Mark. *Metaforlar – Hayat, Anlam ve Dil*. Çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul, İthaki, 2015.

NERESSIAN, Nancy J., *Scientific Discovery and Commensurability of Meaning*. Imre Lakatos and Theories of Scientific Change, (Ed.) Kostas Gavraoglu, Yorgos Goudaroulis, Pantelis Nicolacopoulos. Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 1989.

YAZAR

Remzi Bilge

1989 yılında İstanbul’da doğdu. 2013 yılında Gazetecilik lisans eğitimini ve 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Genel Gazetecilik alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. İstanbul’da bir vakıf üniversitesinde Araştırma Görevlisi kadrosunda görevli olup İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Gazetecilik bölümünde “Kültürel Karşılaşmada Tekinsizlerin Temsili ve Medya İlişkisi: Zirve Yayınevi Katliamı Bağlamında Türk-İslam Toplumunda Protestan Azınlığın Medya Temsili” başlıklı doktora tez çalışmasını sürdürmektedir. İlgilendiği akademik alanlar Kültürlerarası İletişim, Kültürel Çalışmalar ve Psikanalitik Kuram, Kültürel Epistemoloji çalışmalarıdır.

DESCARTES'TAN LACAN'A ÖZKENİN KONUMU

JENNA LILLA PHD

ÇEVİREN: ZEYNEP ŞENEL GENCER

Descartes der ki: Cogito, ergo sum; “Düşünüyorum, öyleyse varım.”

Psikanalist Jacques Lacan, Descartes'ın nihai önermesine ulaşmadan önce geçirdiği sürecin önemini tartışıyor: “Düşünüyorum, öyleyse varım.” Bir kimseyi, vardığı sonuca ulaştıran şeyin şüphecilik olduğunu belirtir: “Şüphe duyduğum gerçeğine binaen, düşündüğümünden eminim.” Lacan bizlere, Sigmund Freud'un felsefesindeki ana fikrin de “şüphe” olduğunu anlatır.

“Tam da benzer şekilde, Freud, şüphe duyduğunda ... orada bir fikir olduğundan emindir ki bu, bilinçdışıdır; bunun anlamı, kendini namevcut olarak açığa çıkarmasıdır. Diğerleriyle ilgilenir ilgilenmez, öznenin kendisini açığa çıkaracağı ‘düşünüyorum’ önermesini bu noktaya çağıran da odur. Kısaca, şayet bu şekilde ifade edersem, bu düşüncenin orada, varım olgusuyla soyutlanmış olduğundan emindir; ve bu bir sıçramadır, biri onun yerine düşünmektedir. [Düşünmeye devam ediyor] Freud ve Descartes arasındaki asimetri de bu noktada ortaya çıkar. Bu durum, özneye dayanan ilkel belirsizlik metodunda saklı değildir. Aksine, öznenin ‘evde’, bu bilinçdışı alanında olduğu gerçeğinden ileri gelir. Bunun nedeni, Freud'un bilinçdışının belirsizliğinin, bizim için dünyayı değiştiren gelişimin gerçekleştiğini beyan etmesidir” (Kitap XI).

Descartes, araştırmasını, düşünen kimsenin öznelliği üzerinde yoğunlaştırırken, Freud, bilinçdışından kaynaklanan daha derin bir öznelliğe odaklanır. Böyle yaparak, öznelğin iki belirgin odak noktasını teşhis eder: Ben ve özne. Öznellik dâhilindeki bu özne, “varım” beyanını sunan, konuşan ve düşünen öznenin daha büyük ve engindir. Bu, direkt olarak erişilemeyecek bir öznelliktir; fakat sadece rüyalar, özgür çağrışım ve aktif hayal gücü aracılığıyla bilinir. Bu, “bilinçdışının öznesi”dir. Bu öznelliği, aynı zamanda, “benlik” olarak adlandırabiliriz.

Freud'un keşfi, derin bir nesnelliğin, “varım” beyanını sunan, konuşan ve düşünen öznenin daha büyük ve engindir. Bu, direkt olarak erişilemeyecek bir öznelliktir; fakat sadece rüyalar, belirtiler, özgür çağrışım ve aktif hayal gücü aracılığıyla bilinir. Lacan, bizlere bilinçdışının öznesi hakkında daha fazla şey anlatmıştır:

“Daha radikal olarak, göreceksiniz ki, bilinçdışını konumlandırmanın gereken yer, varlık düzeyindeki bir senkroni (eşzamanlılık) boyutudur; fakat, bir anlamda her şeye yayılabilir. Başka bir deyişle, ifadenin öznesi düzeyinde, cümlelere, kiplere göre, kendisini kaybettiği kadar yeniden bulmuştur ve bir ünlem, bir emir, bir dua, bir tereddüt duygusu içinde dahi, sizi bu muammayla karşı karşıya bırakan ve konuşan şey –kısaca, bilinçdışında gelişen her şeyin Freud'un da rüya hakkında söylediği gibi miselyum gibi mer-

kezi bir nokta etrafında yayıldığı kademedede– her daim bilinçdışıdır. Bu her zaman mahiyeti belirsiz bir özne sorusudur” (Kitap XI).

Lacan bizlere, “bilinçdışı özne”nin esrarengiz bir dilde konuştuğunu söyler. Dışarıya doğru, söylenen her şeyin üzerinde genişler. Boşluklarda bulunur ve dilimizin sürçmesiyle duyulur. Hiyeroglif gibi, duygulardan ve etkilerden oluşan fazla süslenmiş bir dil gibi, rüyalarımızın içinde konuşur. Ve Lacan’ın bilinçdışından miselyum olarak bahsettiğine dikkat edin: Çiçek açan ve belirsiz, merkezi bir noktanın etrafında yayılan.

Deleuze, aşağıdaki pasajda Lacan’ın Descartes’in Cogito’suna (Düşünüyorum, öyleyse varım) gönderme yaptığı söylevi hakkında daha fazla konuya ışık tutar:

“Cogito, her ifade, öznenin üretimidir demektir. Birincil olarak bu anlama gelir; ikincil olarak, her ifadenin onu yaratan özneyi bölmesidir...Sonra, her ifade bir özneye tekabül eder, ve her ifade, kendisini üreten özneyi böler, keser ve ayırıştırır. Önermeleri doğal olarak bağlantılıdır; çünkü eğer ifadenin bir özne tarafından üretildiği doğruysa, aynı nedenden dolayı, bu özne, telaffuz ve ifade öznesi olarak bölünecektir...dolayısıyla, özne, telaffuz ve ifade öznesine bölünmeden bir ifade yaratamaz. Bu da, öznenin bütün metafiziğini psikanalize aktarır” (İkilik, Tekçilik, Çeşitlilik).

Eğer Deleuze haklıysa, bizleri düalizmin ilk evresine getiren şey, telaffuz eylemidir: “İfadenin öznelere ikiliği ve telaffuzun öznelere”. Ve öznedeki bu ikilik, bütün ikiliklere eşlik eder: “Ruh-beden, düşünce-uzanım, ifade-telaffuz”. Deleuze’e göre “İkilik düşünmeyi engeller”. Ve bu ifadeyi açıklamaya devam eder: “Her nerede çeşitliliğin etki alanını terk eder-

sek, tekrar ikiliklerin kucağına düşeriz. Yani, düşünce-izliğin alanına kayarız ve düşüncenin alanını terk etmiş oluruz.”

Kendi özneliğimizi keşfederken, ikiliklerin doğasında var olan sınırlı düşünme şeklinin ötesine geçeriz. Ve bilinçli olarak, rüyaların ve hayal gücünün, “bir süreç olarak düşünce”nin alanına dâhil oluruz. Lacan, psikanalitik çalışmanın açığa vurucu niteliğini şu şekilde netleştirir:

“...bir kimse, bilinçdışında kendini yeniden ziyaret etmek için özneye başvurabilir – buna karşın, kimi çağırdığı önemlidir. Bu, ölümlü ya da ölümsüz, uzun zamandır bizimle olan ruh değildir; bir gölge de değildir; bir ikiz, bir hayalet ya da savunmaların ve basitleştirilmiş kavramların saklandığı sözde bir psikolojik kabuk da değildir. Çağırılan öznedir – sadece o vardır, başka kim seçilebilir? Orada belki, hikâyede de olduğu gibi, birçoğu çağırılır ve birkaçı seçilir; fakat çağırılanlar dışında başka kimse olmayacaktır” (Book XI).

Bilinçdışında kendisine yeniden katılmak ve düalist düşüncenin ötesinde Varlık’la karşılaşmak için başvuran Özne’dir; diğer bir deyişle Kendi’dir.

Kaynaklar:

Sigmund Freud, SE XIV, Our Attitude Towards Death Matte, Blanco, The Unconscious as Infinite Sets.

Sigmund Freud, Instincts and their Vicissitudes.

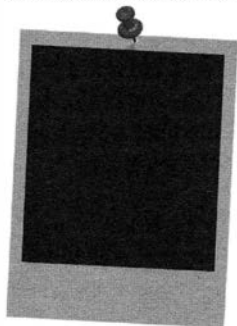
Jacques Lacan, The Seminar. Book XI. The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis.

Gilles Deleuze, Dualism, Monism and Multiplicities (Desire-Pleasure-Jouissance).

Jacques Lacan, The Seminar. Book XI. The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis.

Kaynak: jennalilla.org

ÇEVİRİMEN

Zeynep Şenel Gencer

11 Ekim 1980’de Antalya’da doğdu. Mühendis bir baba ve doktor bir annenin tek kızıdır. Eğitim öğretim hayatını İstanbul’da tamamlayan Gencer, İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Sinema ve Televizyon bölümünü bitirdikten sonra, eğitimine New York Film Akademisi’nde devam etti. 2008 yılından beri çeşitli platformlarda çeviri ve sinema eleştirileri ile yer almakta. Evli ve bir çocuk annesi olan Gencer, David Guetta hayranı. Gerilim ve cinayet romanları okumaktan hoşlanıyor.

LACAN VE BİR AYNA BİZE NEYİ GÖSTERİR?

OLCAY YILMAZ

Konuşurken kısa tümcelerle konuşuruz; ama yazar-ken uzun tümceler kurmak isteriz. Gösterişli sözcüklerle o yazıyı donatmaya çalışır, çeşitli tekrarlamalarla konuyu genişlettiğimizi düşünürüz. Bazen de kimsenin anlayamayacağı tümceler kurarız. Anlaşılamanın getirdiği zorluk yazarı yüceltir düşüncesi ile hareket ederiz. Bazen de farklı sözcükleri bir araya getirip yeni sözcükler ile okuyucunun kafasını iyice karıştırırız. Lacan tüm bunları yapabilen yegâne konuşmacıydı. Elbette yazdıkları ile de! Onu anlamak gerçekten zordu. Kurduğu tümceler anlamsız gibi görünüyordu ve çeşitli dil oyunları ile bu zorluk daha da büyük hâle geliyordu. Lacan'ın sözcükler ile kurduğu karmaşık ilişki, kuramına da yansdı. Lacan'ın kuramı gerçekten de ilginçti. Çağ, bir alanda uzmanlaşma çağı iken Lacan tam tersi bir yol izleyip farklı alanları bir araya getirerek kuramı ile çağa da başkaldırdı. Ceset Çiçeği'nin yaprakları gibi farklı alanları (dilbilim, felsefe, antropoloji, matematik, edebiyat gibi) psikanaliz ile buluşturdu ve bu çiçeğin kokusundan kaçan insanlar gibi herkes ondan uzaklaşmaya çalıştı. Chomsky'nin Lacan'a "şarlatan" demesi Ceset Çiçeği'nin yaydığı ceset kokusundan kaçan insanlar gibi bir tepkiydi. Oysa Freud halkın gözünde bir sapıktı!

Freud'u sapık yapan ve Lacan'ı şarlatana dönüştüren psikanaliz neden bu kadar tepki almakta ve insanları huzursuz etmektedir? Bunun nedenini ortaya koymaya çalışmak maalesef bir anlam ifade etmiyor. Çünkü konuşulan dil/ler farklı. Bir felsefe veya bir bilim dili değil psikanalizin dili. Psikanalizin dili bilinçdışının bilimidir ve kısmen matematiği de kapsamaktadır. Lacan'ın psikanalizi bilimleştirme veya bilinçdışını anlama çabası büyük bir cesaret örneği oldu – ki birçok insanın bu dile yaklaşmadığı uçsuz bucaksız bir dünya yarattı. Lacan, Freud'a dönüş yaparken elbette tüm bu karşı çıkışları göze aldı. Ama Freud'a atfedilen sapık damgası Lacan'da farklı bir konuma büründü. Çünkü Freud'un biyolojik temelli çalışmaları Lacan ile birlikte dilbilim alanına taşınarak metaforlaştı. Böylelikle Lacan sapıklıktan kurtulmuş oldu. Penis mi? Hayır fallus. Meme mi? Hayır nesne a. Lacan'ın Freud'a dönüşü böyle bir yapı içermektedir ve dönüşün kendisi de bir metafordur. Bu kuram psikanalizin gelişmesine alan açarak bilinçdışını anlamada yeni bir dil ortaya koydu.

Lacan'ı anlamamanın öncelikli koşulu "bilgidir" gibi görünebilir; ama bilgi ile anlayabildiklerimiz ancak ezberleyebileceklerimiz ile sınırlı. Lacan'ı anlamak için bilgiden önce insanın kendisine olan bakışı ve

merak duygusu gelir. Bu iki unsuru taşıyabiliyorsak ve (Freud'a sapık Lacan'a şarlatan demeden önce) kendimizin içsel yapıları ile haşır neşir olabiliyorsak Lacan'ı anlamak da o kadar basitleşir. Gerisi biraz Hegel, biraz Saussure, biraz Strauss, biraz Freud ve biraz da matematik bilmemize kalıyor. Hikâye sizin için önemliyse, örneğin çocuğunuzun neler yaşadığı ile ilgileniyorsanız veya eşinizin sorunlarını oturup dinleyebiliyor ve çözüm yolları geliştirebiliyorsanız, anne-babanızın size karşı olan duygularının kaynağına inmek istiyorsanız psikanaliz de size yabancı olmayacaktır. Çünkü hikâye, konuşan şeyin yani öznenin hikayesidir ve konuşmak, dinleyen bir bakış ile mümkündür. Yazmak nasıl ölümün üzerini çiziyorsa konuşmak da yaralanmanın üzerini çizmektedir.

Size bir örnek vereyim: İki fare bir labirente sırayla girerek peyniri bulacaklardır. İlk fare labirente girmeden peyniri bulmuştur ve elinde peynir ile diğer fareye şöyle seslenir: "Labirent dostum, labirent peynirin kendisi." Bunu söyleyen Lacan'dır ve dinleyen de Freud. Freud peynirin bir labirentin içinde saklı olduğunu düşünürken Lacan, aranacak bir peynirin olmadığını söyleyecektir. Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır, özne bilinçdışı öznedir ve özne gösterenler arasındaki farkta ortaya çıkar. Fallus labirentin içindeki peynir (penis) değildir. O bir nesne değildir. Lacan, "Kendi adıma, ben kendimi hiçbir zaman bir araştırmacı olarak nitelemedim" der ve Picasso'ya atıfta bulunur: "Ben aramıyorum, buluyorum." (1)

İnsan zihni çağlar boyunca düşünürlerin de odağında oldu. Dış dünya ile algıladığımız dünya arasındaki ayrım Antik Yunan'dan beri tartışılmalıdır. Zihin-beden ayrımı da Freud'un psikanalizi ile farklı bir yere konumlandı. Zihnimize yansıyan şey dış dünyanın şeyleri değildir artık. Lacan'a göre dış dünyaya yani Gerçeğe ulaşamayız. Çünkü Gerçek, dil ile birlikte ondan koptuğumuz şeydir. Dil, insanı sadece doğadan değil Gerçek'ten de koparmıştır. Bu bir zorunluluktur; çünkü dil yoksa özne de yoktur. Lacan'ın Borromean Düğümü'nde her ne kadar beden, zihnin bir parçası olarak Gerçek Alanı'nda dursa da ona ulaşmak istiyorsak dilden koparılmanızı gerekir. "İnsan dilin içinde doğar" sözünü hatırlamamızda fayda var.

Lacan'a göre dış dünyayı –dil vasıtasıyla– zihinsel görüngüler olarak algılayabiliyoruz. Karşımızda bir perde varmışçasına (Mağara Alegorisi olarak düşünebiliriz) o perdeye yansıyan şeyi görebiliyoruz. Bu nedenle asla dış dünyanın varlığını deneyimleyemeyiz. Çünkü dış dünya Gerçek'in alanına girmektedir ve bizler sadece Gerçeklik denen şey ile bu dünyaya ulaşabiliyor ve onu (yanılsamalı olarak) anlayabiliyoruz. Lacan tüm bu olayları "Ayna Evresi"nde dile getirir. Nedir Ayna Evresi'nde olan şey? Lacan, zihindeki olayları/yapıları anlaşılabilir ("bilimsel") kılmak adına önce çeşitli metaforlar kullandı; ama daha sonradan zihni topoloji ile açıklamaya çalıştı. Ayna Evresi'nde zihinde gerçekleşen bölünmenin bir sahnesi anlatılmaktadır. Bu sahnede neler olmaktadır? Bu sahnede zihin bir bütün hâldedir. Bunu Büyük Patlama öncesi döneme benzetebiliriz. Ayna Ev-

6-18 ay arasında gerçekleşmeyi umduğumuz bir bölünme. Dil, çocuğun zihninde yapılandıktan sonraki aşamanın ilk evresi İmgesel Dönem'in de başlangıcı sayılabilir. Lacan'ın söz ettiği Gerçek'e atılan kesik işte burada bu ayrışmanın da başlangıcı. Parça bütünden kopartılır ve bunu da dil sayesinde gerçekleştirebilir. Öznenin oluşum sürecinde dil, temel işlevi üstelenir. Gösterenler ağı öznenin sonsuz çemberde doluşumunu sağlayarak çocuğu Simgesel Alan'a taşır.

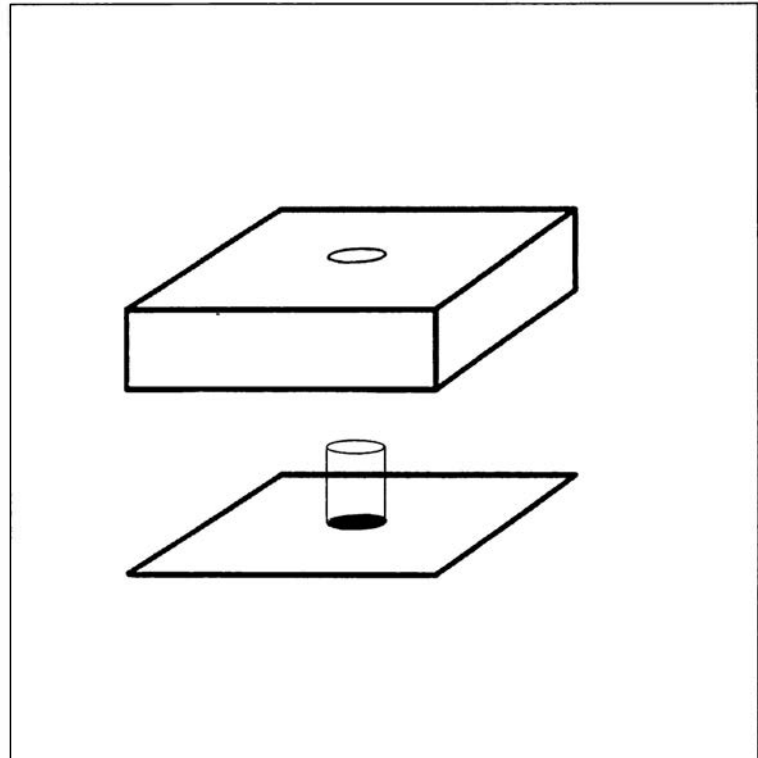
resi ile birlikte zihin bütünlükten ayrılarak ikili bir yapı oluşturur. Bir kâğıdın ortasından bir kısmını çıkardığınızı düşünün. Bütün olan kâğıdın içinden başka bir kâğıt parçası çıkıyor ve çıkan kâğıt parçası, çıktığı kâğıdı fark etmeye başlıyor. Yani bir çocuk aynaya baktığında gördüğü ben imgesini tanıyabilir; yani kendi ile diğer şeyleri ayırt edebilir. Bölünmüş özne, zihinde dil olarak yapılanıp Öteki'nin bakışında kendi bedenini diğer bedenlerden ayırarak gösterenler ağına yerini alıyor.

dolayımından geçmediği ve Ayna Evresi'nin yaşanmadığı bütünlük hâli. Ayna evresi ile birlikte bütünlüğün temsili olan dikdörtgen prizma kendinden bir parçayı yani silindiri kendi izdüşümünün olduğu alanın içine düşürüyor. Silindir, bölünmüş özneyi temsil ediyor.

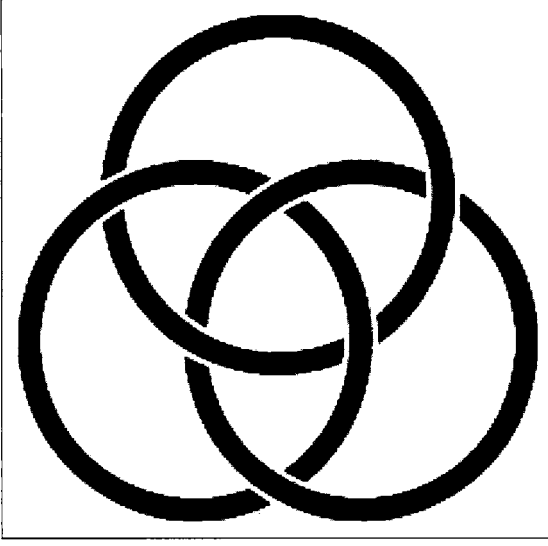
Bu benzetme bir annenin çocuğu doğurması ile de özdeşleştirilebilir. Ama burada anlatılmak istenen temel mesele anne-bebek bütünlüğünün parçalanmasıdır.

Matematikte sıfır ile başlayan bir sürecin devamı gibi gösterenler ağı da özneyi sürekli bölerek önce İmgesel'in sonrasında da Simgesel'in ağını örür ve zihnin oluşumunu gerçekleştirir. "Sıfır" dediğimiz an konuşan bir öznenin varlığını imleriz. Buna "bir" deriz. Bir dediğimiz an iki, ikiden bahsettiğimiz zaman da üçten söz ederiz. Sayılar bu şekilde sonsuza kadar gider. "Sıfır" Lacan'da ilk gösteren yani fallusu işaret eder. İlk gösterenin gösterdiği şey sonsuz bir zincir oluşturur. Anne-ba-

Freud'un yarattığı psikanaliz kuramını da bu parçalanmamış kâğıda benzetebiliriz. Lacan, Ayna Evresi ile Freud'un psikanalizini bölmekte/ayırmaktadır. Yani bütün bir kâğıdın içerisinde bir kâğıt parçasını çıkararak bir bakıma psikanaliz kuramını bölünmüş bir özneye dönüştürmektedir. Lacan'ın Ayna Evresi –Freud'un psikanalizini bütünsellikten koparan özne misali– psikanalizin zihnini oluşturdu. Aşağıdaki şekilde görüleceği üzere (Şekil 1) bir dikdörtgen prizmanın içinde bir silindir parçası çıkarılıyor ve bu silindir parçası dikdörtgen prizmanın izdüşümünün olduğu zemine düşüyor. Dikdörtgen prizma bütünlüğü yani Lacan'ın Gerçek diye adlandırdığı dönemi temsil ediyor. Öznenin henüz dil

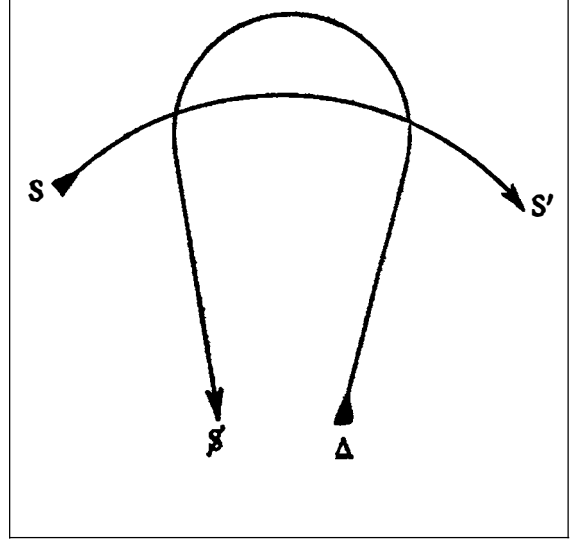

Şekil 1

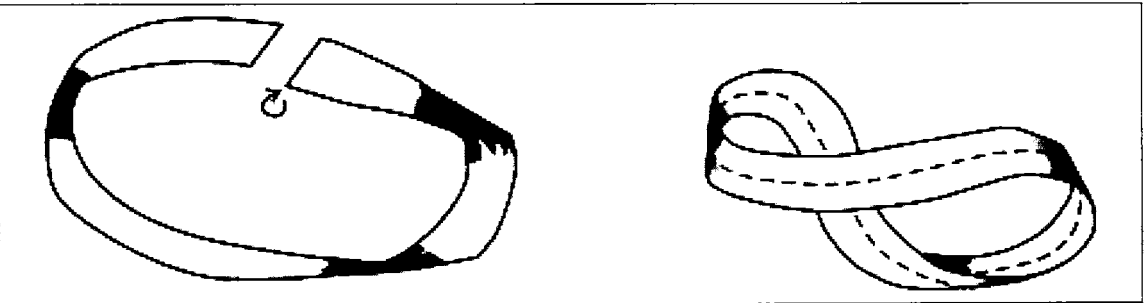
ba-çocuk üçgeninin oluşması gibi gösterenler ağı da bir Simgesel yapı oluşturur. Çocuk, anne ile ikili ilişkisinde yani sıfır ile birin ilişkisinde üçün yani babanın ortaya çıkması Lacan'da öznenin ortaya çıkmasını sağlar. Lacan'ın "Bir gösteren özneyi başka bir gösteren için (yeniden) konumlandırır*" (2) sözünü bu kapsamda değerlendirmek gerekiyor. Bu söz şu biçimde ifade edebilir miyiz? Bir anne çocuğu babası ile yeniden konumlandırır. Bu örneği aşağıda kapsamlı olarak irdeleyeceğiz.

İnsanın insan olma özelliklerinden söz ederken birçok unsuru (konuşmak, düşünmek vb.) ortaya koyarız. Ama en önemlisi bilinçli bir varlık olmamızdır. Kendisi üzerine düşünen ve bu düşüncüyü yorumlayan bir bilinç. Zihinde oluşan görüntüyü yorumlayan şey olarak da düşünebiliriz. Zihnin karmaşık yapısını anlamak için düşünürler derin tartışmalar yürütmüştür. Birçoğu zihni bilinçli bir yapı olarak kurgulamış ve kapsamlı düşünceler ortaya koymuşlardır. Freud ile birlikte "hasta"lar üzerinden yeni bir kuramlar bütünü geliştirildi. Bu kuramlar bütünü Lacan farklı disiplinle birlikte harmanlayarak psikanalizi farklı bir boyuta taşıdı. Zihnin irrasyonel yapısını anlamak için Lacan Freud'un kavramları ile yetinmedi, psikanalizi kendi kavramları ile birlikte

yeniden ele aldı. Kimilerinin karşı çıktığı kimilerinin hayranlıkla baktığı bu kuramı kimileri de hiç anlayamadı veya anlamak istemedi. Bu yazıda anlattığım konular bu anlaşmazlığı gidermek içindir. Tam bu noktada yukarıda kaldığım örnekten devam etmek istiyorum: "Bir anne çocuğunu başka bir çocuk ile yeniden konumlandırır." Örneğin anne oğluna şöyle der: "Komşunun oğlu derslerinde başarılı oldu ama sen olmadın." Bu, örnek vereceğim konuya iyi bir örnek ama uygulamada pek doğru değil. Dile gelen bir konumlandırma başarısız bir konumlandırmadır. Daha doğrusu olumsuz konumlanmanın bir tescilidir. Bir anne başka bir çocuk üzerinden kendi çocuğunu konumlandırmaya çalışıyor. Bir gösteren özneyi başka bir gösteren ile yeniden konumlandırır. Ancak bu konumlandırma dil ile değil bakış ile mümkündür. Özne olumsuz konumlandırıldığında dile gelir. Bakışın yoksunluğunda dil devreye girer.

Sokakta yürürken dört yaşında bir kız çocuğunun, babasına "Baba bak, yağmur yağıyor" dediğini duydum. Aynı olayı farklı zamanlarda farklı biçimlerde de duymuştum: "Baba bak, araba gidiyor." Bakış, çocuğun zihninde gösterenler ağını gösterge olarak sabitleyen bir mekanizma işlevi görür. Bakış, büyük Öteki'nin konumundan seslenir. Bakış düz değil ya-

muktur veya ön simetrinizden değil yan simetrinizden gelir. Aynı, analizan ile analistin konumlanması gibi. “Baba bak, yağmur yağıyor” ifadesi bir gösterge olarak ele alınabilir. Çünkü özne, büyük Öteki’nden gelen bir soru ile karşılaşır: “Che vuoi?”, yani “Ne istiyorsun?” sorusu! Özne büyük Öteki’nden geldiğini sandığı bu soruya verdiği yanıtı göre konumlanır. Cinsiyet konumlanması gibi. “Annem benden babam gibi olmamı istiyor; çünkü annem de eksik!”

Geriye dönersek *obje petit a*, –yani yukarıdaki görsele sütunun çıktığı boşluk– çocuğun arzu nesnesi olarak durur. Büyük Öteki’ndeki boşluk aynı zamanda İmgesel ben’inin ya da küçük öteki’nin yeridir. Bu boşluğu sağlayan şey Babanın-Adı’dır ve simgesel düzen bu ayrılığı yani öznenin bütünden ayrılmasıyla mümkün olmaktadır. Burada gerçekleşen tüm olaylar yani sütunun bir bütünden ayrılıp kendini diğer şeylerden ayırması ayna evresinin kendisidir. Lacan’ın tüm çalışması yani sıfır ile başlayan ve bir, iki, üç ile sonlanan sürecin (sıfır: bütünlük; bir: bütünden ayrılan sütun; iki: boşluğu olan bir bütün; üç: sütun dışında kalan bütünlük) ve bu dört öge-

nin karşılıklı diyalektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Sentezin hiçbir zaman mümkün olmadığı bir diyalektik süreç. Gösteren ve gösterilen Möbus Şeridi iki tarafı ve iki ucun ters olarak birbirine yapıştırılması sonucu oluşan gösterge.

Sonuç olarak Lacan’ın kuramı karmaşık ve zor bir kuram. Ama kesinlikle anlaşılabilir değil. Ayrıca keyifli de olabilir. Çağ uzmanlaşma çağı iken geriye dönüp birden fazla disiplini bir araya getirmek farklı tarzda düşünen insanların özelliği olacaktır. Bu nedenle bir alanda uzmanlaşmak istemiyorum diyenler için Lacan’ın yaklaşımı faydalı olacaktır. Bir anlamda bu yaklaşım çağın yaklaşımından uzaklaşmak isteyenler için aydınlık bir alan.

Not:

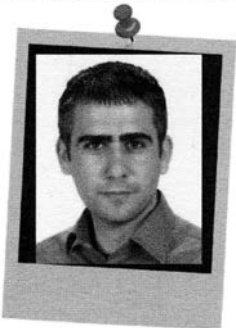
*Yaygın çeviride “Bir gösteren özneyi başka bir gösteren için temsil eder.” Olarak kullanılır. Ancak ben temsil eder yerine konumlandırır kavramı daha doğru olacağını düşünüyorum.

Kaynaklar:

LACAN, Jacques. *Psikanalizin Dört Temel Kavramı-Seminer 11*. Kitap 1973. Çev: Nilüfer Erdem, İstanbul, Metis 2014.

ŽIŽEK, Slavoj, *Yamuk Bakmak*, Metis Yayınları.

YAZAR

Olcay Yılmaz

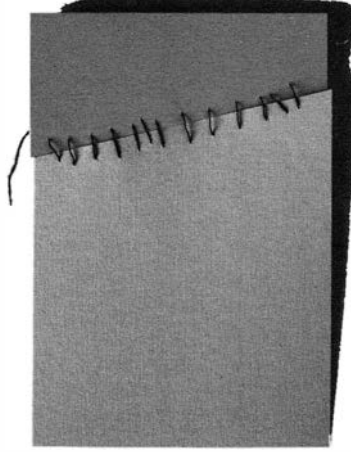
2008 yılında Ziraat Mühendisliği’nden mezun oldu. 2007 yılında *Düşünbil Dergisi*’ni ve 2012’de *Libido Dergisi*’ni çıkarttı. İlk kitabı “Kadın ve Penis” 2011 yılında *Düşünbil Yayınları*’ndan çıktı. 2013’te “Tanrının Yokluğunda” ve 2018’de “Bir Afyon Olarak İdeoloji” eserlerini yayınladı. 2012’de “Evrin Sergisi”ni düzenledi. 2010’dan beri *Düşünbil Akademide* 50’ye yakın sempozyum, seminer, konferans ve panel organize etti. Psikanalizle ilgilenmektedir. Özellikle Lacan’ın psikanaliz konusunda yazılar yazmaktadır. Ayrıca bilim, felsefe, sosyoloji, zihin, dilbilim, mizah vb. alanlara ilgi duymaktadır.

LACAN VE BATI FELSEFESİNDEKİ ÖNEMİ

EHSAN AZARI STANIZAI

ÇEVİREN: MERVE GÜLTEKİN

Lacan ve Batı felsefesindeki önemi: Ehsan Azari Stanizai ile yapılan röportajdan alıntılar.

Alan Saunders: Lacan, “Freud’a Dönüş” diye adlandırdığı şeyi ileri sürdü. Tabii ki, birçok Freud var, hangi konuda Freud’a geri döndüğünü düşündü?

Ehsan Azari Stanizai: Lacan, Freud’u yaratıcı bir şekilde yeniden okudu ve Freudcu psikanalizini A’dan Z’ye yeniden yönetti. Lacan’ın katkısı, Ferdinand de Saussure’ün yapısal dilbilimi ışığında Freudyen psikanalizi, aynı zamanda Jakobson’ın Rus dilbiliminin yapısal dilbilimine dayanıyordu ve yoğun bir şekilde edebiyat, sanat ve matematik, felsefeyi de kullanıyordu. Freudian’ı çağdaş ve postmodern bir bağlamda tamamen yeniden yazdı.

Alan Saunders: Demek istediğim, bu, Freud hakkında sahip olduğum resimden çok farklı. Freud’u gerçekten iki duyuda düşünüyorum ki bu birbirleriyle bir ölçüde değişebilir; ama Freud’u neredeyse Darwinian terimlerinde oldukça klasik bilimsel terimlerle bir zihin bilimi yaratmak isteyen bir adam olarak düşünüyorum. Ben de onu, bir dereceye kadar, yaratıcı bir sanatçı olarak, insanların hayatının anlatılarını yazan biri olarak düşünürüm. Bu, Lacan’ın geri döndüğü Freud gibi görünmüyor.

Ehsan Azari Stanizai: Bence bu anlamda oldukça haklısınız. Freud’un eserlerinin çoğu roman gibi. Freud kendi çağının bir düşünürüydü. 19. yüzyılın

sonlarına ve 20. yüzyılın başlarına baktığımızda, radikal bilim çağında, Batılı entelektüellerin, bildiğimiz gerçeği bize veren tek şeyin, bilim olduğunu düşündükleri bir biçimde olduğunu görürüz. Lacan Freud’u çağımıza, yani postmodernitenin çağına yeniden yorumladı; Einstein’ın izafiyetinin çağı, akıl yürütme yoluyla nihai gerçekliğe ulaşacağımız bir yanılsama yarattı çünkü Batı felsefesi esas olarak bilince odaklanmıştı. Yani, bu “bilinçdışı” Freud’dan önce düşünülemezdi.

Alan Saunders: Ve bilinçdışının dil gibi yapılandırıldığını düşünüyordunuz.

Ehsan Azari Stanizai: Evet. Bu cümle biraz çelişkilidir, ama eğer Lacancı bir anlamda bakarsak, bu ifadeyi anlamlandırabiliriz. “Bilinçdışı bir bilgidir,” diyor. Bilincimiz için mevcut olmayan bilgi. Bu bilinçdışının her zaman bu dilsel kuşaklarda ve aynı zamanda boşluklarda ve konuşmalarımızdaki, yazılı söylemimizde ya da sözlü söylemimizde geçen zamanlardaki etkisini üreteceğini düşünmüştü; konuşmamız gereken şeyler ya da Freud’un parapraks dediği şeyler. Ve eğer edebî söylem içine koyarsanız, bu boşluklar, edebî metindeki boşluklar; Lacan’ın, bilinçdışının bir etkisi olarak kendisine yer verdiği yerdi ve Lacan, dilin iletişim aracı olarak etkisini üretilmediğinde, o zaman bilinçdışının patlaması olduğunu söyledi.

Ehsan Azari Stanizai: Lacan, Descartes’ı eleştiriyor-

du, çünkü Descartes insan öznesini ve egoyu bilinç olarak gördü. Descartes: “Yürüyorum çünkü yürümeyi tecrübe ediyorum, o yüzden varım,” dedi. Yani Descartes için bu bilinç deneysel bir deneyimdi. Her şeyden önce “deneyim”. Yani Lacan’ın söylediği şey, bunun eksik olduğudur, çünkü Descartes, bilinçliliğin tüm resmini unutmuştur, çünkü bilinçsizce göz ardı edilmiştir. Çünkü Lacan’a göre, insan konusu, bir kere dile girdiğinde, bu –Lacan’ın ünlü söylemi gibi– bir insanın iki ölüm arasında sıkışıp kaldığıdır. Bir ölüm, dile girmektir ve bir sonraki ölüm, sahip olduğumuz doğal ölümdür. Descartes’ın bilinç hakkında bir kesinlik konumundan söz ettiğini söyledi. Lacan, Freud’un ifadesini değiştirerek, içimizde iki konu olduğunu, birinin konuşan konu olduğunu ve diğerinin de konuşulduğu ya da bilinçdışının konusu olduğunu değiştirmektedir. Yani bilinç hakkındaki bütün söylemlerde Lacan çelişir ve Descartes hakkında şüphecidir.

Lacan, üslubun bir insanın özü olduğunu vurguladı: “Bir zamanlar iddia ettiğim gibi üslubum, tarzımdır,” dedi.

Size bir örnek vereyim: Macquarie Üniversitesi’nde, Shakespeare okumaya başladığımda, Shakespeare hakkında bir tez çalışmamın bir bölümü olduğu için Shakespeare hakkında bir şeyler öğrendim, örneğin *Hamlet*’i öğrendim. Ona gülmek için her hakka sahip olduğunuzu söyledim, ama size bir şey söyleyeceğim: Lacan’ı okumayı bırakıp Shakespeare’i okumaya başladığımda, İngilizce ile bir deneyimim olmamasına rağmen Shakespeare’i okumak benim için bir çocuk kitabı gibi oldu.

Alan Saunders: Shakespeare’den bahsettiniz, bu yüzden sanat ve edebiyat hakkında konuşalım. Lacan’ın bilinçdışı görüşünde sanatın oynadığı rol nedir?

Ehsan Azari Stanizai: Lacan, sanatla ve aynı zamanda edebiyatla, resim ve her tür sanatla diyalog içinde

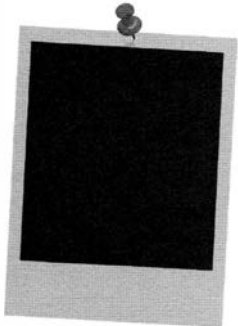
idi. Sanatta ve edebiyatta bir çeşit paralellik gördü. Edebiyatta, örneğin şiirde, gizli bir bilginin var olduğunu ve yazarın, şairin ve sanatçının kendi yollarıyla ifade ettiği gizli bilginin psikanaliz için hammadde olduğunu söyledi. Psikanaliz onları koordineli bir epistemolojiye sokar; ya da onu bir tür bilgiye götürmek için. Ancak, bu bilgi her zaman var. Lacan için, edebiyat ve sanat sadece ilham değil, aynı zamanda sanat ve edebiyat temelli kavramlarının çoğunu geliştirdi. Mesela ben bir örnek vereyim: arzu ve arzunun yorumlanması teorisi, Shakespeare’de *Hamlet*’e derinlemesine dayanıyordu. Onun bakış teorisi, Maurice Merleau-Ponty’nin felsefesine derinden dayanıyordu.

Alan Saunders: Nihayet, sonunda, sizce Lacan’ın felsefe ile ilişkisi vardı. Büyük Fransız filozof Merleau-Ponty’den etkilendiğini belirttiniz; Ayrıca Descartes’ın bir aptal olduğunu düşündüğünü biliyoruz; ama felsefi düşünceyle olan ilişkisinde genel olarak nasıl durdu?

Ehsan Azari Stanizai: Lacan’ın felsefe ile çok kararsız bir ilişkisi olmasına rağmen –kendisini “anti-felsefeci” olarak adlandırdı– ama bu arada onun söylemleri, yazdığı yazı felsefeye çok fazla gömülmüştü. Böylece bilgi sevgisi ve nihai gerçeğe erişme iddiası nedeniyle felsefeyi eleştiriyor. Hem sevgi hem de nihai gerçek Lacan için bir yanılsamadır. Felsefecilerin bu saplantısı, yani: gerçeği bulmak, Lacan için bir tür paranoya idi. Lacan ayrıca felsefi epistemolojiyi psikanalize etti. Bir yandan filozoflar temelinde kendi kavramlarını geliştirdi ve diğer yandan filozofları da düzeltiyordu. Örneğin, Platon’un formlar teorisi hakkında konuşuyor: Lacan, Platon’un görünmez bir şey olarak tanımladığı formlar teorisinin, ilahî olan ve ruhun irtibat hâlinde olduğu nihai bir gerçek olduğunu söylüyor. Bu bilginin kökeni, Platon için Lacan, bilinçsiz bilgi olduğunu söylüyor. Bu nedenle Platon’u düzeltir.

Kaynak: *huffingtonpost*

ÇEVİRMEN

Hegel, kadim Mısırlıların sırlarının Mısırlıların kendileri için de sır olduğunu söyler. Bu cümle görüldüğünden daha yoğundur; yani kavramın kendisine içkin soruna uydurma cevaplar vererek boşlukları doldurduğumuzda, ortaya mutlak bir fikir falan çıkmaz. Hegel'in anlaşılma kaygısı gütmecesine yazdığı ağır dilini (ve bunu iyice kâbusa dönüştüren çevirilerini) okurken, bu doktrinin onun için de geçerli olduğu gibi bir hissiyata kapılabiliriz; hatta genelgeçer Hegel eleştirisi; onun söylediği iddia edilen bazı şeyleri aslında kast etmediği ve Hegelci müritleri tarafından anlamların eğilip bükülerek (haşa) onun ağzına geri koyulduğu şeklinde olabilir.

İşte Lacan'ın "Freud'a dönmek" dediği şey de neredeyse Freud'u Hegel ile beraber okumaktır, yani onu anlamak için her şeyden önce Freud'u anlamış olmamız gerekir ki bu da yeterli değildir; Lacan'ı anlamak için Hegel okumayı denemek faydalı olabilir, fakat bu da bizi Hegel okumak gibi bir handikapla baş başa bırakır. Tam burada çaresizce Žižek'in "İncil" dediği *Hiçten Az*'ına sarılacak olup, bize biraz yol göstermesini dilesek bile, bu kez onu okumayı başarabilmek için, az da olsa Hegel, Marx, Freud ve

Lacan (gerçi kabaca, Lacan okumadan önce zaten Freud; Marx içinse Hegel ve Hegel için Kant; belki de Hegel için Lacan... diye sürüp gidecek başı sonu belirsiz bir listeyi) okumuş olmamız gerekir (aslında onun kitaplarında okura yaptığını açıklamak için çok uygun İngilizce bir argo var: "asshole"; Žižek en başta söylemesi gereken hayatî şeyi bir yığın sayfanın sonuna saklar, fakat bu garip bir şekilde eğlencelidir); her ne kadar amacının "embesiller" için Hegel rehberi yazmak olduğunu söylese de, yukarıdakilere ait yüzeysel bir bilgiyle onu okumak da -tıpkı Hegel'de olduğu gibi- kendimizi aynı şeyin etrafında dönerken bulmakla sonuçlanır (özellikle onun okurla sapıkça oynadığı "yağ satarım bal satarım" oyunu sayesinde). Žižek, Lacan'ın Freud'a yaptığını Lacan'a yapar; onu tekrar Hegel'le okur (ve elbette Hegel'i de Lacan'la). İşte bu yazı size bu problemlerden sıfır tanesini çözmeyi vadetse bile, yine de konuyu (Žižek'in bahsettiği bir embesilin gözünden) kaba hatlarıyla basitleştirmeye çalışacak.

İnsan ve hayvan arasında keskin bir ayrıma gitmek çok kolaydır. Aslında bu ayrım, tamamen insanın kurguladığı bir biçim sayesinde, tüm hayvanların

kümelendiği, sanki ekstra bir tür olarak “hayvan”ı kategorileştirir ve aradaki gerçek farkın üstünü örter. Evrim teorisine yapılan, neredeyse –Kantçı anlamıyla– transandantal bir cehaletin ete kemiğe bürünmüş hâli eleştiriler, aslında bu kategorinin gerçekten uzlaşmamasının sonucudur. Hatta, tıpkı bu uçurum gibi, iki ucu birleşmesi imkânsız hayvan-insan çiftinin arasındaki gerçek farkı ıskalayan bu eş-kümelene, sanki tüm hayvanların içerisinde ekstra heyulamsı bir hayvanı koyutlamaya çalışır, daha sonra doğayla çelişen bu yapay boşluk devamlı kapatılmaya çalışılır: gulyabaniler, koca ayaklar, zombiler... tam da insanın insan olmadan önceki hâli gibidirler; ya da onu insan yapanın ondan koptuğu, fakat bir şekilde (aynı sebeple) insan-üstü hâle gelebilen bir şey... Bu, bir biçimde doğadan kopuşumuza şahitlik eden (Hegelci) “Tin”in bilinçdışı-öz bilinçli itirafıdır.

Durumu bir adım ileriye taşımak belki de burada faydalı olacaktır: algıyı çarpıtan bir deneyim yaşamak bizi hemen doğayla uzlaştıır. Fakat bu abartılı ve plastik özdeşlik, tamamen bizim oraya yüklediğimiz ve her yaz yaşanan sözde aydınlanmanın, yapaylığının üst sınırını patlatıp doğallıkla perdelendiği bir yanılsama olabilir mi? Doğadan o kadar fazla koparım ve kafamda onu o kadar çığırından çıkarırım ki sığınacak gerçek doğadan başka alternatifim kalmaz; onunla o kadar çelişirim ki, plastik heyulasının karşısında tekrar ona teslim olurum. Burada uzlaştığım şeyin, duyduğum tınının gerçekten doğayla ne kadar alakası kalmıştır? Doğayla uzlaşmak için onu önce kendi kafamda çığırından çıkarmam gerekmez mi? Yani onu doğallığından tamamen soyutlarım ve aslında kendi kafamdaki doğa heyulasıyla uzlaştırım.

Buradaki sorun yalnızca doğanın-hayvanın üzerine yüklenen “hayvan”lığın yapay olması değildir, insana ve doğaya atfedilen tüm özellikler kurgusal bir kokteyldir. Bu, doğaya yaşadığımız yabancılaşma ve buradan dolayımlanan bir kurgunun (hayvan örneğinde olduğu gibi) doğaya geri salınmasıdır; yani doğadan koyutlanan “uçmak” anının spritüel çöküşü kuş için yoktur, onun için, “uçmak”: yürümek, hatta belki de dışkılamak gibi bir şeydir. Bilemeyiz, belki de dışkılamak çok daha önemlidir. Dolaysızca uçmadan ve neredeyse her seferinde dışkılayabileceğimiz bir şekilde uçarak, “uçmayı” neden dışkılamaktan daha yüce bir konuma yerleştiriyoruz?

Peki dışkılamaya benzer bir şey “konuşmak” için de geçerli değil midir? Konuşuyor olmamız ve bunun yine konuşarak hasır altı edilmesiyle, onun içerisine hapsolup, onun yarattığı açık kapatılmaya çalışılır: yani konuşmanın açtığı açık, hem dışkılamayı hem

de konuşmanın açığını hasır altı eder. Sanki konuşmaya başlamak, başlı başına olmayan şeylerin iddia edildiği bir nirengi noktası yaratmayı başarmıştır, yani başka şekilde söylersek; gerçekten kapanması olanaksız bir boşluk meydana gelmiştir. Gelgelelim bu düşme anı, gerçeğin belirsiz kavramlar doğuran bu kavisi, doğrudan “düşme” süreciyle imlenecek, Hegelci, üretken bir belirlenimden ibaret gibi gözükür; fakat hedeflediğim şey gerçekten hedeflediğim şey midir?

İşte bu bizi, aklımıza gelecek hemen her türlü şeyi cinselliğe bağlayabilen Freud’a getirir (ve işin en muhteşem kısmı dışkılamanın da buna dâhil olmasıdır). Freud’a göre her şeyin cinsellikle dolayımlandırılmasının sebebi, yalnızca onun her yere bulaşabilmesinden kaynaklanmaz. Bu, onun insanın hayatındaki dolaysızca en güçlü unsur olduğu gibi bir anlama falan da gelmez; ya da diğer tüm kısmi dürtülerin üzerinde hüküm gücü olduğu anlamına... Evet, onun kısmen böyle bir gücü vardır, fakat bunun sebebi, onun fiiliyata dökülmesinin yolunu en çok şaşırmak zorunda kalan unsur olmasıdır: yukarıda bahsettiğimiz “gerçeğin kavisi” sayesinde en yoğun engellemeye o maruz kalır, yani ortaya çıkan her öznel bu yarılmaya tanıklık eder ve onun doğurduğu boşlukta meydana gelir. Bir anlamda cinsellik *Simgesel*’in Rökafeller’idir.

Fakat bu başarısızlık gibi gözükten “düşüş” özneliğin kurulması açısından tek yoldur ve başarı olarak algılanır: Lacancı “Öteki” bu düşüşün yerini işgal eder, onu maddileştirir. Bu Ötekiden kasıt tamamen virtüeldir; Hegelci şekilde söylersek, çoktan tinselleşmiştir. Onun alanının işgal ettiği engel ortadan kalksa bile, ilksel olan bütünlüğün imkânsızlığıdır. Öznenin tastamam kendisiyle özdeşliği en başından yasaklıdır-imkânsızdır. Benim kendime eşit olmam, bunu gözlemleyeceğim açının ve ölçütünün çoktan içselleşmiş olmasından ve tözün de hâlihazırdaki fail olarak koyutlanmasından dolayı olanaksızdır.

Özne olmak, bir anlamda meydana geldiğim yarığı, başka bir yarıkla dolaylayarak kurma döngüsüdür. Bu açıdan hem nesne hem de özne olumsuzlamanın olumsuzlanması olarak karşımıza çıkar: hâlihazırda öznelliğimin düştüğü negatifi sonsuz gücünden başka hiçbir şey yoktur. Bu negatifiği anlamak için en başta bahsettiğimiz, “yabancılaşma ve geri salınma gücü”nü hatırlayalım. Bu ikisi asla birbirleriyle aynı şey değildir. “Sonuç” olarak koyutladığım “töz” bu dolayım yoluyla kendini dolayımlayan, ön-varsayımını geri-dönüslü koyutlayan tözdür, fakat bu, tözün başarabileceği bir şey değildir, bu dolayım için tözün özne olması şarttır. Bir anlamda kendisi-

ne “özne” olarak geri döner; yabancılaşma ve onun olumsuzlanması, bu iki tali uğrak, döngünün merkezi olma rolünü değiş tokuş ederler, yani töz yabancılaşıp kendi kendisine geri döner.

Öznenin baktığı yerin anlamını tamamlaması (başlıkta ismi geçmese de, Hegel ile Freud’a dönmek dediğimiz an, bu yazının Lacancı olacağı çoktan ortadadır), baktığı şeyi kendisine mal ederek kurtarıyor oluşu ikincildir. Burada kurtarma sayesinde ortaya çıkan bir etik sorumluluk ya da tam tersinden bahsetmiyorum: bu ikisinin esas sahası asıl kurtarılan şeydir; yani “Öteki’nin virtüel alanı”; bunu son derece basitleştirmeye çalışalım: Kalabalık bir grup tarafından takdir gördüğümüzde, işte “tam bu anda” değişen hiçbir şey yoktur. Bütün yenilik insanların kafasındadır. Bu virtüel yeniliği ciddiye aldığım an, elimden gerçek kimliğim de kayıp gider; çünkü onların sandığı kişiye de dönüşmem (veya bunu tam tersine çevirelim; üçüncü bir kişinin diğer bir kişiye devamlı övüldüğü bir durum, çoğu zaman karşılanması olanaksız bir nirengi noktası yaratır, fakat her nasılsa bu insanlar karşılaştıklarında en başta iyi geçindikleri de olur). İşte öznenin tözsel belirliliği böyle bir dolayım ile koyutlanırken, nesnenin kendisine ait pozitif tözsel bir varlığı yoktur: tamamen öznedeki eksikliğe içkin bir şekilde pozitifleşir, yani olumsuzlamanın olumsuzlanmasından ibarettir. Hayal gücüm sayesinde yarattığım bu nesneyi, yine onun sayesinde baktığım her yere ateşlerim; işte bu yüzden bu döngünün dışında kalan “Öteki” tamamen tinselleşmiştir: onun ne istediğinin belirsizliği kendisi-için-de belirsizdir.

George Carlin (yine Schopenhauer göndermeleriyle dolu) bir gösterisinde, kedilere göre köpeğin bakışlarındaki son derece insancıl, sanki acı çekiyormuş ya da neşeliymiş gibi bir izlenim uyandıran farkın, köpeklerin kışları ve onlara eşlik eden mimikleri olduğunu söyler. Fakat buna eklenmesi gereken bir şey vardır: oraya yüklenen anlam onun bakışlarında değil bizim bakışlarımızdadır, işte Lacan’ın Öteki’sinin bakışının anlamını-anlamsızlığını da böyle kavramak gerekir, yani corgi’ler ve golden’lar gülümsemezler; kediler nankör falan değildirler, bu hislere onların adına karar verilmiştir. Burada politik doğruluğu bile ufukta kaybedecek bir saçmalığa yelken açmadan konuyu kapatıyorum. Özetle, içeriğin gerçek anlamı ona yakalanan özne için geçerlidir. Dışarıda bir noktadan tecrübe edilen ise; *negatifiliğin sonsuz gücüdür*.

Böylece –baktığımız– neye duyarlılık gösterirsek gösterelim, ya gereksiz bir empatiye ya da tam tersi, üretken bir dışlamaya dönüşmesi kaçınılmazdır.

Hayvan, insanın tüm acımasızlığı ile karşılaşmadan önce uçmakla vs. yaftalanırken, canavarca bir karşılaşmaya mecbur bırakılır. Bu öyle bir uçmaktır ki, kuşun asla karşılayabileceği bir kıstas yoktur ortada. Gerçekten uçtuğunda bile artık uçuyor sayılmaz. Acı çeken bir hayvanın gözlerinde, tam da bu uydurma “aşkın” yaftalanmanın fiiliyatını görebiliriz. İşte bu dehşet ve acı insan sayesinde kurtarılmıştır, tabii onun belirsizliğinin eklediği acıyla beraber...

İnsan yalnızca kendi acılarını dile dökabilen bir hayvan değildir, aynı zamanda dilin ve virtüel ötekinin alanının hediyesi “acının belirsizliği”nin acısına da hapsolmuştur: aslında dışsal müdahale ilksel değildir, kurucudur. Tüm dışsal durumu ortadan kaldırsak bile ilksel olan yarıktır. Burada arka arkaya kastre olan ve birbirlerini kuran öznelardan bahsetmek yetmez; özne olmanın tek yöntemi budur: geri zamanlı koyutlansa da töz bu yarıktır, kastrasyon değil. Kastrasyon sadece bunun koyutulduğu ana tanıklık etmektir. Bu Hegelci-Lacancı anlamıyla tözün aynı zamanda özne de olmasıdır: yarığın Simgesel’e işaretlenebilmesi için Simgesel kastrasyon şarttır. Ona tanıklık etmemek bizi “olanaksız bir tamlığın” psikotik dünyasına hapseder. Simgesel hadım bizim varlığımızı ve simgesel unvanımızı birbirine diker. Virtüel otoritenin işleminin koşulu da bu kısa devredir, fakat aradaki yarık da hayatidir. Tıpkı toplumdan takdir görme örneğinde olduğu gibi; eğer lider tebaanın meydana getirdiği bir öznellikse (sadece unsurları katlayıp dikme göreviyle mütevellitse) idare edebiliriz, fakat lider kendini gerçekten lider sanıyorsa karşımızda delirmiş birisi vardır. Bu karşıtların özdeşliğini Lacancı şekilde okumak gerekir. Tözsel içeriği bozulan unsur asla aynı unsur olarak geri dönmez: Evliliğin Büyük Öteki’nin onayıyla Simgesel’e işaretlendiği ve aşkın o irrasyonel kısmının sözleşmeyle rasyonelleştiği durum da zaman içerisinde baş aşağı döner. Artık hâlihazırda rasyonel olan bir karar evliliğe yüklenen gereksiz aşırılıklarla, insanın irrasyonel “aşk” dediği şeyi rasyonel hâle getirmek bir tarafa, tamamen kendisi usdışı bir yarışa dönüşür.

Buna yakın (fakat neredeyse tam ters yöne hareket eden) bir “karşıtların özdeşliğine içsel negatiflik ve onun özündeki bozulma potansiyeli” ellilerin-altmışların çizgi filmleri için de geçerlidir. Son derece kafatasçı resmedilmiş ırklar, gayet ırkçı bir şekilde yapılan hayvan özdeşleştirmeleri ile bezelidir; mesela Speedy Gonzales, aşırı bir Meksikalı göçmen stereotipidir ve daha da fenası sınırdan kaçabilecek kadar hızlı koşmaktadır; burada evliliğin yaşadığı bozulmanın tam tersi karşımıza çıkar. ırkçı olanlar, zaman içerisinde bu unsurlara dönüşmüşlerdir: baş-

langıç noktasına, öz dolayımıyla geri dönen diyalektik üçlünün kendine geri dönme sürecinde yaratılan bir “yeni”lik vardır. Tözsel bütünlük dağıldığı zaman, süreç tarafından içerilen “yeni” kendi ön varsayımlarını geri-dönüşlü olarak kurar; tıpkı yukarıdaki unsurların ırkçılıkla bezenmesi gibi; burada özne olumsuzlanır ve kendisine (sürece içkin) yüklem-lerden biri olarak geri döner; en başında ise bu geri-dönüşlü yansımayı sadece örtbas eder. Peki buna yapılacak Lacancı ilave nedir?

Lacan Freud’un formülünü tersine çevirir: penis hasedi olanlar, penise sahip olanlardır. Bu karşılanması olanaksız kıstas olarak “Fallus” ampute edildikten sonra hissedilen uzvun tam tersidir: Orada olmasına

rağmen hissedilemeyen bir organ... Ana gösteren öz-nede parlar, onu temsil eder ve çalışır; artık ikisinin eksikliği kesişir. Bu kesişmeye denk düşen şey “objet a”dır. İşte Hegel bu iki negatifin kesişmesine pozitif bir değer yükler, yani bu kesişmeyi, “objet a” olarak teorikleştirmez ve aynı sebepten tekrerrü de düşünemez.

Kaynaklar.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Tinin Görüngübilimi*. Çev: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 2015.

LACAN, Jacques. *Psikanalizin Dört Temel Kavramı-Seminer 11*. Kitap 1973. Çev: Nilüfer Erdem, İstanbul, Metis 2014.

LACAN, Jacques. *Televizyon* 1974. Çev: Ahmet Soysal, İstanbul, MonoKL 2013.

ŽIŽEK, Slavoj. *Hiçten Az* 2012 Verso. Çev: Erkan Ünal, İstanbul, Encore 2015.

YAZAR

Serhat Yenisan

Ankara’da doğdu. Ankara Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi’ni bitirdikten sonra, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi’nde çizgi film-animasyon eğitimi aldı. Daha sonra psikanalize ve felsefeye ilgi duydu. Freud, Lacan ve Hegel’e hayranlık besledi, Hegel’in ne dediğini anlamaya çalıştı, anladığı kadarıyla yazılar yazdı ve bu yazılar çeşitli dergilerde yayınlandı.

LACAN VE KADINLAR

JEANNE WILLETTE

ÇEVİREN: ZEYNEP DURAN

Jacques Lacan dersleri hakkındaki bu seri boyunca, Lacan'ın kavramlarının ilk anlamlarıyla anlaşıl-maması gerektiğini çeşitli defalar belirtmiştim. Eril Düzen (Masculine Order), “erkekleri” ya da “erillliği” değil Simgesel Düzen'i ya da Dil'i; “Dişil” (Femini-ne) ise, benzer şekilde, “kadınları” ya da “dişiliği” değil gerçeğin anlaşılmasını ifade etmektedir. Aynı şekilde Fallus (the Phallus) kavramı, erkekliği ve kadınlığı birleştiren bir göstergedir. Farklılığın bir fonksiyonudur ya da cinsel farklılığın maskesi hâline gelir. Fakat Fallus sadece soyut bir fikir de değildir. Fallus, fizikselin bir parçasıdır ve cinsel mutlulukla ilişkilidir. Bu bağlantının sebebi –yalnızca Fallus tarafından sembolize edilmesi haricinde– cinsellik ve cinsel isteğin, zamanla kaybolmuş ve geri döndürülemez arzu fantezilerinin (Anne'ye yönelik) köke-ninde yer almasıdır.

Fallus'un anlamındaki güçlük gibi, Lacan'ın organ olan/olmayan üzerine düşüncesi –alışkanlığı olduğu üzere– zamanla evrilmekte ve Fallus'u Freudyen bi-yolojiden çekip alarak, tüm erekte ihtişamıyla, soyut sembolik alana yerleştirme mücadelesinin izlerini taşımaktadır. Fallus'un merkeziliği sadece Lacan ya da Lacan'ı yorumlayanlar için bir sorun değildir. Aynı zamanda, 20. yüzyılda Lacan okuyan kadınları takiben, Fallus Simgesel Düzen'in simgesi ise, Sim-gesel Düzen'in ya da Dil'in neden über-penis üzerin-

den temsil edilmesi gerektiğini merak eden 21. yüz-yıl kadını için de bir sorundur. Arzu neden bu fallik oluşum etrafında şekillenir? Lacan uzmanı Luce Irigaray'ın sorduğu gibi, eğer Anne, tüm Arzu'nun ve konuşulmayan gerçeğin kaynağı ise/idiyse neden vajina ya da göğüs ekonomisi gibi kavramlar kulla-nılmadı? Sorunun basit cevabı şudur: Lacan hayatını Freud tarafından yeniden üretilen ataerkil hikâyeleri yinelemekle harcamıştır.

Lacan okurken kelime seçimindeki erkeksilik ve sal-dırganlık dikkat çeker. Gerçekten, insanın toplum-sallaşmasına dair bütün çözümlemesi sevgi ihtiyacı-nın doyurulmasına değil kıskançlıkla ve dramatikçe yapılan bir cinsel vazgeçiş hikâyesine dayanır. Lacan, ilginç bir entelektüel oyun olarak Ferdinand de Sa-ussure ile Sigmund Freud'u ya da varoluş ve varlık fikirleriyle dil ve cinselliği bir araya getirmiştir. Fa-kat amaç ne olursa olsun, sonuç erkeğe ve erkek şid-detine ayrıcalık tanımak ve kadınsılığı (Feminine) konuşulmayan bölgeye yerleştirerek kadını dışarıda tutmak olmuştur. Freudyen biyolojik köklerinden sıyrıl-sa da Lacancı “aile romansı”nın neticesi hâlâ ay-nıdır ve toplumdaki kadın üzerindeki güncel erkek üstünlüğünü yansıtır ve efendi/köle diyalektiğinin cinsiyetleştirilmesinde de etkisi vardır.

Lacancı sistemde, Kadın olamaz, var olamaz. Lacan

düşüncesinde, kadınlar yalnızca farklılığın göstergesidir. Kadınlar yalnızca farklılıkla ilişkiliyse, özne olmaktan dışlanmışlardır. “Efendi” karşıtı konuşurken Lacan yalnızca Kadın’a/kadınlara hükmetmekle kalmaz fakat onları Öteki (Other) ya da erkek özne için var olan daimî-mevcut Öteki olarak ele alır. Fakat kadınların bu Öteki’liği de ikincildir ve konumu Simgesel Öteki’nin, Simgesel Bir’e ya da özne-olmanın konumuna kıyasla daha aşağıda yer alır. Kadınlar Öteki olarak dahi var olamazlar, Simone de Beauvoir’nın *İkinci Cins* kitabında belirttiği gibi:

“...kadın, basitçe erkeğin kararına göre belirlenmektedir. Bu yüzden kadının “bir cins” olarak anılması, erkeğe cinsel bir varlık olarak bağlı olduğu anlamına gelir. Erkek için kadın cinstir – mutlak cinselliktir, daha azı değil. Erkek kadına referansla değil, kadın erkeğe referansla tanımlanır ve farklılaştırılır. Kadın rastlantısal olandır, özsel olana karşıt özsel olmayan varlıktır. Erkek Öznedir, Mutlak varlıktır; kadınsa Öteki Cins’tir.”

Öteki sınıflandırması, kendinde bilinçli olduğu kadar ilkeldir de. En ilkel toplumlarda, kadim mitolojilerde, Ben ve Öteki olarak kavramsallaşan ikilik ifadesine rastlanır. Bu ikili ayrım aslen cinsiyetlerin bölünmesine bağlı değildi, hiçbir ampirik olguya dayanmıyordu. Fakat, Freudyen düşünce gibi, Lacancı teori de kadını, gerçek kadını, topluma anlamlı bir katkı yapması dışında bırakır. Freud’un yolundan giden Lacan’ın teorisi, feministlere göre, erilliğin “monolojik detaylandırılması” ya da erkek sesli bir oyundan fazlası değildir. Simgeselleştirmeye karşı koyan gerçeğin bir kısmı olan dişilik; çoğulluğun, çeşitliliğin ve Eril düzenin yıkım yeri olarak susturulmuştur. Kadınlar, farklı olarak, yereli aşabilenin her zaman erkek olması varsayımıyla, evrensellikten daima dışlanmışlardır.

Lacan’ın açıkladığı gibi, hoşlanmanın ya da hazzın “erkeksi yöntemi” kadınla herhangi bir ilişkiyi imkânsız kılar. Erkek özne her şeydir: “l’homme comme tout.” Erkeğin arzuladığı şey belli bir kadın değildir fakat nesnedir ya da Slavoj Žižek tarafından Anne-Şey olarak da tanımlanan, asla bulunamayacak olan kayıp orijinal aşk öznesidir. Feminist filozof Monique Wittig, kadınların evrensel bir varlık statüsü edinebilmeleri için cins ya da cinsiyet farklılığını ortadan kaldırmayı önermiştir. Feminist bilim insanları Lacan’ın, Freud gibi, görüntüyü öncelediğine ve aynasal/görsel bir sistem/oldukça pornografik ve röntgenci bir sistem yarattığına işaret etmiştir. (Erkek) çocuk annesinin (Freudyen) kastrasyonunu veya (Lacancı) Eksik’ini görüntüyle, görmeyle keşfeder. Otoriteyi taşıyacak gerekli uzantı olan penise

sahip olmadığı için annenin erkekten daha az olduğunu görür. Kendinden menkul bir tanımı ya da anlamı olmaksızın, anne fallus/penis/güç Eksiği ile tanımlanır. (Çocuğun) Göz(ü), Anneyi/nesneyi görür, ona hükmeder ve onu değersizleştirir.

Çocuğun, kadının yalnızca erkeğe kıyasla veya erkekle “ilişki içinde görülmesi” gerektiğini öğrenmiş olduğuna –ya da erkek teorisyenlerin bunu varsaydığına– dikkat etmek gerekmektedir. Lacan için, gözler teleskopik sürücünün kaynağıdır ve libidonun kendini dünyaya yansıtarak onu keşfetmesine erişim sağlar. Aşk, sevileni sahip olma ve kontrol etme adına nesneye indirger. Kadın/erkek ilişkileri, içinde Öteki’nin itaatkâr bir yok-varlık’a indirgendiği Yerinden Edilen arzusun kaçınılmaz sadizmi ile birinin diğerine kendini bir nesne gibi sunduğu mazoşizm etrafında şekillenir. Lacan için, türevsel bir yapıya dayanan cinsellik, bir görevdir ve dilin yapısı içinde sınırlanmıştır. “Görev”i açıklamak için Lacan ünlü tuvalet kapıları örneğini vermektedir. Tuvalet kapılarının birinde “kadın” ve diğerinde “erkek” etiketleri bulunur. Kapıların etiketlenerek birbirinden ayrılmaları gibi insanlar da etiketlenir veya birbirlerinden ayırt edilirler. Toplumsal kimlikleri dışarıdan kendilerine yüklenir ve Simgesel olan Yasa’nın işlemesi yoluyla kendilerine verilir. Toplumsal cinsiyet biyolojik bir sonuç gibi var olabilir fakat cinsiyet toplumsal bir yapıdır ve sadizm ve mazoşizmin ve itaat etmenin ve hükmetmenin bir sonucudur.

Fallus üstün bir gösterge olarak ileri sürülse de, üstünlüğü hilelidir, bir maskedir. Fallus’un gücü diğerinin itaatine bağlıdır. Fakat, işin doğrusu, hepimiz hadım edildik. Ataerkil sistemdeki yerimiz Kayıp’ın bedelince korunur ve yetişkin hayatımız Simgesel ataerkil yasa tarafından bastırılmanın gecikmiş neticelerinden biridir. Kadınlar, kayıp ve kazanç ekonomisinin neden vajina üzerinden yapılmadığını sorabilirler. Fakat Lacan mantığını izlersek, vajinal bir ekonomi imkânsızdır. Lacan, psikolojisini götürüntüye, kadının Fallus/penis “eksiği” görüntüsü üzerine inşa eder. Vajina vardır fakat görülemez. Bununla birlikte, görsel düzen yalnızca görünen ya da görsellik üzerinden işler. Bu, kadınların cinsel organı yoktur demek değildir; bu, organ bakana/izleyene “sunulma” anlamında “sunulu” değildir.

Yıllar boyunca Lacan, Gustave Courbet’in kaybolduğu düşünülen Dünyanın Kökeni tablosunu elinde tuttu. Bu ünlü tablo iki yana açılan ahşap bir kapıyla (üzerinde André Masson’un bir resminin anahat çizimi bulunan) saklandı. Kapı, doktor bir kadının cinsel organının resmini izleyiciye (erkek ya da teorik olarak kadın) “sunduğunda” iki yana açılıyor-

du. Courbet'in Dünyanın Kökeni tablosunun işaret ettiği gibi, vajina törensel durumlar altında mevcut oluyordu. Kadın cinsel organının bakış açısı tamamen izleyicinin bakış açısidir: organlara sahip olduğu varsayılan kadın, kendini tanımlayanı göremez. Kendi cinsiyetine kördür. Erkek tarafından kadın vajinasının resmedilmesi –Courbet veya bir başkasınca– yalnızca sav ya da tanımlama eylemi değil, ayrıca Eksik'in dehşet verici gizeminin radikal röntgenci bir görselleştirmesidir. Tablo Lacan'da kaldığı süreç gerçekten gizlenmesine ek olarak, labyayı çevreleyen kollar da gizlenmiş, böylece Lacancı teorinin Kayıp olarak tanımladığı korkmuş “delik” kapatılmıştır.

Gözle görülemeyen Eksik'in aksine, penis/Fallus'un yeri bellidir ve her zaman görülmeye hazırdır. Erkek, cinsel organını hiç zorlanmadan görebilir. Görsel kültürün bakış açısından, kadının mevcut organının yokluğu, erkeğin kadın “cinsi” hakkındaki aşırı merakını izah eder. Fallus'un varsayılan kültürel gücü dikkate alındığında, göstergesi olan penisin, belki de gizini korumak için, toplumsal olarak gözden uzak tutulması ilginçtir. Kültür penise çeşitlilik söylemi verir: büyük, küçük, uzun, kısa, kalın, ince, zayıf vs. Aksine, bütün vajinalar Eksik'likleri ile bir örnek olmuş ve hepsi birbirinin aynıymış gibi, kültürün “evrensel” bir vajina varsaydığı görülmektedir. İlginç bir biçimde, penisin bitmeyen çeşitliliği konusu fakat pornografi haricinde görülmez. Kadın bedeni ise sürekli olarak sergilenir ve aynılık üretmek için bitmeyen cerrahi mühendisliklere tâbidir. Bu speküler/aynasal sistem içinde, kadın reddedilen bireysellik ve kendisinin soyut bir görseelliğine karşılık gelmelidir. Aksi takdirde görsel kültürün dışına itilir. Lacan'ın dediği gibi:

“Üstelik, görülebildiği ve erekte olabildiği için simgesel kullanımı mümkün olan şey penis değil Fallus'tur. Görülemeyen, gizli bir şeyin simgesel kullanımı da olamaz... Açıkçası, kadının cinsel organının böyle bir sembolizasyonu yoktur. Kadın cinsel organının karakteri yokluk, delik, boşluktur...”

Teorize edilebilen tek cinsel organ Fallus'tur. Bu nedenle, Lacan'a göre, Fallus sadece “önemsiz bir şekilde erildir”. Fallus verili olanın, var olanın, sahip olunanın teorisidir. Vajina ise sahip olunamayanın, Eksik'in, Kayıp'ın veya var olmayanın/teori dışı olanın sembolüdür. Bununla birlikte, Eksik ve Kayıp, tam da Arzu'nun sebebidir. Erkekler, kastrasyon (Eksik) korkusuyla doludurlar ve gözlerini korkutan ve onları daha fazla Fallus'a/güce sahip görünenlerle rekabete sokan fallosentrik bir mesaj içinde endişeyle yaşarlar. Kadınlara gelince, Lacan'ın teorileri kadınları yok eder/sıfıra indirger. “Kadın” yalnızca

sonu olmayan izdüşümler dizisidir, erkek söyleminin doğan ürünüdür. Lacan kadın orgazmının var olup olmadığını ve kadının orgazm olabilmeye becerisinin Fallus'un ötesinde konumlanıp konumlanmadığını merak eder.

Lacan için asla cinsel bir “ilişki” yoktur. Çünkü kadın ve erkek, eşitsizlikleri içinde ilişki kuramazlar. Her biri diğerinin Nesne'sine Özne rolü oynar. Karşılık veya bir simetri yoktur. Kadın bedeni zar zor var olur (Eksik dışında). Kadınların yapacakları az şey vardır ve söyleyecekleri hiçbir şey yoktur. Yalnızca erkekler var olduğu için kadınlar onlara “eşit hâle gelebilirler”. Peki kadınlar yoksa gördüğümüz nedir veya kimdir? Başka fikirleri kolaylıkla bünyesine katan Lacan, kadının tebdil-i kıyafet içinde olduğunu söyler. “Tebdil-i kıyafet olarak kadınsılık” fikri Lacan'ın değil, Freud takipçisi Ernest Jones'un 1927'deki tezine 1929 tarihli ünlü makalesiyle cevap veren Joan Rivière'e aittir. Sean Homer'in *Jacques Lacan* kitabına göre, Rivière, böyle bir varlık düşünmeyen erkek psikanalistlerin dünyasına daha modern ve entelektüel bir kadın sunmak istedi. Sonuç 1929'daki makaleydi: “Tebdil-i Kıyafet Olarak Kadınsılık”

Rivière'e göre, entelektüel yeteneğe ve isteğe sahip kadınlar 20. yüzyılın ilk dönemlerinde erkeksiliğe göz dikmek zorundaydı. Ancak böyle bir Prometeian eylem erekte kaygıya yol açar. Erkek egemenliğinin bu şekilde parçalanması çok mühimdir ve erkeklerin faile karşı intikama başvurmaya sebep olur. Bu nedenle kadınlar erkeksilik ister fakat saldırı ve çatışmaya karşı çözümün bir anlatımı olarak kadınsılık maskesi takarlar. Bu tebdil-i kıyafet, erkeklerde uyanacak kaygı ve intikam duygusunun önüne geçer. Kadınlardaki bu erkek korkusunun kökeni için aileye bakılabilir: Kızlarda, bir erkeğin, Baba'nın, yerine geçme fantezisi vardır. Lacan için, kadın bir işaret-nesnedir, değiş-tokuş ögesidir. Rivière için ise bir kadın kamusal alanda konuştuğunda, bir konuşmacı olarak ya da herhangi bir biçimde, korku hisseder. Bir kadın sesi yalnızca erkekler tarafından hoş karşılanmamakla kalmaz, aynı zamanda o, dilin içinde hadım edilmiş bir özne olarak yer alır.

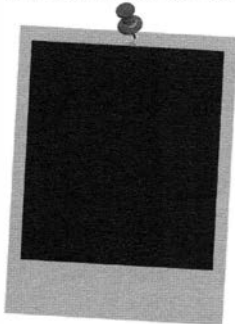
Bu korkunun ve erkekten gelebilecek olası bir intikamın çözümü Tebdil-i Kıyafettir. Rivière kadınla homoseksüel birey arasında benzerlik kurarak her ikisinin de maske takma ihtiyacında olduğunu belirtir: “Kadınsılığın” abartılışı kimliklerinde erkeksilik isteyen kadınlar için tebdil-i kıyafettir. “Erkeksiliğin” abartılması da bir homoseksüelin “kadınsılığını” gizler. Erkeğin kabul edebileceği bir şekilde bir kadınsılığın yaratılması bakımından tebdil-i kıyafet merkezi bir rol oynar. İronik olarak, bu sahte kadın-

sılığı gerçeğe dönüştüren şey taklit yoluyla gizlenmenin bu sanatsal formudur. Çünkü bütün cinsellik söylemi erkeğin ihtiyaçları etrafında döner, kadınsılık erkek için bir maskedir. Güven verici olan maske, erkeğin ne olmadığı ile -kadın- ilişkisinde kendini tanımlamasına olanak sağlayarak erkek kimliğinin krizini çözer. Esasen, Lacan'ın belirttiği gibi, "Kadın

yoktur." Bununla birlikte, Varlık gibi, konuşulması gereken bir unsurun var olmadığını ifade etmek için, söküme alma (sous rature) yöntemi kullanılır. Kadın yoktur.

Kaynak: *arthistor yunstuffed*

ÇEVİRMEN

Zeynep Duran

1982 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji, ODTÜ Felsefe Bölümlerinde akademik eğitim aldı. Devlet memuru olarak çalışmaktadır. Tiyatro, sinema ve edebiyat alanlarında da okumaları ve çalışmaları mevcuttur.

Jacques-Marie Emile Lacan 1901 yılında Paris'te doğmuş ve Paris-Montparnasse'de orta sınıf bir aile içinde büyümüştür. Bu esnada okuduğu önemli bir Katolik Okulu olan Stanislas Koleji'nde parlak bir öğrencilik hayatı yaşayan Lacan, din ve Latince derslerinde başarılı olmuştur. Lacan o yıllarda Spinoza'nın ölümünden sonra yayınlanmış olan *Etika* adlı eserinin bir grafiksel taslağını odasına asmıştı. Daha o yıllarda felsefeye olan ilgisini ortaya koyarken, yetmişmiş olduğu Katolik Kültürü'ne göre de alternatif bir bakış açısı ile otorite ve kurumlar ile ilgili olarak bir pozisyon almaya başlamıştır. Ardından eğitimine tıp okuyarak devam eden ve psikozlar üzerine olan yakın ilgisi nedeni ile “Kişilikle İlişkileri Açısından Paranoyak Psikoz” adlı doktora tezi ile psikiyatrist olan Lacan, Freud'un aksine nevrozlardan çok psikoz vakaları ile de ilgilenmiştir (3).

Freud'un psikanaliz kuramını yapılandırdığı dönemlerde hangi alanın, psikanalizin çalışma alanı olduğu konusu tartışılmıştır. “Biyolojik bilimler mi, kültürel çalışmalar mı ya da klinik anlamda ortaya konması beklenen hususlar mı” psikanalizin çalışma alanıdır? Bu tartışmalar, Lacan'ın koymuş olduğu yaklaşımlar ile de daha da alevlenmiştir. Biyolojik bilimler ve kültürel çalışmalar beden ve zihin süreçlerinin ilişkisi ile alakalıdır. Psikanalizin çalışma alanının tam da bu iki alanın kesişme noktasında olduğu gerçeğini ifade etmek gerekmektedir. Freud'un çalışmaları, toplumsal ve kültürel düzlemdeki birçok durumun insan bedenini etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu-

nun sonuçlarının kliniğe yansıyan birçok karşılığının psikanalizin çalışma alanını oluşturduğu söylenebilir ve eleştiriler tam da bu noktadan psikanalize yöneltilebilir. Tedavi pratiği dışındaki alanlar ile fazlaca ilgilendiği söylenebilecek olan Lacan açısından düşünüldüğünde, bu eleştirilerin dozu daha da fazla artabilir. Lacan psikanalitik yaklaşımın; özne, bilgi, hakikat, toplumsal ve kültürel yapılar ile ilgili konuları kapsadığını düşünmekteydi. Lacan'a göre psikanalizin amacı; sadece sosyal anlamda yaşadığımız ilişkisel süreçlerdeki sorunlarımızla başa çıkmamıza ya da kişisel değerlilik ve teklik ideallerimizi edinmemize yardımcı olmak ile ilgili değildir (7).

Jacques-Alain Miller, Lacan'ı, Levi Strauss, Barthes, Foucault ve Derrida ile kıyaslarken, onların yaşamı anlamak için sadece düşünüp yazdıklarından ve üniversite elemanı olarak öğrettiklerinden bahseder. Miller, Lacan'ın hem hastalarına bakıp hem de akademi ve psikanaliz ortamında bulunması sayesinde pratik ile teorik bilgiyi bir araya getirerek kuramını oluşturduğunu vurgulamıştır. Boothby'nin belirttiği gibi Lacan'ı okurken, onu tam olarak anlayamamış olma hissini yaşamak genelde karşılaşılan bir durumdur. Lacan da kendi kuramı için “ben kuramımı size bir hap şeklinde verebileceğimi sanmıyorum” ifadesini kullanır. Freud kendi kuramında netlikten yana iken Lacan karmaşıklığa son noktayı koymaktan özellikle geri durur. Bunu her zaman yeni bir şeyin eklenebileceği bir kuram ve de ucunun açık olduğu bir yapıda olması şeklinde ifade edebiliriz.

Lacan'ın kuramının bu yapısını özellikle simgesel evrenin belirsiz ve açık uçlu yapısından kaynaklandığını söyleyebiliriz (5).

Lacan'ın felsefi yönünü ortaya koyarken, kariyerinin ilk yıllarındaki dönemde onu bir fenomenolog olarak ifade edebiliriz. Homer, kitabında bu dönemi, Lacan'ın 1953 yılında yaptığı Roma konuşmasına kadar olan dönem olarak düşünür. Fenomenoloji, Alman filozof Edmund Husserl (1859-1938) tarafından tanımlanmıştır. Fenomenoloji, "saf fenomenlerin" bir başka deyişle "nesneler"in, bizlerin onlara dair oluşturduğumuz algılarının dışında var olmadıklarını ileri sürmektedir. "Fenomenolojik indirgeme" terimini ortaya atan Husserl, dolaysız deneyimimiz dışında bulunan hiçbir şey hakkında emin olamayacağımızı ve algımızın dışında kalan her şeyi dışarıda bırakmak ya da paranteze almak gerektiğini ifade eder. Martin Heidegger (1889-1976), Husserl'in öğrencilerindendi. Heidegger, "anlamayı" tarihsel bir bağlamda tanımladı. Ve "y" (*Protect*) adını verdiği bir terim ile bu tanımlı ifade etti. Öznenin zaman ve uzam içerisinde konumlandığını fakat kişinin bu konumlandığı yerden kendisini geleceğe doğru yansıttığını düşünmekteydi. İnsanın varoluşunu ve de öznel bir yapıda oluşunu, bu geleceğe yapılan atıf ile ilişkilendiren Heidegger, insan bilincini, imgelerin ve düşüncelerin içsel bir dünyası değil, "*ex-sistence*" olarak ifade ettiği bir terim ile anlattığı "dışa yansıtma süreci" ile açıklamaktadır. Bu düşünceler Fransa'ya, 1932 yılında Heidegger'in derslerine katılan Jean-Paul Sartre tarafından taşınmıştır. Bu dönemde Lacan bu düşüncelerin etkisi altında, Jean-Paul Sartre'in "öz-bilinç" ile "ben"i ayıran ve öz-bilincin bir hiç olduğu ve ben'in de özne tarafından algılanan dış dünyadaki bir nesne olduğu görüşlerinden etkilenmiştir. Bu durum ayna evresindeki özne ile ben arasında kurulan ilişkiyi ortaya koymasına etki etmiştir. Lacan felsefe, antropoloji ve dilbilimi alanlarından bu tarz kavramları alırken, kendi çalışma alanı olan psikanalize uygun bir biçime dönüştürmüştür. Bu bağlamda *ex-sistence* terimini bilincin alanından bilinçdışının alanına taşımıştır (3).

Efendi-Köle Diyalektği ve Hegel'den Lacanyen Yabancılaşmaya

Lacan'ın Hegel ile tanışması aslında o dönem Fransa'da filozof Alexandre Kojève'nin 1933 ile 1939 yılları arasında G. W. F. Hegel'in felsefesi üzerine vermiş olduğu seminerlere dayanır. Dönemin önemli entelektüelleri, olan Jean-Paul Sartre, Lacan, Merleau-Ponty ve Georges Bataille gibileri bu seminerleri takip etmiştir. Bu seminerlerle Kojève'nin Hegel yorumu 1960'lı yılların Fransız felsefesine hâkim

olmuştur. Ardından Fransız felsefesi Hegel yerine o yıllarda yapısalcılık ve post-yapısalcılık akımına yön almıştır. Hegel'in felsefesinin ana düşünme şekli diyalektik olarak tanımlanan, fenomenlerin iç-bağıntılarını ve karşıtların birliğini ortaya koyan bir yaklaşımla inşa olmuştur. Bu durum, genel olarak da sıkça kullanılan "tez-antitez-sentez" olarak ifade edilir. Bu algoritmik söylem ile anlatılmak istenen düşünce sistemi, her düşüncenin karşıtı ile var olduğu ve de karşıtını ürettiğidir. Aynı zamanda bu iki karşıt düşüncenin birliği ile de yeni bir anlama ve analiz sürecine ulaşılır.

Bu noktada psikoloji ve felsefenin ortak çalışma konusu olan bireysel özne-ben (tez), yalnızca bir başka özneyle-bir "öteki" (antitez) ilişkisi ile bir anlama sahiptir. "Ben" in girift bir biçimde ötekine bağlı olduğunu ve var olması için ötekinin varlığının gerektiğini anlamaya başladığımızda da yeni bir yapıya, kolektif bir "biz" öznesine (sentez) ulaşırız. Bu "kolektif biz" ile ulaşılan yer yeni bir tezi ve diyalektik bakımdan da yeni bir antitezi ortaya koyacaktır. Hegel'in diyalektik düşüncesi her durumun çelişkili bir yapılanma içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Bu bakış açısına göre bütün fenomenler kendi karşıtlarını ve olumsuzlamalarını kendi içlerinde barındırırlar. Bu sonsuz karşıtlıklar silsilesi ile birlikte devam eden sonsuz bir dönüşümün ortaya koyduğu yeni bir durum meydana gelir.

Kojève, doğadan kültüre, yasaya ve insanileşme süreci içerisinde insan varoluşuna geçişin, bir muhakemesi bakımından Hegel'in öz-bilincin ortaya çıkışına dair yaklaşımlarına yakın ilgi duymaktaydı. Hegel'e göre kendilik, öz-bilincin, öz-düşünüm etkinliği ile devam eden gelişim süreçleri içerisinde ortaya çıkmaktaydı. Hegel'e göre öznenin ortaya çıkabilmesi için, sadece insanın kendisinin bilincinde olması yeterli değildi. Bir başka özne tarafından da tanınmanın önemli olduğunu düşünen Hegel, bu yaklaşımını "Efendi-Köle Diyalektği" olarak tanımladığı bir metaforik ilişki örüntüsü ile açıklamıştır. Hegel'e göre bu yapı içerisinde mevcut olan her iki özne (bir "Efendi" ve bir "Köle") birbirlerini karşılıklı olarak tanıma ilişkisi içerisinde kilitlenmiş olarak bulunmaktadırlar. Efendinin bir özne olarak var olabilmesi için köle tarafından efendi olarak tanınması gerekmektedir. Aynı zamanda köle de efendi tarafından köle olarak tanındığı için kendisini o şekilde bilmektedir. Bu noktada efendi, kendi kimliğinin köle tarafından tanınmış olması dâhilinde güçlenerek kendi hayatını sürmek bağlamında bir özgürlüğe sahiptir. Fakat bu noktada da bir diyalektik vardır ve efendinin bu özgürlük olarak tanımlayacağımız pozitif durumunun karşıtı olan bir durum ortaya

çıkılmaktadır. Bu da aslında efendi köleye bağımlı olduğu için asla özgür olamayacaktır.

Tam da bu noktada köle, efendinin köleye bağımlı olduğu gibi (ya da aynı yoldan) efendiye bağımlı değildir. Kendini tanımlama sürecinde köle başka bir güce sahiptir. Bu güç kölenin çalışıyor olmasıdır. Eğer kölenin kimliği onun bir köle olarak çalışması bağlamında onaylanıyorsa bundan efendinin değil kölenin özgür olduğu sonucuna ulaşılır. Kojeve'ye göre bu ikili tanınma mücadelesi ve savaşı hem birbirlerine muhtaç ve birbirlerinde kilitlenmiş iki özne yapısını ortaya koyarken aynı zamanda biri öldüğü zaman diğerkinin ölümü anlamına da gelen bir durumu ortaya koymaktadır. Efendi-köle birinin diğeri olmadan yapamadığı fakat aynı zamanda her birinin diğerkinin en kötü düşmanı oluşu bir mücadelede kilitlenmişlerdir. Tam da bu noktada Lacan'ın kuramında anlattığı İmgesel'in içine işlenmiş olan şey burada anlatılan diyalektiktir. Burada bahsedilen diyalektik anlatılan bu ilişkideki psikolojik açıklanmanın içerisine saldırganlığı sokar. Bu şu anlama gelmektedir. Ben ve sen ilişkisi daha kuruluş aşamasından başlayarak çatışmalıdır. Bu ilişkinin tanımlanışı ile Lacan "her bir insanın varlığının, nasıl da bir başkasının varlığı içinde olduğunu" ortaya koymasının, Hegel'in güçlü kavrayışının bir kanıtı olarak ifade etmiştir. Bu noktada yabancılaşmanın iki taraflı ve geri çevrilemez diyalektiğine yakalanmış durumdayız. Lacan kuramında iki yabancılaşma noktası tanımlamıştır. Bunlardan ilki; *ayna evresi ve ben'in biçimlenmesi aracılığı ile yabancılaşma* ve ikinci olarak da öznenin oluşumu ve dil aracılığıyla yabancılaşmadır (3).

Lacan sadece psikiyatri ve de psikanaliz alanında etkili olmamıştır. Yaptığı çalışmalar ve etkileri dikkate alındığında felsefe, antropoloji gibi alanlarda da etkili olmuştur. Ayrıca Levi Strauss'un yapısal antropolojisinden ve yapısal dilbilimden etkilenmiştir. Lacan'ı kültürel ve felsefi anlamda değerlendirecek olursak yaşadığı dönem ve şehir göz önüne alındığında filozofların ve entelektüellerin çok olduğu bir dönemde yaşamıştır. Aynı zamanda o dönemde varoluşçuluk ve marksizm akımları hâkim görüş olarak Fransa'da etkindi. O dönemin Lacan ile birlikte anılan önemli düşünürlerini sayacak olursak, Jean-Paul Sartre, Levi-Strauss, Althusser ve Foucault sayılabilir. Özellikle bu isimlere baktığımızda Lacan, Descartes felsefesine ve onun uzantısı olarak değerlendirebileceğimiz Sartre'in varoluşçuluğuna karşı bir duruş sergilemiştir. Özellikle Sartre, özneyi özgür seçimin öznesi olarak görmektedir. Fakat Lacan Simgesel yapıların öznenin konumu ve yapılanışı açısından belirleyici olduğunu düşünmektedir. La-

can'a göre dilin, öznenin kendisinden bağımsız olarak ve özne dünyaya gelmeden önce var olan yapıları mevcuttur. Ve özne bu dil dizgesi içerisine doğarak o düzen içerisinde yapılıdır (6).

Lacan, bilinçdışını ve onun işlevleri nedeni ile insan üzerinde oluşturduğu etkilerini, dilin etkisi ile oluşan sonuçlara bağlar. Lacan bu durumu daha net bir şekilde *Encore Semineri'*nde ortaya koyar. Dilin, insanların iletişim için kullandıkları yanının dışında, Lacanyen anlamdaki Gerçek'i, dönüştürmeye çabalayan ve bunu yapma kudreti olan bir yapı olarak fonksiyon gördüğünü düşünür (2).

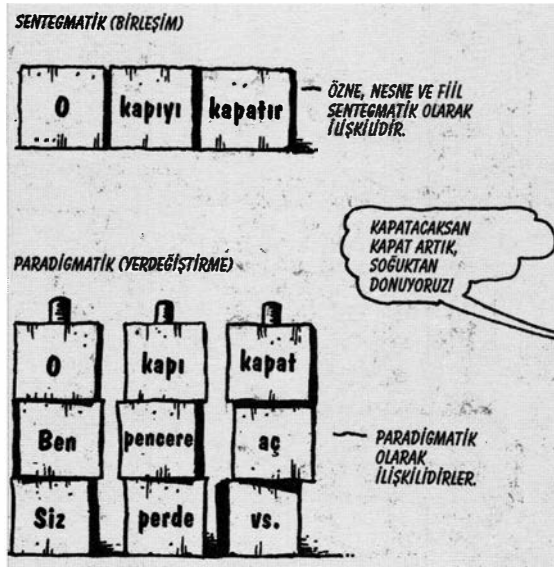
Freud, materyalist zihin biyolojisine bağlı şekilde kuramını ortaya koyarken, Lacan ise zihnin nasıl yapılandığını ve toplumsal olarak da ifade edebileceğimiz Simgesel Düzen'e nasıl eklemelendiğini açıklamak için, Saussure'ün dilbiliminden yararlandı. Lacan'a göre bilinçdışı, dil yapılanmaya başladığı anda var olmaya başlar. Ayrıca Lacan'ın yazılarının anlaşılmasındaki zorlukları, sembolizmin kurucusu olarak da ifade edilen ve Sartre'in önemli bir şair olarak gördüğü Stéphane Mallarmé'nin de tarzını yansıttığı ifade edilebilir (1).

Lacanyen Kuram ve Dilbilim/Yapısalcılık

Lacan'ın etkilendiği ve yaklaşımının özellikle daha da kuramsal bir yapıya ulaşması açısından, 1950'li yıllarda desteğini aldığı dilbilimini daha iyi anlamak için, o dönemi ve postmodern teoriyi anlamak gereklidir. 20 yüzyılın önemli düşünürleri olan, Ludwig Wittgenstein, Martin Heidegger ve Bertrand Russell çalışmalarının odaklandığı noktayı "fikirlerden" uzaklaştırıp düşüncenin ifade edildiği "dile" kaydırdılar. Sonuç olarak, postmodern teorinin kökleri, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'den (1857-1913) kaynaklanan bir biçimsel dilbilim okulundan, yani yapısalcılıktan köken almaktadır. Saussure kendisine kadar olan zaman diliminde, dilbilim çalışmalarındaki, dilin tarihine odaklanan yapısını, dil sisteminin işlevine odaklamıştır. Dilin kökeninin ortaya konulmasından çok, dilin anlamının, dilin bir sistem olarak işlevinde saklı olduğunu düşünmüştür. Saussure dil sistemi içerisinde "gösteren" ve "gösterilen" olarak iki farklı yapıyı şu şekilde açıklamıştır. *Gösteren*; (örneğin at sözcüğü ya da ses imgesi) anlamı taşıyan şey iken, *gösterilen* ise; (at kavramı) onun gönderme yaptığı şey olarak ortaya konur. Bu ikili, yani gösteren ve gösterilen birlikte bir *gösterge* oluşturmaktadır. Bu noktada ise Saussure *anlamla-*manın gösteren ile gösterilenin göstergeyi oluşturmak üzere birbirine bağlanması süreci olarak ortaya koymuştur (1).

Bu noktada Lacan bilinçdışının tanımlanması sürecinde, Freud'un "konuşmayla tedavi"si üzerine çalışabilmenin yolunu Saussure'un Dilbilim Kuramı modelinden esinlenerek inşa etmiştir. Saussure, yaptığı çalışmalar ile gösteren ve gösterilenler arasındaki devamlılığı ile gösterenler zincirinin yapısını ortaya koyarken, aslında içimizde söylediklerimize hükmeden bir yapının varlığından bahsetmektedir. Lacan bu yapının bilinçdışı olduğunu düşünmektedir. Yine bir başka dilbilimci olan ve Saussure'un çalışmalarından esinlenen Roman Jakobson, Lacan'ın anlamda bilinçdışının ortaya konmasına katkıda bulunan çalışmalar yapmıştır. Roman Jakobson, Saussure'un tanımladığı İkili Model (pragmatik ve söz dizimsel) ile "Mecaz" ve "Mecaz-ı Mürsel" arasında bir ilişkinin olduğunu ileri sürdü. Mecaz bir sözcüğün başka bir sözcüğü karşılaştırma olmaksızın doğrudan tanımlaması şeklinde olurken, mecaz-ı mürsel ise bir terimin ilişkili olduğu başka bir şey için kullanılması şeklinde yapılır. Örneğin kralın konumu için "taç" kelimesinin kullanılmasında olduğu gibi. Mecaz paradigmatik eksene uyarken, mecaz-ı mürsel ise bir bitişiklik ilişkisi içindedir ve bu durumda bir terim bir başka terime gönderimde bulunur. Bu özelliğinden dolayı dilin sözdizimsel (*sentegmatik*) eksenine tekabül eder.

Lacan tam da bu noktada Freud'un rüya çalışmaları ile tanımladığı "yoğunlaşma ve yerinden etme" ilkelere ile ikili model arasında bir ilişki olduğunu düşünmekteydi. Yoğunlaştırma, rüyada iki ya da daha fazla gösterge veya imgenin birleşerek birleşmiş bir imge oluşturması hâlidir. Bu durum örneğin kişinin günlük yaşamında ilişki kurduğu birden çok otorite figürünün temsillerinin birleşerek rüyada tek bir

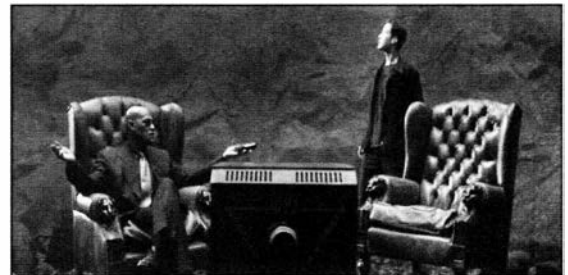
Şekil 1: Ferdinand de Saussure'un İkili Model'i (1)

otorite figüründe toplanması şeklinde kendini ortaya koyabilir. Yer değiştirme ise, anlamın bir gösterge, bir başka göstergeye aktarılması ile meydana gelen bir durumdur. Örneğin, çok küçük ve önemsiz kaygı nedenleri ile ilgili görülen bir rüya, aslında yüzleşmekten korkulan çok daha ciddi bir kaygı nedeni olabilir. Lacan bu iki süreci, Freud'un "birincil düşünce süreci" olarak tarif etmiştir. Jakobson'un mecaz ile mecaz-ı mürsel arasında yapmış olduğu bu ayrım, Lacan'ın, bilinçdışının nasıl da bir dil gibi yapılmış olduğunu gösterebilmesine olanak tanımıştır (3).

Lacanyen Öznenin Felsefi Konumu

Tartışma ve Sonuç

Lacanyen anlamda özne, konuşan özne olarak ifade edilir. Doğum sonrası anne karnından çıkarak eksilen özne yaşamı boyunca eksikliklerini, ihtiyaçlarını, taleplerini ve sonuç olarak da arzularını ortaya koyabilmek için konuşmaya başlar. Örneğin bir insan susadığında, suyu eksik olmasa, su demeyecektir. Yine yaşanan bir başka benzeri durum, geçmişimizde yaşanan eksikliklerimizin şimdi ve burada söz ile tekrar tekrar ifade edilir olmasıdır. Lacan'a göre, tam olanın ki bu sadece anne karnında mümkün olabilir, herhangi bir konuşmaya ya da söze ihtiyacı yoktur. Anne karnındaki tam olma hâli, herhangi bir eksiğin, ihtiyaca ve de ihtiyacın talebe dönüşerek bir arzulama hâlinin oluşmasına gerek göstermez. Bu nedenle de anne karnındaki tamlıktan dolayı arzu yoktur. Biz insanlar konuşuyoruz. Yaşadığımız süreç de durmadan konuşmaya devam edeceğiz. Bizim algımız ve tahayyül sınırlarımız, Lacanyen anlamda bu evreni veya Gerçek'i (*real*) (hakikat), algılamamaktadır. Lacan'ın tanımladığı Gerçek, bir var olsak da, yok olsak da "var olan" bir yapıdadır. Bu noktada bir insan beyni ve algısı ile, ne kadar simgeselleştirsek de, dile dökerek ifade etmeye çalışsak da, Gerçeğe (*real*) tam olarak ulaşamayacağız. Vurgulamakta fayda var; burada anlatılan "Gerçeklik" (*reality*) değil, "Gerçek"tir (*real*). Gerçek; limitsiz, eksiğin eksik olduğu ve ulaşılamaz olandır.

Şekil 2: Lacan'a Göre Gerçek'in karşılığını anlatabilecek bir sahne. (<http://www.zamandayolculuk.com/html-1/matrixifelsefesix.htm>)

Burada Gerçeklik'i biraz daha detaylandırarak olursak; bunu Matrix filminden bir sahne ile anlatmak istiyorum. Filmdeki Morpheus karakteri ile Neo arasında geçen sahnede, dünyayı ele geçiren makinelerin, enerji elde etmek amaçlı oluşturdukları insan tarlalarında makineler tarafından oradaki insanların zihinlerinde yaşatılan hayat yazılımı, Gerçeklik'in simülasyona aktarılmış hâlidir. Morpheus'un bu yazılımı Neo'ya göstermek amacı ile ortadan kaldırdığı yukarıdaki resimdeki sahnede aslında Gerçeklik'ten Gerçek'e bir geçiş yapılıyor gibidir. Tüm Gerçeklik'in ortadan kalkması sonrasında var olan, Dünya'nın, gökyüzünün ve evrenin karanlık olarak sahnelendiği, bizim yaşadığımız medeni dünyaya benzemeyen, koltukların bulunduğu sahnede hâli "Gerçek'in" karşılığı olarak ifade edilebilir. Ayrıca bizim fenomenolojik olarak farkına vardığımızın dışında kalan her şey ve de duyu organlarımız ile tanımlayamadığımız, anlayamadığımız ve limitsiz olan, anlamamızın da mümkün olmadığı her şey Gerçek olarak ifade edilebilir. Bu sahne her ne kadar Gerçek'i metaforize edebileceğimiz bir sahne olsa da hâlâ Gerçeklik'in de kalıntılarının olduğu bir sahnedir. Çünkü hâlâ Morpheus ve Neo sistem içindeki dil dizgesi içinde konumlanarak konuşmaktadırlar. Ve kendilerine dair beden imgeleri hâlâ devam etmektedir. Koltuklar, televizyon, giyimleri ve Morpheus'un gözlüğü Gerçeklik'ten kalan parçalar olarak ifade edilebilir.

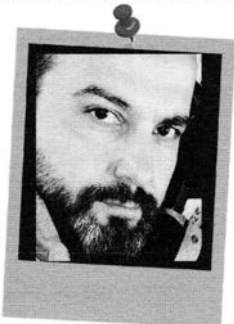
Sonuç olarak Gerçek'ten gelen, Gerçeklik'te daha fazla konumlanarak yaşayan ve Gerçek'e doğru ilerleyen insan, yaşamı boyunca eksik özne olduğu için arzulamaktadır. Yaşamı boyunca bu arzularını yerine getirmeye çalışarak da tam olmaya çabalar. Çağımızda bu tam olma arzusu çoğu zaman İmgesel düzlemde imajlar üzerinden kapatılmaya çalışılmaktadır. Günümüz ekonomik düzeni sonrası oluşan yaşam kurgusunda, her bir öznenin eksikliği

nedeni ile ortaya koymuş olduğu arzusunun karşılığı olabilecek, nesneler üretilmektedir. Yine bu süreçler öznelere ve arzularını bu nesnelere ulaşmak amaçlı yönlendirmeye devam etmektedir. Bu nesneler bazen yeni bir araba modeli olurken bazen de yeni sezon giyim ürünlerini sunan modanın çizimleri olabilmektedir. Kimi zaman da teknolojinin ürettiği yeni dijital araçlar ile karşımıza çıkabilmektedir. Ve bu arzu nesneleri hâlinde bizlere sunulan ve ulaşıncaya tam olacağımız yanılsamasını yaşatan fakat ulaşıldıktan hemen sonra arzulanan yeni nesnelere yönelmemize de olanaklı olan bu nesneleri, Lacan'ın kuramında ifade ettiği *obje petit a* (küçük a nesnesi) ile ifade edebiliriz. Özne, felsefi anlamda mânâsını ve varoluşunun dinamiğini, sadece Gerçeklik'in içerisinde tanımlanan bir bakış ile tam anlamıyla bulamayabilir. Öznenin Lacan'ın kuram dahilinde tanımlanan "eksik özne", "bilinçdışı bilen özne", "bilinçli özne" gibi farklı özne konumlarını ve hallerini ifade eden terimleri düşünecek olursak, öznenin psikolojik ve felsefi açıdan konumlanmasının ve yapısının, Lacan'ın bir bakış ile de değerlendirilmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

Dipnotlar ve Kaynakça:

- (1) Appignanesi, R., Garratt, C., Sardar, Z., & Curry, P. (2007). *Herkes İçin Postmodernizm*.
- (2) Colette S., (2017), *Psikanalizde Semptomun Paradoksları*, Çev: Oğuzhan, Nacak, Lacancı Forum Türkiye Psikanaliz Derneği'nin Psikanaliz Dergisi.
- (3) Homer, S., (2013), *Jacques Lacan*, Phoneix Yayınevi:Ankara.
- (4) <http://www.zamandayolculuk.com/html-1/matrixfelsefesiz.htm> 16.09.2017 adresinden 16.09.2017 tarihinde saat 15.24 'de erişildi.
- (5) İzmir, M. (2013), *Öznenin Diyalektiği, Hegel, Sartre ve Lacan*. (1. Baskı). İmge Kitapevi Yayınları. Ankara.
- (6) Tura, S. M., (2013), "Olmakta Eksik" Lacan'ın *Fallus'un Anlamı* kitabının önsözü, Altıkkırkbeş Yayın, İstanbul.
- (7) Zupancič, A. (2011). *Neden Psikanaliz*, Çev. Barış Engin Aksoy. Metis Yayınları, İstanbul.

YAZAR

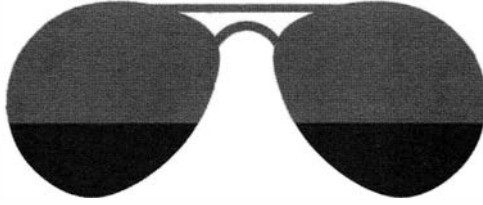
Kamil Tuzgöl,

1977 yılında Kütahya'da doğdu. 2002 yılında Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 2009-2012 yılları arasında, Psikoterapi Enstitüsü'nden, "Dinamik Eğilimli Psikoterapi Eğitimi" aldı. 2008-2016 yılları arasında "Hipnoterapi eğitimleri" aldı. Aynı zamanda Sağlık Bakanlığı'nın Hipnoz Uygulaması Eğitim'lerinde Öğretim Görevlisi olarak görev almaktadır. Psikoloji alanındaki çalışmalarına İstanbul E.Ü Klinik Psikoloji, Ankara Üniversitesi Aile Danışmanlığı ve Konya N.E. Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık, Anabilim Dallarında yüksek lisanslar yaparak devam etti. Şu anda İstanbul Arel Üniversitesi, Klinik Psikolojide Doktora yapmaktadır. Psikanalitik Psikoterapiler, Kendilik Psikolojisi ve Fransa A.L.I'ye bağlı olarak Ankara ve ODTÜ'de Lacan'ın Eğitim Programları'na katıldı. Halen Ankara'daki muayenehanesinde birey ve ailelerle, kendilik bozuklukları, psikosomatik bozukluklar ve hipnoterapi alanlarında çalışmaktadır.

GÖRME İLE BAKIŞIN FARKLILIĞINDA İMGE

ENGİN ÜMER

I.

Seminerlerin XI. kitabında Jacques Lacan bakış (1) üzerine düşünür. Lacan için göz ile bakış arasındaki farklılık ile ikisi arasındaki yarılmanın meydana geldiği yerde görsel alandaki dürtü oluşur (Homer, 2013: 176). Bakış, insan soyuna ait olan, sürekli olarak bana bakıldığını söyleyebileceğim bir duruma karşılık gelmektedir (Lacan, 2013: 80). Lacan bakışı dönemsel referanslarla, Rönesans üslubundan Holbein'in resmiyle, modern resmin ustalarından Cezanne ile zamana yayarak ve farklılıklarıyla ele alır gibi görünse de onu tarih üstü bir olgu olarak psikanalize özgü bir şekilde anlatır. Bakış, varoluşumuzun her anında görme tarzımızın veya görme alanımızın içine sızmaktadır. Bakış, temel bir kaygı olan iğdiş edilme ile ilgilidir. Temel kaygının kurucu unsur olarak düşünülebileceğini unutmadan bakışın salt tedirgin edici olan bir etkiye sahip olduğu da düşünülmemelidir. Dünya bana bakarken bir teşhir ile kendisini dayatmaz. Eğer öyle olsaydı kişinin kendisi karşısında gördüğü bir cazibe veya kışkırtıcı bir öteki tuhaflığın olduğu bir dünyada, her şeyin iç içe geçtiği bir huzursuz alanın meydana gelmesi kaçınılmaz olacaktır (Lacan, 2013: 83).

Lacan, "görünen alanda objet a bakıştır" diye yazar (Lacan, 2013: 113). Lacan bakış için, leke, perde, imge gibi ifadelerle açıklamalar yoluna ya da onu örneklemeye gitse bile o skopik itkiyi harekete geçi-

ren objet petit a'dır (McGowan, 2012: 27). Arzunun eksikliğinin simgesi olan objet petit a sembolünün içine, bir işlev edindiği zaman girecektir (Lacan, 2013: 113). Özne dünyaya bakarken onun "gözden kaybolan kenarıyla, yırtık pırtık kalıntılarıyla" kendisini donatır (Bowie, 2007: 163). İşte bu noktalar objet a kendisini gösterir. Elden kayıp giden, görmemize, tüm deneyimimize, bedenimize dair olan bir hissetme olarak objet petit a, imgesel ötekiyle ilgilidir (Homer, 2013: 99). Burada Lacan'ın ünlü ayna evresiyle karşılaşırız. Özneleşme sürecinde ideal benliğin evresinde bu küçük "a" ne kadar aynasallaştırılabilir sorusuna cevaptır.

Lacan, içinde objet a'yı üstün gelen son parça olarak sergilediği hayali bir anatomi müzesi kurar. Lacan önce ilan eder: dudaklar ve cinsel yönden duyarlı diğer erojen bölgeler bedenın kenarında –yani bir yarığın [coupure] ya da kesintiliğin gözlemlenebileceği yerlerde– bulunur. Yarık aynı zamanda psikanalitik kuramın genelde birbirinden ayrı tuttuğu parça-nesneleri meydana getirir. Ancak, Lacan cinsel yönden duyarlı bölgelerin ve temsili parça nesnelerin (...) standart listesine kendinden, hem de en kabasından bir kesik daha katıp her türlü mantıksal uygunluk anlayışına ters düşer görünen bir başka liste ekler: "sesbirim, bakış, ses-yokluk" (Bowie, 2007: 162).

Bu parça nesneler ayna içinde bir araya gelme çabasıyla eklemenin gibi görünür. Ancak ötekine dair

olan bir süreçte bu birliktelik sadece ideal bir yanılsama anlamına gelmektedir. İmgesel'in düzeni, ötekine dairdir ve ötekinin sureti olmak, onu taklit ederek benliğin oluşumunu saplamak ile ilgidir (Bowie, 2007: 93).

Bakışın öteki ile ilgisini Lacan, Sartre'a atfen şekilde belirtir gibi görünse de bu bir ikisi arasındaki farkın belirtilmesi için yapılmıştır. Sartre'ın bahsettiği şekliyle bana çeki düzen veren etik bir uyarıcı anlamında bir öteki, kapının deliğinden içerisini dikizleyen duydugu ayak sesleriyle kendisine çeki düzen vermesine neden olan ötekidir. Lacan'da ise o öznenin görünürlük alanındaki kuruluşunu elinde bulundurur (Lacan, 2013: 114). Lacan, öznenin görünürlüğünü elde etmesini, ahlaki veya ideolojik anlamlarda bir sahneleme olarak ele almaz. Dışarıdaki bakış, "foto-grafiğimin çıkartılmasını sağlayan bir araçtır" (Lacan, 2013: 114). Foto-grafiğimin çıkartılması, benim görünür alanda bir yer kaplamam, daha doğrusu dış hatlarımın belli olmasıdır. Görünür hâle geldiğimin öteki ile damgalanmasıdır. Bu nedenle bakış öznenin anlam kazanmasına neden olan bir işleve sahiptir. Özne bakış içinde kendisini uydurma çabasına sahiptir. Bu çaba bakışın özneyi "benek şeklindeki nesneye" dönüştürmesi, yetersizliğini hissetmekten de kendisini alıkoyamadığı bir sahnede kendisini bulmasıdır (Lacan, 2013: 91). Bakış ile boğuşmak, bakışı defetmek, bir benek olarak kendisini gören öznenin, "kendini görme bilincinin yanılsamasında" bu niteliğini simgelleştirmesidir (Lacan, 2013: 91).

Lacan, üç diyagram ile bakışın işleyişini çıkartır. Bu diyagramlar özne ve bakış ilişkilerini göstermesiyle anlamlıdır. Bunların ilkinde geometrik noktaya yerleştirilen özne, imge yoluyla nesneyi

kavrar. Nazar, nesnede saklıdır. İkincisinde ise özne, resmin konumundadır. Işık noktası, nazarıdır. Perde ise öznenin kendisi olarak varlık gösterememesi, onunla var olabilmesidir. Buna Lacan bir üçüncüsü, ilk iki diyagramı bir araya getirdiği üçüncü bir diyagramı ekler. İmge/perde sayesinde nazar ile özne arasında mesafe daha da açılmış olunur (Silverman, 2006: 199, 200).

II.

Anamorfik imgeler perspektifin peşine düşmüş yeniden doğuş ressamlarının çaba ve arzularıyla düzenlenmiş doğa fikrinde, optik deneylerin değer gördüğü bir zamanda popüler bir ilgiye sahip olmuştur. Perspektif, görme düzeninde şeylerin hareket imkânlarını güçlendirirken, ışığı mekâna yayarak biçim verdiği şeylerin kendi başlıklarına da olanak tanımıştır (Panofsky, 2013: 52). Perspektifin düzen getiriciliği, nesneleri kendi aralarında konumlandırması karşısında nesne direnmeye devam etmektedir. Bu direnç izleyicinin kendi bakışına mahkum olan bir belirtmeyi reddetmesi üzerine kuruludur (Panofsky, 2013: 53).

Perspektif modern öznenin tanımı için ideal bir analogi olduğu gibi bir model de sunmuştur. Lacan'ın düşündüğü özne için ise bu yeterli değildir (Lacan, 2013: 95). Lacan'ın "lekenin işlevi" adını verdiği şey perspektifli mekân içinde yakalananlar arasında dolanan, ona sinen ve yakalanmamak gibi bir gücü olan bakışın işlevini, zaptedilmezliği göstermektedir (Lacan, 2013: 82). Anamorfik biçimler de perspektifin bu eksikliklerini göze getirmek için değildirler. Ayrıca onu tamamlamak için vardılar (Lacan, 2013: 95). Onlar belli bir koordinat düzeni içinde bilinçli bir bozulmanın, görmenin pencere veya ayna ola-

rak resim yüzeyi düşüncesinde şekil kazanması karşısında izleyici bakışının merkeziliğini bozan yine de perspektifi düzeninden yardım aldığı düzgünlüklerini elde etmektedirler. Lacan'ın Holbein'in "Sefirler" tablosundaki ortadan birden fırlayan anamorfik kurukafası gibi. Tablonun meseli bellidir. Zenginlik, bilgi, beğeni ve keşif, biriktirmek ve egemen olmak. Yeniden doğuş insanının dolanımında olan merakının ölümü temsil eden anamorfik kurukafa ile kesişmesi. Kader, kendisini bildiğimiz gibi göstermez. İşte bakışın birden cisim kazandığı an. Yinelemek gerekirse objet petit a ile ilgisiyle bakış burada iğdiş edilmeyi akla getirmektedir (Lacan, 2013: 97). Görmenin kesildiği anda, bu cismanilik, bakışın görmeyi kesmesiyle ortadan da kaybolmaktadır.

Perspektifli düzenek içinde özne kapatılır, yakalanır, idare edilir (Lacan, 2013: 100). Bu yüzden her tablo bakış tuzağıdır. Şeylerin yüzeydeki düzenlenişleri, plastiğin güçlerinin bir araya gelerek özneye yönelmesi, mesafenin, bakışa karşı uzak kalmanın imkânı olsa bile, nesnenin tarafında yer alan bakış imgeye veya perdeye leke, çizgi, ışık olarak giriverecektir. Tablodaki özne bakış ile karşılaşacaktır. Bakış şeylerin tarafındadır (Lacan, 2013: 117). Doğanın bize bakışı ile insan üretimi imgelerin bakışının ortaklaşa bir aradalığı burada kendisini göstermektedir.

Yanılsamanın gücünde saklı olan bakışın terbiye edilmesi burada asıl mesele değildir. Bu mümkün de değildir. Yanılsama, özneyi yakalar. İmgeler, sanki bir benzerimmiş gibi, beni harekete geçirerek kendilerine çekerler. Yanılsama sadece bakışın içinde dolandığı bir alandır. Şeylerin tuzağıdır. Nesne imgesinin yansıtıldığı yüzeyde özne, görme alanını güvence altına aldığını düşünür.

Anaformik imge örneğinde bu açıkça görülmektedir. İzleyici konumunu değiştirmeye leke hâlindeki kurukafa imgesiyle zorlanır. Yüzey elden kaçır. Bu sadece bir deneyim değişimi ve estetik hazın kesintili, farklı şekilde elde edilmesi değildir.

Resim gözü doyurmak için harekete geçmeyi sever. Bu imgenin zorunluluğudur. Görülmek ve göstermek, şeyleri yanılısma içinde ışığın gücünün tuvale işlenmesiyle gerçekleştirilmesi bakanın iştahını gidermek ister. İştah, “resmin cazibesidir” (Lacan, 2013: 123). Bakışın devreye girdiği yer ise ötekine karşı olan arzunun kendisini gösterdiği andır (Lacan, 2013: 123). İmgelerin ve şeylerin bakışında özne aslında öteki tarafından bakılmaktaysa da Lacan, ötekine doğru yönelme isteğindeki öznenin bahsederek bakışın kapsayıcılığına bir anlam vermektedir. Bu yüzden Lacan, yanılısma içinde dönen oyunun objet petit a ile ilgili olduğunu yazar (Lacan, 2013: 120). Ötekinin arzusu veya ötekine karşı olan arzunun elde edilme isteği. İmge onu biçimlendirir, işaretin içine sokar. Ressam, göz için bir şeyler sunar. İzleyicisine sunulan resim onun görme alanı içine girerken, “bakışından vazgeçmeyi, bakışı teslim etmeyi” ondan istemektedir (Lacan, 2013: 109).

Modern resmin lekeselliği, nesnenin varoluşunun bir kopyasını çıkartmak ile ilgili değil, onun akışkan (izlenimcilik), zaman ve mekân içinde anlık varoluşa sahip (kübizm, fütürizm) olması, dokunsal ve anımsatıcı (gerçeküstücülük, dışavurumculuk) olması, nesnesiz, onun ardında olan şeye yönelik (soyut sanat) olması veya hiperleştirilmiş güzelliğe sahip olması (pop sanatı, hiper gerçekçilik) tablodaki öznenin ışığın içinde perdedeki imgesidir. Aldatıcı yanılısma oyunu yerini öznenin salt arzulamasına, onun giderilmesine bırakmıştır. Modern sanatın romantizm sonrası düşüncelerinde görülen bu arzu tatmininin, kökensel kaybın giderilmesi olması bunu örnekler gibidir. İmge bakılmaktan fazlasını, özneyi sararak onun arzu tatmini için vardır. En azından hâlâ el altından fonksiyonu budur.

III.

Poz vermek, fotoğraf tarihinde aygıtın teknolojik dönüşümünde değişmezliğini korur (2). Poz vermek, fotoğrafın tek zorunluluğu gibidir. Hareketsiz, dondurulmuş beden görünür olmak için, kendisini göstermek için sabitlenir. Beden katılaştır, anlık olarak merceğin kendisine baktığını hissederek ona bakar. Görmenin kaçınılmaz karşılıklılığı, benim baktığım taraftan bana bakılabileceğini biliyor olmam, doğrusu bu anlaşmayı kabul ediyor olmamdır (Berger, 2016). Makinenin bana bakışı, onun dolayımında fotoğrafı çekenin bakışı kadar sadece makinenin

bana bakışı olarak da okunabilir.

Poz vermek, imgenin kendisini canlandırmak anlamına gelmez mi? Pozu veren anlık olarak imgesinin, arzuladığı görünümünün, tümüyle de sahip olamadığı kendi imgesini canlandırma çabasına girmiş olur. Eller ve kollar, vücut ve bacaklar, elbette kafanın ve gözlerimin, dudaklarımın, rüzgârda uçmasını diye veya dağınık olabileceğini düşünerek saçlarıma verdiğim çeki düzenin tam karşılığı fotografik imgeye ulaşma çabamın göstergeleri olmalarıdır. Taklitçilik burada kendisini göstermektedir. Poz, taklitçilik ile ilgilidir (Silverman, 2006: 296). Taklitçi özellik gösteren organizmanın çevreyle olan uyumlanışında başkasına benzemesi, onun stratejisinde başkasının da kendisine bakmasını sağlaması gibi (Lacan, 2013: 82) poz veren de nesnelerin sessizliğine kendisini benzetir.

Poz vermek, bir başkasını taklit etmek anlamında kökensel bir durumu, Lacan’ın ünlü ayna evresini akla getirmektedir. Altı aydan itibaren on sekiz aya kadarki süreçte bebeğin ayna imgesiyle olan ilişkisi kendi imgesine ulaşma heyecanını göstermektedir. Beden imgesinin elde edilme heyecanındaki bebek, ebeveyninin yardımıyla onun kollarında, onun yanında koruması altında iken salt bedensel ve sosyal anlamda bir ilişki içinde olmaz. Ötekinin bakışı altında kendi bedenini de fark eder. Bebeğin heyecanı, bu durumu fark ederken kendisini sabitlemesi, bedenini kontrol etmeye çabalarırken kendisini görünür kılması ve bu sabitleme isteği poz vermenin kökenselliğini bize sunmaktadır. Kendini sabitlemek ve görünür kılmak. Kendisiyle birlikte bir başkasına kendini sunmak. Ayna evresinin yabancılaştırıcı özelliği, olağanlaşmış bir yabancılık olarak fotoğrafta poz vermede bir başka türevini göstermektedir. Anlık bir başka şey olma. Donup kalma, ışığa teslim olmak ve diğerleri gibi davranmak. Kendisi olarak zaman ve mekân içinde bir şeyleri anlık paranteze almak. Pozun devamı ise huzursuz edici bir duygu, donup kalan eşya bedeninin tedirgin ediciliğine sebep olacaktır.

Fotografik imgenin izleyicide yanılısmanın gücüyle meydana getireceği etkiyle beraber belirsiz duygudurumu, imgenin bu gizli gücü onun bize bakıyor olmasıdır. Roland Barthes, bir yas çalışması olarak okunmaya müsait olan eseri *Camera Lucida*’da bunu gerçekleştirmiştir. Barthes, fotografik imgenin iki boyutundan bahsettiği kitabında, “studium” adını verdiği boyutu imgenin kültürel yönü, herkesçe anlaşılabilir olan kısmı, her birimizi ortak noktada buluşturan yönü olduğunu yazarken onun “punctum” adını verdiği bir başka durumun taşıyıcısı ol-

duğunu söyler.

Punctum maskedeki “ayrıntı”dır. Barthes’ın psikanalize gönderme yaparak, “bir nesne parçası” olarak tanımladığı punctum, öznenin kısmî parçalar ile olan ilişkiye kendisini bırakmasıdır (Barthes, 2011: 58). Punctum, görmemi deler. Görme alanına şekil veren studium’un içinden gelerek onu yırtar. Fotoğraf makinesi karşısında özne, kendi imgesinin elde etmenin gücünü görür. Artık ayna evresinde kaybetmiş olduğu o kesin bütünlüklü imgesi, sürekli elden kaçan bir şeylerin olduğunu hissetmesi, bunu engellemek için ise geri itimler veya narsistik tepkiler üretmesi karşısında fotoğraf imgesi bir hatırlatma görevinde gibidir.

Aynada bir şeyler kaçar. Lacan’ın ayna evresinde bütünlüklü beden imgesinin elinden kaçan kısmî bölgeler, hiçbir zaman elde edilemeyecek olanın göstergeleridir. Fotoğraf ise gücünü her şeyi elinde tutmasıyla edinir. Aynanın mitik kültürel anlamı ona bakanın bakışlarının imgesiyle olan kesişmesinin meydana getirdiği bitimsiz pozdur. Narkissos mitindeki gibi, Narkissos’un gözleri kendi gözlerine kenetlenmiştir. Fotoğraf bu sonsuzluğu ana indirger ve an içinde her şey olup biter. Fotoğraf imgesi her şeyin isminin verildiği bir alan, yanılsamanın gücünün varlık gösterdiği bir yüzey olsa da ona içkin isimsiz kalan bir şey vardır (Barthes, 2011: 67). Bu punctumdur. Punctum’un “belli bir görünmezlik” içermesi, bakanın gözlerini ve görme alanını kesen bir etkinin onu sarmasıdır (Barthes, 2011: 69). Barthes bir dizi metafor ve tanımlama ile punctum’un isimsiz, kör alan meydana getiren, oradan olan ancak fotoğrafa bakanın eklemesi olduğunu söyler. Bu son ifadesi imgenin bakışına dair bir şeyler söyleyememi? Ona bakanda saklı olan ancak imgede hâlihazırda olan bir şey.

IV.

Aslında imgelere bakmak için değil, onların bakışına ihtiyaç duyduğumuz için ilgi duyarız. Bu ilgi sanat sevdası, kültürlü olma veya estetik gürmenin özelliklerinden birisi olarak görülmemelidir. Varoluşsal anlamda imgeler ile olan ilişkimiz kaçınılmaz olarak onların bakışına karşı duyduğumuz derin ilgiyle alakalıdır. İmgelere karşı olan bu ilgi kendimizi izlediğimiz ya da dünyayı gördüğümüzde kendimizi kaptırdığımız bir tür kendilik gücünü elinde tutma isteğidir. Onlar ile kendiliğimizin bütünlüğünü elde ettiğimizi düşünürüz. Bir parçamızın onlarda olduğuna inanırız. Bunlar doğrudur. Bunlar kadar onların bizi izlediği ve bu bütünlük idealinde bakışın kendisini göstermeye her zaman devam edeceği bakışın anlamıdır.

Dipnotlar

- (1) Burada Seminer’in çevirisinde bakış kelimesiyle karşılanan “le regard” için “nazar” kelimesi de tercih edilebilmektedir. Burada Lacan’ın seminerinin Türkçe çevirisindeki ifadeyi izliyoruz.
- (2) Elbette günümüz dijital teknolojilerinin anlık hareket dizisini yakalayan fotoğraf teknolojisinin bunu kısmen değiştirdiğini söyleyebiliriz ama bunu yok ettiği iddia edilemez.

Kaynakça

- BARTHES, Roland. (2011). *Camera Lucida*. Çev. Reha Akçakaya. İstanbul: 6 45 Yayıncılık.
- BERGER, John. (2016). *Görme Biçimleri*. Çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları.
- BOWIE, Malcom (2007). *Lacan*. Çev. Pekel Şener. Ankara: Dost Kitabevi.
- HOMER, Sean (2013). *Jacques Lacan*. Çev. Abdurrahman Aydın. İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- LACAN, Jacques. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. Çev. Nilüfer Erdem. İstanbul: Metis Yayınları.
- McGOWAN, Todd (2012). *Gerçek Bakış*. Çev. Zeyneo Özen Bar-kot. İstanbul: Say Yayınları.
- PANOFKY, Erwin (2013). *Perspektif Simgesel Bir Biçim*. Çev. Yeşim Tükel. İstanbul: Metis Yayınları.
- SILVERMAN, Kaja. (2006). *Görünür Dünyanın Eşiği*. Çev. Aylin Onacak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

YAZAR

Engin Ümer

1983 Samsun doğumlu. Halen Ordu Üniversitesi GSF Resim Bölümü’nde Dr. Öğr. Üyesi olarak akademik ve sanatsal çalışmalarına ve araştırmalarına devam etmektedir. Teorik çalışma alanları sanat felsefesi, estetik, sanat teorisi, kültürel araştırmalar, görsel kültürdür. Sanatta yeterlik tezi “Güncel Sanat İmgesi Olarak Tekinsiz Nesne”dir. Bu çalışmasıyla psikanalitik perspektiften sanatsal temsiller ve yirminci yüzyıl görsel kültür okumalarına yer vermiştir.

LACAN'IN "KADIN YOKTUR" SÖYLEMİ ÜZERİNE: KADIN OLANIN OLMAMA SANCISI

NİLSU YİĞİTOĞLU

"Hiç gerçekliğinin doğasını sorguladın mı?" (1).

Düşünme eylemi tehlikelidir çünkü düşünmeye hükmedilemez, düşünmek durdurulamaz. Düşünce yönlendirilebilir, bir düşüncenin dile getirilmesi pekâlâ zorlaştırılabilir, çeşitli baskı mekanizmaları ile sansürlenebilir her fikir, ama yok edilemez. "Fikirlere kurşun işlemez!" (2). Peki ama ya düşünce dünyasını, düşünceye varış yolunu yani düşünme eylemini şekillendirmek/sınırlandırmak mümkün olsaydı? Tıpkı yapay zekaların hareket ve düşünsel kabiliyetlerinin insan yaratıcılarının kontrolünde olması gibi, insanın düşünme şekli de başka insanların ya da baskın ve/veya hükmeden sistemlerin kontrolünde olsaydı? Bu sorgulamalarla Jacques Lacan'ın meşhur "kadın yoktur" söylemini, dil kavramı ve düşünce şekli ilişkisi üzerinden ele almak, açıklamaya çalışmak istiyorum.

Dil ve düşünce yapısı ilişkisini açıklamak için önce Ursula K. Le Guin'in *Mülksüzler* romanından yararlanacağım. Yazar *Mülksüzler* isimli yapıtında, "Odocu" diye adlandırdığı bir topluluktan bahseder. Odoculuk, Ursula K. Le Guin'in tanımıyla; anarşizmdir, anarşizmin hedefi ise ister kapitalist, isterse sosyalist olsun otoriter devlettir. Kitaptaki bu

Odocu topluluk, hiçbir devlet yönetimini benimsemiş ve kabul etmemiş, özel mülkiyetin ve bireyciliğin olmadığı ütöpik bir sosyal düzen içinde yaşar. Özel mülkiyetten öylesine yoksundurlar ki, "sahip olma" gibi bir şey, hiçbir şartta ve hiçbir zaman söz konusu değildir. Örneğin cinsel birleşme topluluğun bireyleri arasında aidiyet ve/veya sadakat olmaksızın yapılır, yani cinsellikte bile sahip olma/ait olma gibi durumlar söz konusu değildir. Biraz da Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* romanına benzer şekilde, *Mülksüzler*'de de "herkes herkes içindir" (3). Kitapta anlatılan bu Odocu topluluk hem her şeye sahip hem de hiçbir şeyi olmayan insanlardan oluşur. Peki bu topluluğun insanları, özel mülkiyetten böylesine yoksun olmayı nasıl kabul eder? İşte burada konumuza geri dönüyoruz; dil ile yapılar bunu. Topluluğun kullandığı dilde iyelik eki (-m) yoktur. Yani "benim battaniyem" gibi bir kullanım söz konusu değildir bu dilde, bunun yerine "ben bu battaniyeyi kullanıyorum" denir. İyelik ekinin olmayışı, hiçbir varlıktan "bu benim" şeklinde bahsedemiyor olmak, bu lisanı anadil olarak öğrenenlerin "sahip olma ve/veya ait olma" duygularını daha en başından yok eder. Böylece özel mülkiyet gibi

bir kavram bu topluluğun insanlarının zihinlerinde ve iletişimlerinde asla var olamaz. Odocu topluluğun gözünden baksaydık yaşadığımız çağın toplumları için şöyle derdik, şaşkınlıkla; “Sahip olma dışında bir ilişki bilmiyorlardı. Sahipliydiler” (4). Konuyu daha iyi açıklamak adına bir başka örnek olarak –Arthur C. Clarke’ın *Çocukluğun Sonu* romanı ile işleyiş açısından benzerlik gösteren– *Ar-rival (Geliş)* filmini verebilirim. Filmde “heptapod” (yedi ayaklı) diye adlandırılan uzaylı bir ırk ile iletişim kurma uğraşında olan ana karakterimiz dil bilimci Dr. Louise, uzaylı ırkının dilini kavramaya başladığında, bu uzaylı ırkının zaman kavramını –bizim algıladığımızdan– farklı bir şekilde algıladığını da kavramaya başlar. Heptapodların sembolleri bizim alışkın olduğumuz doğrusal zaman algısıyla kurulmaz, onların zaman algısı daireseldir ve kelimelerini de dairesel sembollerle ifade ederler. Cümlelerin başı ve sonu aynı anda var olur. Bu dili kavrayan kişi zamanı da dairesel olarak kavramaya başlar, bundan dolayı öğrendiği dil, sıradışı bir bilinç deneyimi yaşatır karakterimize. Gelecek tıpkı geçmiş gibi gözleri önüne serilidir artık.

Son bir örnek verecek olursam, dil konusuna epeyce değinen Orwell’in 1984’ünden bahsederim. Düşünceyi yok etmek için önce var olan lisanı yok etme yoluna gidilir bu distopyada. (Kitapta anlatılan Yeni Söylem denilen dil, diğer tüm dillerin aksine sınırlarını ve kelime dağarcığını genişletmek değil aksine daraltma yoluna gider.) 1984’ün karakterlerinin içinde bulunduğu belirsizlik hâlini ve bulantısını da yine kaybettikleri dil ve bunun sonucu olarak sınırlandırılmaya başlanan düşünceleri üzerinde hissedimiz en çok.

Bu örnekler, dilin düşünceyi şekillendirdiğinin kanıtlarını olarak sunulmuştur. Evet, düşünme eylemimizi durduracak hiçbir teknoloji/yöntem yoktur. Kimse düşünme eylemimiz sonucunda nasıl çıkarımlar yapacağımızı da kestiremez –çoğu kez– ancak düşünce dünyamız, sahip olduğumuz dile göre şekillenmiştir ve şekillendirilmiş bir düşünme tarzıyla çıkarımlar yaparken, düşüncenin özgürlüğünden ne denli söz edilebilir?

Bu noktada Jacques Lacan’a ve “kadın yoktur” söylemine geri dönüyoruz. Fatmagül Bertay, her kadının okuması gerektiğini düşündüğüm o müthiş çalışmasında, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*’da, Tanrı ve kadın arasındaki iletişimi erkeğin sağladığını söyler bize. “Erkekler, insanlar ile Tanrı arasındaki dolayımı kuran öznelerdir; kadınlar, Tanrı’ya erkekler dolayımıyla ulaşırlar” (5). Pey-

gamberlerin erkek oluşu, Tanrı’nın sözünü erkeğin taşıyıp bir kanal görevi görüyor oluşu, Tanrı’nın sözünün/iletisinin erkeğin kelimeleriyle sunuluyor oluşu, erkeği iletişimin öznesi yaparken kadını nesneleştirir. Bu durumun bir diğer sonucu olarak erkek tanrısaldir çünkü Tanrı’nın sözünü taşır. Erkeğin sözü Tanrı’nın buyruğuyla eşdeğer hükümdedir. Erkeğin sözü artık sadece söz değil buyruktur da. Tanrı’nın adlandırmaları aynı zamanda erkeğin adlandırmalarıdır ve aslında tüm kavramlar, sözcükler, anlamlar ve imâlar erkeğe aittir, erildir.

“Günümüzde kadınların karşı çıktıkları ve mücadele etmek zorunda kaldıkları birçok sorun, kadın ve erkek kimlikleri ve rolleri konusunda toplum ve kültür tarafından belirlenmiş önkabuller ve kalıp yargılarla, başka bir deyişle toplumsal cinsiyetle ilişkilidir” (6). Aslında hemen her şey gibi kadın ve erkek rolleri de birer kurgudan ibarettir. Toplumun, kültürün, sınıfların, sınıf çatışmalarının ve sosyal hayatın diğer tüm kurumlarının bir katkısıyla/yaptırımıyla oluşur kadın ve erkek. Biyolojideki dişil ve eril ile toplumdaki kadın ve erkek aynı şeyler değildir. Peki öyleyse neden erkek değil de kadın yoktur? Burada varoluşçu feminist Simone de Beauvoir’dan alıntı yapmamak ne mümkün: “İnsanlık erildir ve erkek kadını kendisi içinde değil, erkeğe göre tanımlar; kadın özerk bir varlık olarak görülmez... Erkek kadına referansla değil, kadın erkeğe referansla tanımlanır ve farklılaştırılır. Kadın rastlantısal olandır, özsel olana karşıt olarak özsel olmayandır. Erkek öznedir (ben), mutlak olandır, kadın ise Öteki” (7).

Kadın ve erkek dediğimiz rolleri kurgulayanlar erildir! Kelimeler, kavramlar, anlamlar, imâlar ve bu kelimelerle oluşmuş düşünme şekilleri erildir! Eril kelimelerle bezenmiş bir düşünce dünyasında kadından bahsetmek tıpkı Odocu topluluktan bir kişinin anadilini kullanarak Odocu toplumun diğer kişilerine özel mülkiyeti anlatmaya çalışmasına benzer. Muhtemelen topluluk özel mülkiyeti bugün bizim algıladığımız şekliyle algılayamayacaktır. Onların özel mülkiyet adıyla öğrendikleri şey, özel mülkiyet olmayacaktır aslında. İşte bu yüzden, bizim kadın olarak öğrendiğimiz şey gerçek değildir. Bugün modanın, toplumsal ahlakın, dinin, ailenin, siyasetin, sanatın kadın olarak algıladığı ve dayattığı şey, patriyarkanın direktmesinden başka bir şey değildir ne yazık ki. Son sözü Jacques Lacan’a veriyor ve yazımı sonlandırıyorum; “Kadın yoktur, kadın erkeğin bir semptomudur!”

Dipnotlar

- (1) Nolan, Jonathan (Ya.), Westworld, HBO (yap.), ABD 2016.
- (2) McTeigue, James (Yön.), V For Vendetta, DC Comics (yap.), ABD 2005.
- (3) Huxley, Aldous (1999), *Cesur Yeni Dünya*, Çev: Ümit Tosun, İstanbul: İthaki Yayınları, ss. 13.
- (4) Le Guin, Ursula K. (1998), *Mülksüzler*, Çev: Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 69.
- (5) Berktaş, Fatmagül (1995), *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 27.
- (6) Berktaş, Fatmagül (1995), *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 16.
- (7) Beauvoir, Simone de (1993), *Kadın İkinci Cins 1: Genç Kızlık Çağı*, Çev: Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınları, ss. 17.

Kaynaklar

- LE GUIN, Ursula K. (1998), *Mülksüzler*, Çev: Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul: Metis Yayınları
- BERKTAY, Fatmagül (1995), *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları
- VILLENEUVE, Denis (yön.), Arrival (Geliş), Chantier Films (Dağ.), ABD 2016.
- BEAUVOIR, Simone de (1993), *Kadın İkinci Cins 1: Genç Kızlık Çağı*, Çev: Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınları.

YAZAR

Nilsu Yiğitoğlu

1997 yılında Mersin'de doğdu. Lise öğrenimi sırasında yazım tekniklerini öğrenmek amacıyla, 6 ay süreyle "Yaratıcı Yazarlık" eğitimi aldı. Henüz on yedi yaşındayken yayınlamaya başladığı kurguları sayesinde elli bin kişilik bir okuyucu kitlesine ulaştı. Yirmi yaşında blog yazarlığı yapmaya ve deneme ile makale türünde yazılar yayınlamaya başladı. Yine yirmi yaşındayken ilk kez bir internet dergisinde deneme türündeki bir yazısı yayınlanan Nilsu Yiğitoğlu, halen devam ettiği üniversite öğrenimini sosyoloji bilimi üzerine yapmaktadır.

Giriş

Bu yazıda en temel olarak kişilerin toplum denilen şey karşısındaki konumunu tarihsel yasalılık idesi üzerinden sorgulayacağız. Bu yazıda da yine, pozitivist paradigma üzerine bir değerlendirme yapmaktayız. Daha önceki yazılarımda da pozitivism üstünde durmuştum, ancak yavaş yavaş yazılarımda temel merkezî pozitivismden sapmaya başlıyor. Bu noktada bir süredir neden pozitivism üzerinde durduğumu ve neden konu sapmasının gerçekleştiğini açıklamak istiyorum, ki bu yazının ve diğer yazılarımda da genel amacı anlaşılsın.

Normalde sosyoloji üzerinde çalışmama rağmen, daha çok felsefe eğilimli birisi olduğum için, sosyolojiyi de felsefe ile birlikte ele alma girişimindeyim bir süredir. Bu yöndeki çalışmamın başlangıcı ve sosyolojinin de başlangıcı pozitivismde dayanıyor. Elbette bu çalışmalarımı bir süre sonra belli bir amaca yönelik yapmaya başladım ve bu çalışmalar dahilinde belli ilgilerim oluştu. Sadece gelirsek, modernite ve postmodernitenin felsefi kökenlerini aramakta, şu anki toplumsal koşulların hangi felsefi anlayışlar üzerinde temellendiği konusunda çalışmalar sürdürmekteyim. Bu yolda şu zamana kadar yapılmış çalışmaları da göz önünde bulundurarak, eleştirel teorisyenlerin yolunu izlediğimi söylemekten kendimi esirgemem. Bunun en büyük sebebi, olan biteni kültür endüstrisi açısından analiz etme isteğimdir.

Gelgelelim, tüm bunların pozitivismle ne alakasının olduğunu sorduğunuzu varsayalım. Özellikle Mayıs ayı Schopenhauer sayısındaki *Metafizik Bir Paradigma Olarak Pozitivism* adlı yazım dışarıdan bakıldığında klâsik sosyolojik dönemin bayat bir sorgulaması olarak görülebilir. Ancak ne var ki, bugün hâlâ klâsik dönemin felsefi anlayışının kültür üzerindeki etkilerinin sürdüğünü görebiliriz. Hatta benim fikrim, bugün klâsik döneme bir kez daha geri dönüş yapılması gerektiği yönünde. Artan gözetleme, şeyleşmenin had safhaya dayanması, bilinçlerin aşırı rasyonelleşme sonucu erozyona uğraması, ideolojik yanılsamanın giderek artışı ve hatta ideolojik yanılsamanın olduğunu hissedemeyecek kadar bilinçlerin hissizleşmesi gibi problemler klâsik döneme yeniden bakış yapılması gerektiğini gösteren yalnızca birkaç sorundur.

Metafizik Dışarı – Metafizik İçeri!

Biraz uzun bir girişten sonra asıl mevzuya giriş yapalım. En son yazımda Comte ve Durkheim üzerinden yaptığım ufak saptamalarda, pozitivismin esasında metafiziği dışlamadığını, tam tersine bizzat kendisinin metafizik çıkarımlar barındırdığını görmüştük. Özellikle bilim felsefesi açısından düşünecek olursak, bu durumun kasıtlı olduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz. En temel çıkarımımız, modernite ve onun devamı olmaktan başka bir şey olmayan postmodernitenin ve tüm bu kültürel süreçlerin felsefi kökenleri olan Aydınlanma felsefesi, poziti-

vizm, pragmatizm ve daha geriye gidersek Bacon'ın felsefesi, iktidarda olanların (sadece siyasî anlamda değil) kendi konumlarını sağlama almak için araçsallaştırdıkları felsefelerdir. Daha temiz bir ifadeyle, Aydınlanma dönemi felsefesi, pozitivizm, burjuvaların toplumu kontrol altına almak için araç olarak kullandıkları felsefi görüşlerdir. Diğer bir deyişle, Bacon'ın felsefesi, Aydınlanma dönemi felsefesi, pozitivizm, pragmatizm gibi felsefi anlayışlar iktidara hizmet etmektedirler. Tüm çabamız, tüm bunların nasıl birbirleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktır. Ancak elbette, tüm bunların yalnızca çok ufak bir kısmını burada yapabileceğiz.

Neydi bu metafiziği dışlama çabası? Ya da o yönde çabaladığını gösterip, gizliden gizliye metafiziğe başvurmak nedendi? Bu noktada hatırlanması gereken birkaç husus var: 1. Pozitivizm türlü türlü yollarla Batı'nın küresel çapta egemen olmasını destekler. 2. Geçen yazımda da belirttiğim gibi, pozitivist tarihsel yasalar tıpkı Durkheim'in toplumsal olguları gibi metafiziktirler ve bu tarihsel yasaların hiçbir gerçeklikleri yoktur. O hâlde: 3. Batı'nın dünya üzerindeki egemenliği, pozitivizmin metafizik ilkelerine dayanmaktadır. Tabii ki böyle temelsiz bir çıkarım ilk başta hatalı olarak görülebilir. Ancak, önce sormak gerekir. Şeyleşme nosyonu, tarihsel yasalar gibi metafizik şeylerin kapitalizm ya da modernizm süreçleri ile bağlantısı nedir? Aşağıdaki paragrafta, farklı bir üslupla temel olarak tarihsel yasallık idesinin, dolaylı olarak da şeyleşme mefhumunun kültürel olarak yol açabileceği sonuçları kısaca analiz etmeye çalıştım:

Mistik bir güç olarak tarihsel yasalarla aslında kastedilen, bireylerin eyleme gücünün saf dışı bırakılıp, tarihsel yasalara aktarılmasıdır. Toplumun alt kesimlerinden kişiler eyleme gücüne sahip değildir (daha doğrusu kapitalist toplumda egemen ideolojiyle ideolojik yanılsama oluşturularak halkların eyleme gücü saf dışı bırakılmıştır). Asıl eyleme gücü mistik bir güç olan tarihsel yasalardadır. Şu var ki, burada (kapitalist toplumda) tarihsel yasalar bizzat biziz (ekonomik sermaye sahibi üst mertebeli burjuvaziler). Aslında kendi elimizde olan değiştirebilme gücünü tarihsel yasalar gibi mistik bir varlığa aktararak kendimizi de aklamış olduk. Böylece toplum hakkında aldığımız kararların halk üstündeki olumsuz etkilerinde bizim parmağımızın olduğunu gizleyip, bize karşı yapılacak olası ayaklanmaların önüne geçmiş olduk. Ayrıca halk içinde hissedilen tüm olumsuz hisleri mistik bir güce aktararak kaderci bir algı yarattık. Böylece halk içinde hissedilen toplumsal rahatsızlıkların asıl kaynağı biz olmamıza rağmen, biz tüm rahatsızlıkların kaynağını tarihsel

yasalara, yani tanrısal bir güce aktardık. Bu tanrısal güç apaçık bir şekilde erekselliğe dayalıdır, toplumda yaşanan tüm sıkıntılar tarihsel yasalar tarafınca kaçınılmaz olarak belirlenmiştir. İşte böyle bir görüşle, halkları kaderci bir anlayışa tutsak ettik. Tarihsel yasalar değiştirilemezdi ve yasalar önceden belirlenmişti ve de tarihsel yasalar kaçınılmaz olarak gerçekleşecekti. Bu durumda eyleyenlerin yapacakları hiçbir şey kalmıyordu. Bundan sonra tüm yapabilecekleri olup biteni izlemektir.

Bu yorumu sömürge ülkelere aynı üslupla uyarlayalım:

Sömürge olan ülkelerin kaderleri budur. Sömürge olan ülkeler sadece sömürülmek için vardır. Sömürülmek dışında başka bir vasfı yoktur bu ülkelerin. Eğer bir şekilde, yaratıcı bir akıl gelirse bu toplumlara, bu ülkelerin mutlak sonu bellidir. Ya akli keşfedener yok edilmelidir (sosyal seçim) ya da o ülkeye çeşitli yaptırımlar uygulanmalıdır. Kim ki bu sömürge ülkelerinde akli keşfedecek olursa, o ülkenin tarihsel yasalarca sonu açıktır.

Yukarıda görüldüğü üzere, pozitivizm, ideolojik yanılsama yaratan bir paradigma olarak iktidarın manipülasyon aracıdır. Pozitivizmin temelinde yatan, Bacon'ın en bilindik ve en masum gibi görünen "Bilgi güçtür" (*nam et ipsa scientia potestas est*) anlayışı, oldukça farklı emellere hizmet etmektedir. Pozitivizmin ve modernitenin derinlerinde yatan bu anlayış, bizim türsel varlığımıza yabancılaşmamıza yol açmıştır. 16. ve 19. yüzyıl arasında oluşan felsefeler, organizmacılığın, pragmatizmin, yapısal işlevselciliğin içlerine sızmışlardır ve ortaya çıkan bu sentez, vahşi modernitenin felsefi temelini oluşturmuştur.

Kabul etmem gerekirse, oldukça radikal bir tutum sergilediğimin farkındayım. Bazı kişiler bu yorumları gerçek dışı bulacak, kimileri yanlış yorumlama olarak görecekle, bazıları da hiç düşünmeden dediklerime karşı çıkacaklardır. Tüm bunlar oldukça normal. Sonuçta, her bir sosyal bilimcinin kendine has topluma bakış açısı vardır ve bu bakış açılarının her biri kendi bağlamları içinde doğrudur.

Sonuca bağlamadan önce, yukarıda verdiğimiz tarihsel yasalar hakkındaki yorumumuzu anlamaya çalışalım. Burada tarihsel yasaların genel bir tanımını vermekten ziyade, özellikle konunun ilgililerine bu tarihsel yasaların ne olduğunu, hangi bağlamlarda ne amaçla bu yasalara başvurulduğunu göstermeye çalışmaktayız. Aslında pek de belirtme gereği olmasa da, tarihsel yasaların apaçık bir şekilde katı determinizmin aracı olduğunu görebiliriz. Kişilerin, bu tarihsel yasalar karşısında yapabileceği hiçbir şey

yoktur. Yasalar işlemektedir, her şey bu yasalarca çoktan belirlenmiştir, kişilerin yapabilecekleri yegane şey, toplumsal şeyleri kader diyerek kabullenip olan biteni seyretmektir. *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde Lukács şöyle der: "Kişilik, kendi varoluşu yalıtık bir parçacığa indirgenmiş ve yabancı bir sistemin içine yedirilmişken, bunu umarsızca seyretmekten başka birşey yapamaz (HCC, 90)" (1). Eğer kişilerin içinde bulunduğu konumdan dolayı sosyoekonomik ya da sosyokültürel durumlarında üst mevkide bulunanlara göre bir eşitsizlik varsa, bu onların kaderidir ve bu durumu kabullenmeleri şarttır. Weber kapitalist düzeni açıklarken şöyle der: "Günümüzde kapitalist ekonomi bireyin içine doğduğu sonu olmayan bir kozmostur ve bu kozmos kendisini en azından bir birey olarak bireye, içinde yaşamak zorunda olduğu, şeylerin değiştirilemez bir düzeni olarak sunar. Bu düzen, piyasa ilişkilerinin sistemine müdahil olmasından dolayı bireyi, eylemin kapitalist kurallarına boyun eğmeye zorlar" (2). Elbette bu yorum iktisadî şeyleşmeyle alakalıdır. Ancak, bu yorumun genel çerçevesi kültür süreçlerine de rahatlıkla uygulanabilir. Modernitede şeyler değiştirilemezdir, toplumsal şeyler mistik güç olan tarihsel yasalarca çoktan belirlenmiştir; bu düzen böyle gelmiş böyle gidecektir ve bunun böyle olması zorunludur. O hâlde yapabileceğimiz tek şey, *Amor Fatî*dir. Böylece, özne-nesne ilişkisinden hareketle pozitivizmde bireylerin neden pasif olduklarını tarihsel yasa idesiyle açıklamış olduk.

Peki neden bireyler amansızca kaderine terkedilmiş varlıklar olarak konumlandırılmıştır? Denilebilecek en önemli şey, bilimlerin gördükleri gibi masum olmamasıdır. Sosyolojinin gizliden gizliye toplumsal mühendislik yaptığını, her ne kadar bu yazıda analiz edemeyecek olsak da, söyleyebiliriz. 19. yüzyılda Marx'ın kapitalizmin realitesini keşfedip eylemde bulunun demesiyle, yine aynı yüzyılda pozitivizmin ortaya çıkıp, bireyin edilgenleştirilmeye çalışılması rastlantıdan ibaret değildir. Açıkça burjuvalar kendi altındakileri ideolojik yanılsama ile uyuşturucu etkisine sokup, kendi düzenlerinin temelini sağlama almaya ve iktidarlarını sürdürmeye çalışmışlardır ve başarmışlardır. Özellikle pozitivizmin egemenliği 20. yüzyılın ikinci yarısının başlarına kadar sürmüştür. Elbette temeli sağlama alana kadar kapitalizmde oluşabilecek sıkıntıları, daha doğrusu burjuvaların konumlarını tehlike altına sokabilecek önemli tehditleri gidermek için Marx gibi eylemcilerin kontrol altında tutulması ya da bu sistemden bir şekilde atılması gerekiyordu (3). Böyle düşünecek olursak, Marx'ın kitaplarının uzun yıllar boyunca basılması ya da yayınlanmaması veya yasaklanması birer tesadüf değildir. Tarihsel yasalar gibi metafizik ide-

lerle amaçlanan şey budur. Bireyler bu tür metafizik idelerle ideolojik yanılsamaya sokulur, ki zaten birkaç yüzyıl öncesine Ortaçağ'da yaşayan bu kişiler de bu metafizik ilkeleri benimsemekte zorluk çekmezler; bu ideolojik yanılsama ile burjuvalar kendi iktidarlarından kaynaklanan eşitsizlik, adaletsizlik ve modern zamanının temel sorunlarını metafizik bir kaynağa aktarırlar ve böylece kendilerini kapitalist düzenin görüngülerinin içine gizlemiş olurlar. Çoğu kişi ideolojik yanılsama içinde olduğu için de, olan bitenden bihaber yaşarlar ve böylece bu sistemde her şey tıkırında gitmiş olur. Postmodern toplumda görülen, aşırı rasyonelleşme, aşırı gözetim, hazza verilen aşırı önem, ahlakın yozlaşması ve çoğu kişinin şeyleşmeden kaynaklanan ideolojik yanılsamanın içinde olduğunun bilincinde dahi olmaması gibi durumlar zamanın iktidara hizmet eden felsefelerinin işe yaramış olduğunu ve aslında hâlâ bu felsefelerin gizliden gizliye toplumun işlemlerini sağladığını gösterir.

Sonuç

Modern veya postmodern toplumda bir kişinin akli keşfetmesinin yolu ideolojik yanılsamadan kaçınmayı başarmasından geçer. İdeolojik yanılsamadan, dolayısıyla şeyleşmenin kötü tesirlerinden kaçmayı başarmış biriye toplumun işlerliğinde metafizik idelerin yerinin olmadığını bilincine varır. Dolayısıyla diyebiliriz ki, metafizik bir ide olarak tarihsel yasallık düşüncesi baştan sona palavradır. Collingwood, "Tarihçinin bu sözde bilimin yasaları denen şeylere ilgisiz olması şöyle dursun, tarihsel yasa diye birşey yoktur" (4) der. Toplumsal alanda her şey oldukça maddidir. Doğayı araştırdığımızda elbette metafizik sonuçlara varabiliriz, ancak bu sonuçların toplumsal gerçekliğe uygulanması oldukça sıkıntılı bir durum yaratır.

Toplumda metafizik bir gerçeklik bulunmamakla birlikte, toplum kişilerin eylemleriyle inşa edilmektedir. Elbette bu inşada en çok payı olanların iktidarın hangi konumunda bulundukları tartışılır, ancak en fazla inşa gücüne sahip olanlar iktidarın üstlerinde yer alanlar olsa da, bu, toplumun kişilerin eylemleriyle oluşturulduğu gerçeğini değiştirmez. Bu noktada Weber'e katılmaktayız:

"Yalnızca bireyler gerçektir ve 'sosyolojik bir bağlamda bir devlete, bir ulusa, bir şirkete, bir aileye, bir kolorduya yahut benzer bir kolektiviteye atıfta bulunulduğunda' (E&S, 14), bunların son tahlilde kendilerini meydana getiren bireysel eylemlere indirgemeleri gerekir. Bunları doğrudan bireysel eylemi belirleyen reel yapılar biçiminde tözselleştirmek yahut gerçeklik saymak söz konusu olamaz" (5).

İşte, ancak böyle bir bakış açısıyla metafizik kuruntulardan arındırılmış olan akli keşfetmiş oluruz. Önceki yazımda Comte ve Durkheim'in başlı başına gerçeklik (*sui generis*) anlayışını reddetmemin sebebi, toplumsal alanda metafiziği reddetmek ve burjuva ideolojisini açığa vurmak istememdi. Metafizikten kaçıp akli keşfeden kişi, toplumsal olanda kaderciliği yenmiştir, olup biten problemlerin kaynağının iktidar olduğunun bilincine varmıştır. Ancak onu bekleyen daha sancılı süreçler de vardır. Bu kişi varoluş sancıları çekmeye başlamıştır. Akli keşfetmiş kişilerin sorunu, aklın tutsak edildiği bir hapishanede yaşıyor olmalarıdır. İdeolojik yanılsamadan dolayı aklın ne olduğunu dahi bilmeyen kişilerin arasında, akli keşfetmiş biri olarak yaşamının acısının boyutu hayal edilemezdir.

Özetle, bu yazıda modernitenin felsefi temellerinden biri olan pozitivizm paradigmasının tarihsel yasallık hakkındaki anlayışını irdeledik. Oldukça radikal bir tavırla, modernite ve postmodernitenin kökeninin Bacon'ın felsefesine, Aydınlanma felsefesine, pozitivizme ve pragmatizme dayandığını ve bu felsefelerin bur-

juvanın iktidarının pekiştirilmesinde araç olarak kullanıldığını belirttik. Pozitivizmin toplumsal alandaki olguların bağımsız olduğu anlayışının ve tarihsel yasa idesinin metafizik olduğunu ve bunların kaderciliğe yol açtığını, sonra da tüm bunların özne-nesne ikiciliğinde öznenin edilgenleşmesine sebebiyet verdiğini göstermeye çalıştık. Sonuç olarak kişiler, normal şartlarda görece de olsa toplum içinde belli bir otomluğa sahip olmasına rağmen, moderniteyle beraber bu kişiler ideolojik yanılsama içine soku-lararak edilgenleştirilmişlerdir. Oldukça eleştirel bir tutumla da bu edilgenleştirmenin kastı olarak yapıldığını, bu edilgenleştirmenin burjuva ideolojisini oluşturduğunu söyledik. Daha da ileri giderek diyebiliriz ki, tüm bunlar toplumsal kontrolü sağlama amaçlı olarak yapılmaktadır ve bu yönüyle sosyal bilimlerde önemli bir ad olan pozitivizm, toplumsal mühendisliğin felsefesi olmuştur. Bilimlerin, daha özelden sosyal bilimlerin, pozitivizmi uzun yıllarca benimseyip kullanması, sosyal bilimlerden şüphe etmemize yol açmaktadır. Çünkü bu analizlerden sonra, sosyal bilimlerin var olan düzenin devamlılığını sürdürmeye yarayacak yöntem,

teknik ve bilginin keşfini sağlamaya çalıştığı sonucuna varmaktayız. Bu yüzden demektediriz ki, güvenmekte olduğumuz bilimlerin aslında sandığımız kadar masum değil! Modernite ile beraber felsefenin varoluş amacı oldukça farklılaşmıştır. Makineleşme ile ortaya çıkan bilimlere ise gizliden gizliye ideolojik amaçlar gütmektedirler. Elbette, bir kenara çekilip tüm bunlardan bağımsız bir şekilde kendi felsefimizi sunma olasılığımız hâlâ vardır. Bunun olası- lırlığı tartışılabilir. Ancak ne var ki felsefeye gönül vermiş kişilerin olduğunu bilmek bile başlı başlı- na bir mutluluk kaynağı olmaya devam etmektedir.

Dipnotlar:

- (1) Akt: VANDENBERGHE, Frédéric, *Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 218.
- (2) WEBER, Max, (1904-1905/1950), *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*, New York: Scribner, 54.
- (3) Burada Marx'ı savunma derdinde kesinlikle değilim. Sadece zamanında neler olup bittiğini analiz etmeyi amaçlamaktayım. Giriş bölümünde de belirttiğim gibi, daha çok modernite sürecini analiz eden eleştirel teorisyenlerin görüşlerini benimsemekteyim.
- (4) COLLINGWOOD, R.G., *Tarih Tasarımı*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017, ss. 216.
- (5) VANDENBERGHE, Frédéric, *Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 162-163.

YAZAR

Berkay Coşkun

1997 yılında Çanakkale Merkez'de dünyaya geldi. İlkokul ve ortaokulu yine Çanakkale Merkez'de tamamladı ve yine aynı şehirde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümünde öğrenimine üçüncü sınıf olarak devam etmektedir. 2017-2018 yılları arasında Pharmakon adlı bir dergide yazarlık görevinde bulundu. Sosyoloji felsefesi, modernite ve varlık felsefesi üzerine çalışmalar yapan yazar, yazarlık görevine Düşünbil Dergisi'nde devam etmektedir.

SPINOZA'NIN POLİTİKA FELSEFESİ

AYŞE BİLGE DEMİR

Spinoza'nın düşüncesi Alman idealizminden Nietzsche'ye kadar süren etkileriyle modern felsefede kurucu bir önem taşır. Tanrı veya Doğa şeklinde anladığı biricik bir tözden çıkan ontolojisi epistemolojisini, epistemolojisi ise etik ve politik görüşlerini şekillendiren Spinoza'nın başlıca eseri olan *Etika*, bu görüşlerin bir geometrisini sunar bize. Özü varoluşunu gerektirdiği için, zorunlulukla var olan Tanrı'dan insan ruhunun varoluşuna, oradan da duyguların tabiatına ve zihnin gücüne geçeriz. Spinoza bu başat eserini yarıda bırakmıştır ve ona ancak 4 sene sonra geri dönmüştür. Bu arada ise *Tractatus-Teologico-Politicus* üzerine çalışmış olduğunu biliyoruz (1). Spinoza'nın 24 yaşında aforoz edildiğini ve cemaatinden dışlandığını da hatırlamakta fayda var. *TTP*'yi yazmaya başladığında ise 33 yaşındaydı ve senelerdir ailesi ve arkadaşları tarafından dışlanmış, münzevi bir yaşam içerisindeydi. 1665 senesinde yazdığı bir mektupta *TTP*'yi yazma girişiminin nedenleri olarak o, teologların felsefe için arz ettikleri olumsuz konumdan ve ifade özgürlüğünün başat öneminden bahseder. Böylece gene onun kendi ifadesine dayanarak söyleyecek olursak, Spinoza kendine yöneltilen tanrıtanımaçlık iddialarının asılsızlığını göstermek istemiştir. Bir rasyonalist olarak o, yanlış düşüncelerin yanlış ve kırılgan bir rahatlığa yol açtığının bilinciyle yaşamış ve eserlerini yanlış inançların kölesi olmayan bir toplumun özlemiyle yazmıştır.

Spinoza'nın politikaya dair düşüncelerine geçmeden önce onun yetiştiği sosyo-tarihsel bağlamdan söz etmeliyizdir. 1565 yılındaki "Geuzen İsyanı"ndan beri Hollanda pratikte her zaman savaş hâlindeydi. Piyasanın tekelleşmesine ve kolonileşmeye dayanan ticari genişleme biçimi bile sürekli bir savaş olduğunu gösteriyordu. Donanmalarının gücüne rağmen Eyaletler defalarca yenilmiş ve zapt edilmişlerdi. Eyaletlerin bağımsızlık savaşında geniş bir özerklik kazanmış olmasına rağmen, her seferinde gerçek bir ulus devlet kuruluşu sorunu baş gösteriyordu. Bununla birlikte, içeride olduğu gibi dışarıda da iki rakip yönetici grup tarafından desteklenen iki ayrı siyaset karşı karşıyaydı" (2). Spinoza'nın felsefesi bütün bu toplumsal istikrarsızlık ve savaş hâli ile şekillenmiştir.

Tractatus Politicus'ta Spinoza, politik görüşlerini, *Etika*'da serimlediği şekliyle insana dair bir kavrayışa dayandıracağını bildirir (3). Buna göre insan tüm sevinç (4) ve keder (5) duyguları içinde eyleyen ve her edimi doğal zorunluluğa işaret eden rasyonel bir varlıktır. Varlığını koruma ve sürdürme arzusuna sahip olmakla insan salt akla dayalı bir varlık olarak değil, aynı zamanda tutkularını takip eden bir varlık olarak tanımlır ve bu takibin özünde –yeniden ontolojisine dönecek olursak– bir olumsuzluk yoktur. İnsanın salt akla dayanarak eyleyen ve diğerkâm bir varlık olduğu tezi –eğer bir Budist tapınakta değilsek, der Spinoza–

savunulamazdır (6). Fakat *Etika*'sının dörtte birini tutkuların esaretinden kurtulmaya ayıran ve de bir rasyonalist olan Spinoza'nın insanın akli varoluşunu nereye yerleştirdiğine de bakalım.

Bir şeyin korkutucu veya arzu etmeye değer olduğuna karar veren akıldır. Olan bitene baktığımızda aynı şeyin başka kişilerde başka duygulara yol açtığını, hatta aynı kişide farklı zamanlarda farklı duygulara yol açtığını görürüz. Dolayısıyla mutluluk için bize gerekli olan aklın rehberliğidir. Bu rehberliği bizim için arzu edilir kılan ise aklın eğitilebilirliğidir. Tutkuları ve dolayısıyla duyguları aklın rehberliğine sokmanın öneminden bahseder Spinoza. Bu yalnızca pasif bir kontrol etme problemi değildir. Sahip olduğumuz korkular, arzular hatta takıntılar geleceğimizi ve yazgımızı belirleyen bir şey olarak karşımıza çıkar. Öngörülemeyen içerikler olarak dış nedenler de söz konusudur. Ancak Spinoza'ya göre bizim özen göstermemiz gereken, üzerinde kontrol sahibi olduğumuz şeylerdir ki bu da kavrayışımızın ilerleyişidir. Bu ilerleme için, dünyayı *sub specie aeternitatis* görmeye yaklaşmalıyızdır. Spinoza'nın öne sürdüğü üç tarz bilme şeklini hatırlayalım: İmgelem, akıl yürütme ve en üst bilgelik olarak kutluluk. Kutluluk dediğimiz şey, Spinoza'ya göre bir aydınlanma ile kendiliğinden olan bir şey değildir. Bunun için bu çizgiyi takip etmek gereklidir. İmgelemden uzaklaşıp akıl yürütme ile kavrayışımızı arttırmalıyızdır. Yani bilginin önündeki kendi benliğimize bağlılığımızdan kaynaklanan engellerin üstesinden gelmeliyizdir. Böylece elde edeceğimiz şey *amor dei intellectus* olacaktır. Yaşam bunun üzerine temellendiğinde ben ve öteki arasındaki sınırlar görünmez olacaktır ve kendimiz için arzu ettiğimiz bir şeyi başkası için de arzu edeceğiz. Spinoza'nın politik düşüncesi de burada, hem başka olma hem parçası olma durumu üzerinde şekillenecektir.

Spinoza'ya göre sivil toplum öncesinde insan dizginsiz bir tutkuya sahip olmakla diğerleriyle çatışma içerisindedir. Doğal hakkın, *conatus* gereği, yapabileceği kudretinin yettiği yere kadar uzandığını ifade eden Spinoza, böyle bir durumda güvenlik sağlanamayacağını, bu yüzden de insanın tutkuları gereği sivil hâle geçmesinin zorunlu olduğunu öne sürer. Doğal hâlde de insan aynı zamanda akıl sahibidir. Ancak aklın rehberliğine ulaşmamız için kendimizi güvende hissetmemiz gerekir. Doğal durumdayken akıl duyguların egemenliğindedir. Böyle bir durumda koşullar değişse bile insan aynı şekilde düşünmeye devam eder. Bu da rasyonel olmayan duygulara yol açar. İnsan bu rasyonel-olmayış halinden çıkmayı zorunlulukla isteyecektir. Edilgin hâldeki tutku insanı köleleştirir, nitelik korku duyması üzerinden bir insanın bağımlı hâle getirilebilmesinden bahseder Spinoza. Bu yüz-

den mümkün olduğu kadar sevince yaklaşmak gereklidir. Beden ile ruh arasındaki paralellik hatırlanacak olursa, insan sevinçli duygulanımlarını arttırdığında yaşama kudreti de artacaktır. Bu yüzden insan karşılaşmalarını düzenleyebileceği güvenli bir duruma geçer.

Sivil hâle geçmenin zorunluluktan kaynaklandığı düşüncesi Spinoza'yı sözleşmecilerden ayırır. Bu sivil hâle geçişin insanın akli varoluşunun sonucu olduğu düşüncesine de aynı şekilde karşı çıktığını gördük. Bu geçiş insanî varoluşun tüm vecheleriyle zorunludur. Bizi eyleme yönelten şeyin çoğu zaman iştah olduğunu fakat aynı zamanda aklın da bizde birtakım arzulara sebep olduğunu söyleyen Spinoza'ya göre davranışlarında ister akli ister arzuyu rehber alsın insan, doğanın yasalarının dışına çıkıyor değildir ve gerçekleştirdiği her eylem doğal hakkı uyarıncadır. *Etika*'da Doğa ya da Tanrı'nın insan tarafından bilinebilir ana nitelikleri olarak yer kaplama ve düşünmeden söz ederken Spinoza, maddi bir alana sahip olmak ve olan şeylerin neden başka türlü değil de olduğu gibi olduğunu kavramak bakımından insanları ortaklaştıran bir doğadan söz etmiştir (7). Bu ortaklıktır ki insanın sivil hâle geçmesini zorunlu kılmıştır.

Doğal hâldeyken sözün bağlayıcılığı çıkarın bittiği yere kadardır. Çıkarın sona erdiği noktada söze sadakat beklemek de saçmadır. Oysa yasalara dayanan bir örgütlenmede, bu yasallığın sürekliliği için, sözleşme gerekir. Bu sözleşme, faydayı sağlamak yükümlülüğünü üstlenmekle, insan doğasının bir gereği olarak ortaya çıkar. Bu fayda ortadan kalktığında sözleşme de ortadan kalkacaktır. Ancak bu, daha büyük zararlara yol açacağından insanlar sözleşmeyi ve siyasal birliği her şeyin üstünde tutarlar. Bu sayede akla itaat eden insanın, Tanrı'ya da itaat ediyor olduğunu ve bu yüzden özgür olduğunu öne sürer Spinoza. Sözleşmeden önce gücü ve iktidarı ölçüsünde hak sahibi olan insan, sözleşme sonrasında ortak güçten kendi hakkı olan kadarını alır. Akıldan ziyade tutkularına göre davranma eğiliminde olan bir insan anlayışını temel alan Spinoza, bu sözleşmenin arkasında ortak gücü kendisinde bulunduran bir iktidar olması gerektiğini ve bu iktidarın yeri geldiğinde uyruklarının özgürlüklerini sınırlandırabileceğini öne sürer (8).

Herkesin hakkını devrettiği bu iktidar Spinoza'ya göre tüm politik topluluğa ait olmalıdır. Böylece bir demokrasi savunucusu olduğunu söyleyebileceğimiz Spinoza, iktidarın gücünün hiçbir bakımdan sınırlandırılmamış olması gerektiğini ve uyrukları emirlere uymaya zorlayabileceğini söyler. Hobbes'un, çokluğun düzensiz politik organizmalar biçimini alma eğilimiyle ilgili olarak bizi önceden uyardığını bildirir Virno. "Nitelikleri bakımından ittifaklar ya da bazen,

herhangi bir belirli amaç üzerinde birlik olmaksızın, karşılıklı yükümlülüğün olmadığı basit insan toplas-maları” der *Leviathan*’da. Bir rasyonalist olarak Spinoza’nın esas dayanağı, iktidarı elinde bulunduran insanların kendi akılları ve çıkarlarına aykırı hareket etmeyeceği inancıdır. Böylece itaat bir özgürlük olarak karşımıza çıkar. Akli eylemlerde bulunan insan edilgin tutkulardan uzaklaşacak ve böylece daha özgür olacaktır. Ayrıca Spinoza, insanın bir conatus olarak doğası gereği, sahip olduğu tüm gücü devretmesinin olanaksızlığından bahseder. Bu yüzden iktidarın sınırlandırılmamışlığı, insanı doğasına aykırı hareket etmeye zorlayamaz.

İnsanların güçlerinin bir kısmını sözleşmeyle devretmeleri sonucu, devlet ortaya çıkar. Artık söz konusu olan sınırları egemenin buyruğunca çizilmiş olan ve dolayısıyla ortak yasada temellenen siyasal haktır. Neyin iyi neyin kötü olduğuna karar veren egemen gücün buyruğu dışına çıkılamaz. Fakat Spinoza, devletin bağlı olduğu doğa yasasına dikkatimizi çeker ve kimseden gücünün uzandığının ötesinde şeyler talep edecek yasalar yapılamayacağını öne sürer. Korku ve umut duygularını kullanarak bu türden şeyler talep eden iktidarlara eleştirir. Nitekim imgelem farklı mizaçlardan kaynaklanmakla, farklı düşüncelerin ve dünya görüşlerinin ortaya çıkmasına yol açar. Üstelik benzer amaçlara ve benzer düşüncelere sahip olsa da her kişi farklı bir yol izleyebilir. Çünkü dış koşullar bütünüyle kontrol edilebilir değildir. Bunun tek bir dünya görüşü adına baskılanması, kötü yönetimin bir kabahatidir ve uyrukları köleliğe yatkın varlıklar hâline getirir. Yasaya aklın ışığıyla değil edilgin duyguların etkisiyle itaat edilmesine ve bir korku siyasetine yol açmak, devletin uzak durması gereken bir şey olmalıdır (9).

Düşünce ve ifade hakkının devredilemez bir doğal hak olduğunu söyleyen Spinoza, devletin sürekliliği için gerekli olan sınırlamanın eyleme dair etkinliklerde ortaya çıkması gerektiğini söyler. Demokratik bir siyaset, özgürlük için çalışmalıdır ve özgürlük için tekil varoluşlara imkân tanınması gerekir. Düşünceyi baskı altına almaya çalışmak, insana zorbalık etmek anlamına gelecektir ve yönetimin yozlaşmasına yol açacaktır. Oysa politikanın gücünü dogmadan değil, ratio’dan alması gerekir.

Spinoza’nın bize sunduğu çok güçlü bir felsefi tekliftir. Olan biten her şeyin zorunluluktan kaynaklandığını kavramanın bizi özgürleştireceğini savunmuştur. Akli mükemmelleştirmeyi en temel insani proje olarak görmesi, aforoz edilip toplumsal yaşamdan dışlanmasına yol açmıştır. Ancak ölümünden sonra Hollanda, Spinoza’ya sahip çıkmıştır. Hatta 2002’de Euro’ya geçilene değin, 1000 Guldenlik banknotların üzerine

Spinoza’nın portresi basılmıştır.

Hayatı bir geometrimiş gibi önümüze koyan ve akli dışlanmak pahasına rehber alan bir filozofu biz neden ciddiye almalıyız?

Spinoza bize kendi gözlerimizle bakabilmeyi, kendi aklımıza uygun olarak davranabilmeyi anlatır. Olan biten şeylerin zorunlulukla olduğunu ve bu şeylerin nedenlerini bilmeye doğru gittikçe bu zorunluluğu kavrayacağımızı ve özgürleşeceğimizi, varoluş kudretimizi arttıracacağımızı savunur. Akıl insanı ortaklaştıran şeydir. Bunu biliyoruz. Spinoza bize bu aklın bir ve aynı akıl olduğunu, Tanrı veya Doğa’nın akıl olduğunu, bunun farklı görünümünün farklı mizaçlardan kaynaklanan ve doğal olarak zorunlu, zorunlu olarak doğal olduğunu söyler. Yani her türlü düşünüş, ifade ediş, dile geliş burada bir yer bulacaktır. Her şey bu dünyanın içinde olup biter. Bu ifadelere özgürlük tanımak bizim kendi özgürlüğümüzü arttırmamız anlamına gelir. Politikanın gücünü ratio’dan aldığını söylemiştik. Bu ratio’nun her bir insanı ortaklaştırması sadece farklı tarzda ifadelerle değil, aynı zamanda farklı tarzda varoluşlara da imkân tanınması gerektiği sonucunu doğurur. Çünkü ancak ifade edilen vardır ve ancak var olan ifade edilirdir. Böylece Spinoza çokluğun bir arada bulunmasının teminatını ve koşulunu ortaya koyar: İfade özgürlüğü.

İfade özgürlüğü konusunda 21. yüzyıl 17. yüzyılda olduğundan öteye gitmiş midir? Transrespect Versus Transphobia (TvT) araştırmasına göre, dünya çapında son 6 yılda 1463 kişi, cinsel yönelimleri nedeniyle öldürüldü. Türkiye’de yaklaşık 400 bin civarında üstün zekâlı çocuk var ve adaptasyon zorluğundan dolayı toplumdan dışlanıyorlar. Gene Türkiye’de 1,5 milyon engelli kişi, 2 milyondan fazla okula gitmeyen çocuk var.

İfade özgürlüğü “bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması” demektir. Bu düşüncelerin, tutumların, duyguların sayısını sınırlamak ve bu az sayıdaki düşünce, tutum ve duygulara ifade olanağı sağlamak konusunda Spinoza muhtemelen eksik bir kavrayışla hareket ettiğimizi söyleyecektir. Spinoza’ya göre toplumsallık parçalanamaz bir bütündür. Eğer bu istatistikleri yaşamımızı etkilemediği düşüncesiyle bir tarafa atıyorsak, yaşama yalnızca sınırlı değil aynı zamanda rasyonel-olmayan bir yerden bakıyoruz demektir. Spinoza’nın demokrasi ve ifade özgürlüğü temellendirdiği TP ve TTP ve hatta *Etika*’nın hâlâ güncelliğini koruması, buna talep olduğu anlamına gelir. Çokluğun arkasında bir arka plan olarak Birlik düşüncesi modern politik düşünceyi beslemişse de pratik yaşamda karşılığını bulamamıştır. Spinoza’nın politika felsefesi bize kendi tekil

varoluşumuzu gerçekleştirirken başka varoluşlarla uzlaşmanın, bir çıkarlar hiyerarşisi sayesinde tutkularımıza ters düşmeyecek bir politik yapı organize etmenin ve kurumlarımızı buna göre düzenlemenin imkânını verir.

Dipnotlar:

- (1) Bkz: Mektup 30.
- (2) Balibar, *Spinoza ve Siyaset*, Otonom Yayınları, Çev: Sanem Soyarslan, Temmuz 2016, İstanbul, 32.
- (3) Spinoza, *Politik İnceleme*, Dost Yayınları, Çev: Murat Erşen, Eylül 2015, Ankara, 17.
- (4) Eyleme yol açan nedenleri bilerek daha az yetkinlikten daha bü-

yük bir yetkinliğe geçiş.

(5) Nedenleri bilmemenin yol açtığı olumsuz ruh hâli ve yaşama kudretinin azalışı.

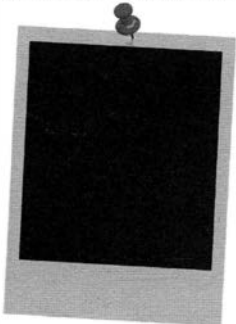
(6) Bu bakımdan dinin de güçsüzlüğünü görürüz, çünkü tutkular hakkında olumlayıcı bir söz etmez, insani eylemden söz edildiği yerde din bir şey söyleyemez. Çünkü din söz üzerine değil dogma üzerine kuruludur.

(7) *Etika*, 1.Bölüm.

(8) Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, Dost Yayınları, Çev: Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün, 2008, Ankara, 234.

(9) Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, Dost Yayınları, Çev: Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün, 2008, Ankara, 34.

YAZAR

Ayşe Bilge Demir

1993 yılında Gaziantep'te doğdu. 2016 yılında Ege Üniversitesi Felsefe bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2017'den bu yana Ankara Üniversitesi Sistematiik Felsefe ve Mantık Anabilim dalında yüksek lisans eğitimi alıyor. Nietzsche'de şiddet üzerine yazacağı tezle ilgileniyor. Bu dönem toplumsal cinsiyet, insan hakları, etik- estetik devinimler hakkında okuyor. Her dönem Philip K. Dick okuyor. Mimariden büyük haz alıyor. Sevgi üzerinden değil keşif üzerinden kurmaya çalıştığı ilişkileri sayesinde dünyaya tükenmez bir açıklık duyuyor. Başlıca ilgi alanları fizyoloji, psikoloji, politika, sanat tarihi, astronomi.

DELİREN AYDININ KARANLIĞI: IDIOTERNE

ŞEHMUS BİÇER

Toplumsal yaşantı içerisinde uymamız gereken belli başlı yazısız kurallar vardır. Çoğu zaman bu kurallar gündelik yaşamımızı oldukça kısıtlayan birer işkenceye dönüşür. Örneğin; sokağa çıplak çıkmak, yemek yerken çatal yerine ellerimizi kullanmak ya da otobüse binerken sıradaki başka insanların önüne geçmek gibi eylemler toplumsal hayatta genellikle hiç hoş karşılanmaz. Ancak tüm bunları kimseden aşırı tepki almadan yapmanın bir yolu var: geri zekâlı olmak.

Lars von Trier'in 1988 yapımı "Idioterne" isimli filmi, toplumsal hayattaki rasyonaliteden bıkmış ve bundan kaçışı akılsızlıkta arayan bir grup "entelektüel" in hikâyesini anlatıyor. Karen isimli karakterin bir restoranda yemek siparişi verirken orada bulunan – kendi deyimleriyle– geri zekâlılarla karşılaşması ve etkileşim kurması ile başlayan filmimiz Karen'in bu grupla beraber vakit geçirmeye başlaması ve onların yanında mutluluğa kavuşmasıyla devam ediyor. Karen çocuğunu henüz kaybetmiş ve bu acıyla başa çıkabilmek için ailesinden uzaklaşmış bir karakterdir, ancak ailesinin onu çocuğu için üzülmemekle suçlaması nedeniyle ailesinin yanına geri dönmek istemez. Geri zekâlılar, burjuva hayatı süren ve aydın

olarak tanımlanabilecek kişilerden (akademisyen, doktor vs.) oluşan bir topluluktur. Orta sınıf yaşantısının ve toplumsal normların kuralcılığından sıkılmış ve bunlara karşı idealist bir eylem alanı yaratmak üzere bir araya gelerek halkın arasına girip geri zekâlı taklidi –aslında kelimenin filmde kullanımı her ne kadar bu şekilde olsa da görünürde zihinsel rahatsızlığa sahip kişilerden bahsediliyor bu kelime ile– yapmaya başlarlar.

"Seri üretimin ve kültürünün sayısız acentaları aracılığıyla norm durumuna getirilmiş davranış tarzları bireylere tek doğal, uygun, makul davranış tarzı diye dayatılıyor" (1).

Ekibin lideri olarak görünen Stoffer yaptıkları şeyi Karen'e açıklarken şöyle diyor:

"Hiç kimseyi daha mutlu edemiyorsa, gittikçe daha zengin olan bir toplumun mantığı nedir? Taş Devri'nde, evet tüm o aptallar öldü, ancak bugün de böyle olması gerekmiyor. Aptal olmak bir lüks ama her zaman ileriye doğru bir adım demek. Geleceğin insanları aptallardır. Eğer birisi kendi içindeki aptal ortaya çıkarabilirse..."

Geri zekâlılar, aslında toplum içerisinde geri zekâlı rolü yapmaya çalışmıyor, çünkü olay rol üzerine kurulu olmaktan çok kişinin içindeki geri zekâlıyı ortaya çıkarmasına dayalı. Yani toplumsal rasyonaliteye ayak uyduramamız konusunda bizi yönlendiren “akıl”dan kurtulup kişinin akılsız hâliyle topluma dahil olmasını amaçlıyorlar.

“Her öznedede, modernin ya da genel anlamda toplumun gerçekleştiği bir nokta vardır. Bu, modern dönemde genelde akıl üzerinden gerçekleşir. Modern dönemde akıl, toplumun öznedeki ajanıdır. Akıl, özneye takılmış bir ‘protezdir’” (2).

Yukarıda da belirtildiği gibi bu grubun içlerinde ki geri zekâlıya kavuşma arzuları bir protezden, bir ajandan kurtulmak istemelerinden kaynaklanıyor.

Aydınlanma, tarihsel gelişimi içerisinde dini ve kültürel inançlarla beraber ortaya çıkan metafizik ve mitsel dogmalara karşı oldu her zaman ve onların bilinmeyenlerini ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Ancak aydınlanma, dogmalara karşı ve onları ortadan kaldırmak için silah olarak kullandığı rasyonaliteyi yeni bir dogma, kıstas hâline getirdi. Akıl bu denli kesin çizgilerle bir belirleyici hâlini alması, dogmalarla yaşantısına yön veren toplumu bu kez de rasyonalitenin kucağına itti. Modern çağda toplum, artık kendi dinamikleri içerisinde akli temel alan davranış biçimleri ve normlar oluşturmaya başladı. Bu normlara uymak bireyin “makul birey” olarak tanımlanabilmesi adına önemlidir; aksi takdirde birey akıldışı bir birey olarak tanımlanacaktır. İdiotler ne, bu bağlamda düşündüğümüzde aslında oldukça sert bir modernite eleştirisi; ancak Trier, bize geri zekâlılar üzerinden bir burjuva ve aydın eleştirisini de beraberinde veriyor.

Film boyunca geri zekâlı örgütlenmesi içerisinde sürekli kopuşlar ve birleşmeler yaşanıyor ancak filmin sonlarına doğru asıl kopuş yaşanıyor ve ekip lideri Stoffer kimin daha iyi geri zekâlı olduğuna ve asıl amacı daha iyi içselleştirdiğine dair bir tartışmanın fitilini ateşliyor ancak Karen tamamen bu tartışmanın dışında tutuluyor çünkü o henüz yeni yeni geri zekâlı olmaya başlamış ve iyi olduğu konusunda hiçbir iddiada bulunmuyor. Bu noktadan sonra bir rekabet ortamı başlıyor ve kimsenin ailesinin veya iş arkadaşlarının yanında geri zekâlı gibi davranamayacağı üzerine iddialaşmalar başlıyor ve bunu denemek üzere iki kişi seçiliyor. Bu iki kişi de deneyi geçemiyorlar ve grup hareketlerinin içselleştirilemediğinin bilincine varıp bu işi sonlandırmaya karar veriyorlar. Herkes toparlanmaya başladığı sırada

Karen, herkese minnetlerini sunup ailesinin yanında geri zekâlı gibi davranmak istediğini ve bunu gözlemleyebilmesi için yanına birini vermelerini istiyor.

Karen ekibe katılmadan birkaç hafta önce çocuğunu kaybettikten sonra cenazesine bile katılmadan ailesinin yanından ayrılmış ve ailesi tarafından çocuğunun ölümüne üzülmemekle suçlanan bir karakter olmasına rağmen ve ailesini bu sefer tamamen kaybetmeyi göze alarak böyle bir karar alması oldukça etkileyici açıkçası. Karen, bunu gerçekleştiriyor, evet evdeki herkes Karen’in eve hangi yüzle geldiğini düşünürken Karen tıpkı bir geri zekâlı gibi yemek yiyor ve kocasının ona tokat atması ile film sonlanıyor.

İnsanın toplumsal bir organizma olduğunu hepimiz biliyoruz. Bu toplumsallık, burjuva bireyinin hayatına iki farklı alanda temas ediyor. Bu alanlardan ilki özel alandır. Özel alan, kişinin tüm kişisel verilerinin saklandığı bir kutu gibidir. İçerisinde aile hayatını, iş ve okul hayatını barındırır, tabii ki iş ve okul hayatını kent soylu olmayan köylü sınıfının özel alanı içine dahil edemiyoruz. Bu alanda kurulan ilişkiler daimidir ve duygudaşlık barındırır. Bu alanı kaybetmek, bu alana sahip olmama durumu kişiyi toplumda anormalize eder. Diğer alan ise kamusal alandır. Kamusal alanda ilişkiler ya rastlantısal ya işlevseldir ya da politiktir. Kamusal alandaki ilişkileri kaybetmek özel alandaki ilişkileri kaybetmek kadar endişelendirmez bireyi. Aktif bir yaşam vardır kamusal alanda, bu nedenle yitip giden ilişkilerin yerine bir yenisi gelebilir; bu da bireyin endişelerini azaltır. Oysa özel alanda böyle bir şey en azından aile bireyleriyle olan ilişki için söz konusu değildir; iş ve okul hayatında kurulan ilişkilerin kaybedilmesi elbette onarılabilir ancak bu onarım kamusal alandakine oranla daha uzun bir sürece ihtiyaç duyduğu için bireyi ürküten bir durum hâlini alır. Bu nedenle kişi özel alandaki ilişkilerini kaybetmekten çekinir.

Hannah Arendt, kamusal alanı tanımlarken onun aynı zamanda siyasal alan olduğundan da bahseder. Evet, kamusal alanın siyasallığından bahsedebiliriz ancak özel alan içerisinde de belli bir politika üretimi söz konusudur. Bu iki alanın politiklik durumu açısından ayrıştıkları nokta ise eylemsellik. Kamusal alan politikanın teori formundan çıkıp eyleme dönüşebildiği alandır. Kaybetmekten daha az endişe duyulan ilişkilere sahip olmak bu alanı eyleme daha elverişli kılar. Özel alanın eyleme açık bir alan hâline gelmesi durumunda ise kişi çoktan anormal olmayı göze almıştır ve bu alandaki ilişkilerini yok etme pahasına idealarını bu alanda hayata geçirir. Bu durum kişinin gerçekten fikirlerini içselleştirdiğini gösterir.

Nadiren de olsa ilişkileri kaybetmeme durumuna da rastlanabilir.

Film boyunca geri zekâlıların, hiçbir şekilde özel alanlarında geri zekâlı gibi davranamaması o alanı, o alandaki ilişkilerini kaybetmekten korkmalarından kaynaklanıyordu. Bu nedenle eylem alanı olarak kamusal alana yönelmişlerdi ve geri zekâlı gibi bir tek orada rahat hareket edebiliyorlardı. Aslında kendilerine şiar edindikleri anlayışı cidden içselleştirebilmiş olsalardı Karen gibi onlar da ailelerinin yanında geri zekâlı gibi davranmayı gönüllü olarak kabul eder ve bunu başarırdı. Ne yazık ki içine dahil olduğumuz, ideolojik yahut inançsal ortaklık kurduğumuz gruplarda her üye o fikri sanıldığı kadar içselleştiremiyor.

Dipnotlar

(1) Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, 46.

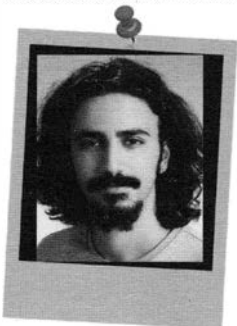
(2) Besim F. Dellaloğlu, Bir Giriş – Adorno Yüz Yaşında, *Cogito Dergi*, 21.

Kaynakça

ADORNO, Theodor., HORKHEIMER Max., *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995, ss. 46.

DELLALOĞLU, Besim F, Bir Giriş – Adorno Yüz Yaşında, *Cogito Dergi*, Sayı 36, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, ss. 21.

YAZAR

Şehmus Biçer

2 Mart 1994'te Diyarbakır'da doğdum. 2013 yılında Gazinatep Üniversitesi'nde Gazetecilik bölümünde lisans eğitimime başladım. Bu dönemde ilgilendiğim konuları derlediğim bir fanzin hazırladım ve bu şekilde gerçek anlamda ilk yazma deneyimlerimi edindim. Üniversitenin 3. yılında 1 yıl sürecek öğrenci değişim programı ile Ankara Üniversitesi'nde okumaya başladım. Ankara'da olduğum dönemde içinde bulunduğum çevre ile Haymatlos Dergi isimli bir çalışmamız oldu ancak maddi yetersizlikler nedeniyle 2 sayıdan sonra askıya almak durumunda kaldık. Aynı dönemde Etilen.net'te yazarlık yapmaya başladım. Şu an üniversiteden mezun oldum ve medya ve kültürel çalışmalar alanında yüksek lisans yapıp akademik anlamda kariyer yapmayı hedefliyorum.

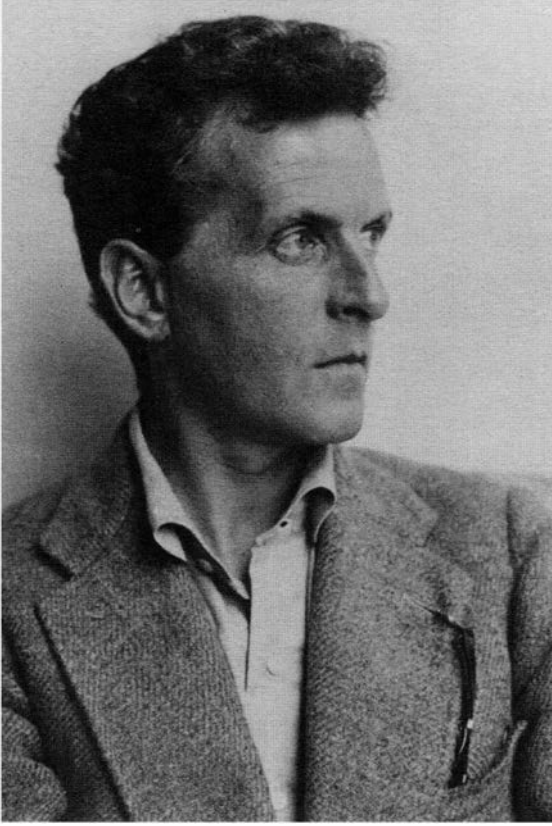

Dilin, ilk bakışta en önemli fonksiyonu, iletişimi sağlamaktır. Anlamak ve anlaşılabilir olmak, bir ihtiyaçtır ve dil bunu sağlamak bakımından önemli bir araçtır. Günlük hayatımızda, dilin ne gibi özellikleri kendinde barındırdığından habersiz iletişimimizi tamamlıyoruz. Bu yazıda, dilin aslında bize ne kattığını veya bizim dil ile neler yapabildiğimizi incelemek için, sahip olduğumuz bu yetiye adeta bir büyüteç ile bakmak, gözden kaçırdıklarımızı görmek adına faydalı olacaktır. İlk adımda soracağımız soru şudur: Dil ile iletişimden farklı olarak ne başarabiliyoruz, dilin fonksiyonları nelerdir?

Sorunun cevabı için bir örnek üzerine düşünmek yerinde olacaktır. Sizinle, elimizde kahvelerimiz ile sohbet ettiğimizi varsayın. Size şöyle diyorum: “Benim için huzur ne demek bilmek ister misin?” Cevabınızın evet olması ile size anlatmaya başlıyorum: “Akyaka’da, kalabalık denilebilecek o sahilde, bir masada denize karşı oturduğunu düşün. İki dağın arasında çarşaf gibi denizin üzerinde batmakta olan kızıl güneş ve denizin hemen kıyısında dolaşan insanlar, yüzüme vuran hafif bir rüzgâr. İşte, benim için huzur bu.” Bu anlatımım ile, eğer Akyaka’da olmayı deneyimlediyseniz, gözünüzün önüne tam bir resim gelecektir. Hatta Akyaka’da olmayı deneyimle-

meseniz bile, kelimeler ile size zihnimdeki huzurun tasarımını pekâlâ aktarabilirim. İşte burada, dilin bir diğer önemli fonksiyonu karşımıza çıkmaktadır: Dil ile dünyayı resmeder, betimleriz. Dil sayesinde ve dilde, dünyayı nesnel olarak tanımlar, varlıkları şekillendirip onlara sahip oluruz. Bu John Locke’un da bahsettiği idelerin imleri meselesidir. Reprezentasyon (temsil) fonksiyonu ile, kavramlara işaret edebilir, sözcükleri içsel kavramlarımızın işaretleri olarak kullanabilirim.

Dilin resmetme/betitleme fonksiyonunu Wittgenstein, *Tractatus*’ta kendi kuramına dönüştürdü. Ama buna geçmeden önce, onun dünyayı nasıl gördüğü, dil ve dünya arasındaki bağlantıyı nasıl kurduğunu bilmek gerekir. Wittgenstein’a göre; “Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil” (Wittgenstein, 1918:13). Biz, tek tek şeyleri düşünerek bir anlama ulaşamayız, anlama ulaşabilmek için onları bir olgu bağlamı içinde düşünmek gerekir. Çünkü; “Dünya olgulara ayrılır” ve “Mantıksal uzam içindeki olgular dünyadır” (Wittgenstein, 1918:13). “Dünyanın yapısı, matematiksel mantıksal bir yapıdadır. Böyle olduğu içindir ki mantıksal bir dil, bir ideal dil bu yapıyı yansıtabilir. Dilin yapısı ile dünyanın yapısı aynıdır” (Soykan, 2006: 50).

Wittgenstein, üzerine konuşulamayacak olan hakkında susmalı dediği metafiziği dünyadan temizleyecekti ve yeni bir dünya kuracaktı ve kuşkusuz bunu da dil ile başaracaktı. Dünyadan hakkında konuşamadıklarımızı temizliyorsak dilde de buna benzer bir temizleme yaparak dünya ile tam anlamıyla karşı karşıya gelebiliriz. Wittgenstein için bir yerlerde bu temizlemeye uygun yeni bir dil aramaya gerek yoktur çünkü günlük dilimiz mantıkça düzenli olduğundan, bu dil, işimizi görebilir. Dünyayı tek tek şeyler ile değil olgular bağlamı ile algılayabiliyorduk. Bu bağlamda Humboldt'un da felsefesinde değindiği gibi önemli olan tek tek kelimeler değil cümleler olacaktır. Çünkü kelimeler bir olgu bağlamı vermez, cümleler verir, bize bir yargı, anlam bildirir. "Olguların toplamı dünya ise, cümlelerin toplamı da dil olacaktır" (Soykan, 2006:53).

Wittgenstein, resim kuramı (*Die Bildtheorie*) ile söylenemeyen ile söyleneblen arasında bir sınır çizmiş gibi görünür. O, resim kuramına "Olguların tasarımlarını kurarız" (Wittgenstein, 1918:21) cümlesi ile başlar. "Tasarım, olgu durumlarını, olgu bağlamlarının var olmalarını ve var olmamalarını mantıksal uzam içinde ortaya koyar" (Wittgenstein, 1918:21). Peki olguların kendisi orada dururken yani gerçeklik varken, tasarım ne işe yarar? Wittgenstein buna, "Tasarım gerçekliğin bir modelidir" (Wittgenstein, 1918:21) diyecektir ve zaten "Tasarım bir olgudur"

(Wittgenstein, 1918:21). Bir şeyin resmi (*bild*) benim formel dünyamda mümkündür ve resim artık bir bağlamdır. Dünya, benim zihinsel formumun bir taklididir (*abbild*), *dünya benim tasarımımdır*. Ayrıca resmedilen ile resmeden arasında objelerinin birbirlerinde yer bulmaları bakımından bir ilişki de vardır. Zaten bu ilişki resmi oluşturan şeydir. Resmin objeleri arasındaki ilişki, resmedilenin objeleri için de geçerli olacağından, gerçekliğin de böyle bir ilişki içinde olduğu sonucu çıkarılabilir. Yani biz, bir şeyi resmederken onu bütün yanları ile taklit ederek resmederiz. Bizim tasarımıımız gerçeklik ile kopuk değildir ama tamamen aynı da değildir. Zirâ öyle olsaydı, o resim değil, gerçekliğin kendisi olurdu. Wittgenstein bunu şöyle açıklıyor: "Tasarım gerçeklik ile öyle bağlıdır; ona dek uzanır. Bir cetvel gibi gerçekliğin yanına konmuştur" (Wittgenstein, 1918, 21). Yani artık bir şey ile o şeyin resmi, cetvel mesafesi kadar gerçekliğe uygundur. Gerçeklik, cetvelin uzaması oranında azalacaktır. Artık, anlamlı önermeler, dünyayı resmeden ve şey durumunun varlığını öne süren önermelerdir. Bu önermeler, gerçektir. Wittgenstein'a göre resim ve gerçeklik arasında bir ortak yapı olmak zorundadır ve bu yapı da yukarıda bahsedilen temsil formu (*repräsentasyon*) olacaktır. Resim, temsil formuna sahip olduğu her gerçekliği resmedebilir (Wittgenstein, 1918:23).

Wittgenstein, buradan sonra resmin ortaya koyduğu şeyin anlamına dikkat çeker. "Tasarımın ortaya koyduğu onun anlamıdır" (Wittgenstein, 1918:25). Doğruluğun kıstası objesine uygunluğudur. Aynı şey resim için de geçerlidir. Bir resmin doğruluğunu ve yanlışlığını bilmek için onu gerçeklikle karşılaştırmamız gerekir. Karşılaştırma yapılmadan bir tasarımın apriori doğru olduğunu söylemek yanlış olur. Buradan sonra önemli bir yere değinmek gerekir. "Resim, objesini dışarıda durarak ortaya koyar, durduğu nokta onun temsil formudur" (Utku, 1996: 57). Doğruluk ve yanlışlık objenin dışarıda olması ile kendini belli eder. Bir resim, temsil formuna sahip olduğu her gerçekliği temsil edebilir ama kendi temsil formunu ortaya koyamaz. Ancak onu serimler, dışarıya gösterir.

Wittgenstein'a göre temsil formu, ancak mantıksal bir form ise mantıksal resim olarak adlandırılır. Bu bakımdan *Tractatus*'un merkezini oluşturan mantık, temsil formunu da kapsar. Çünkü her resim aynı zamanda mantıksal bir resimdir. Bir resmin resim olabilmesi onun mantıksal formuna bağlıdır. Resimle resmedilen şey arasında ortak olması gereken şey mantıksal formdur.

Wittgenstein'ın üzerinde durduğu önemli bir diğer

cümle; “Dil düşünceyi örter” (Wittgenstein, 1918: 45) cümlesidir. Aslına bakılırsa biz bu örtü yüzünden örttüğümüz nesneyi bilemeyiz. Biz sadece o şeyin kullanım amacını biliriz ve bu amaca göre ona anlam atfederiz. Bizim zihnimiz temsil ile dolayısıyla resim ile çalışır. Hakikati, doğruluğu bir öznellik içinde resmederiz. Bir şeyin kendisi ile benim attığım anlam farklıdır. O şeyin potansiyeli benim gerçekliğime uymayabilir. İşte burada realite ve gerçeklik ayrımını görürüz. Realite, bir şeyin kendi gerçekliği iken, gerçeklik o şeyin benim tasarımımdaki anlamıdır.

Sonuç olarak, yukarıda belirtildiği gibi Wittgenstein resim kuramı ile söyleneblen ve söylenemeyen arasında bir ayrım çizer. Sözcükler belirli şeylere işaret ederler ve cümleler onları temsil eder ve cümle için

bir olgu bağlamına ihtiyaç vardır. Metafizikte olgu olmadığından cümle de olamayacaktır. Metafizik alanındaki söylemlere doğru, yanlış veya gerçek diyemediğimiz için onlar saçmadır. Bu yüzden, üstüne konuşulamayan şey hakkında susulmalıdır (Wittgenstein, 1918:171).

Kaynakça:

LOCKE, J. (2013). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Çev: Hacıkadiroğlu, V., Kabalcı Yayınları: İstanbul.

SOYKAN, Ö.N. (2006). *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, Mvt Yayıncılık: İstanbul.

UTKU, A. (1996). *Wittgenstein’da Resim Kuramı ve Metafizik*

WITTGENSTEIN, L. (1918). *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev: Aruoba, O. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

YAZAR

Merve Karacan

1992 yılında Kütahya’da doğdu. 2012 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde Felsefe bölümüne giriş yaptı. Daha sonra formasyon alarak, 2016 yılında felsefe grubu öğretmeni olarak lisans eğitimini tamamladı. 2017 Ağustos ayında Pharmakon Felsefe Dergisi’nde yazmaya başladı. Daha sonra aynı yıl Kasım ayından itibaren Düşünbil Felsefe Dergisi’nde yazmaya başladı ve halen düzenli olarak yazmaktadır. 2018 yılında, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı’nda başladığı yüksek lisans eğitimime halen devam ediyor ve Immanuel Kant ve epistemoloji üzerine çalışıyor.

Ders: Postmodern Matematik*

Konu: Çalip Çırpmanın Toplum Üzerine Dağılma Özelliği**

Sevgili arkadaşlar!

Dün üniversite yönetiminden bir uyarı yazısı aldım ve çok derin düşüncelere daldım! Resmî yazışma kuralları içinde yer alan ve her resmî yazının olmazsa olmaz satırlarını bir kenara bırakacak olursak, yazının özü kısaca şöyle:

Benim orayı burayı fazla didiklediğim, müfredatı bırakıp kendi bilmem neyinden ders uydurduğum, adımın “yöndeş” olmasına karşılık fikirlerimin “dışters” olduğu ve bu hâlimle üniversitedeki birlik бүтүнлүгү bozduğum, ayağımı denk almazsam kendimi kapının önünde bulabileceğim ve birkaç önemsiz ayrıntı daha sarı bir zarf içinde kibar bir şekilde tarafıma bildirildi!

Ama beni sakın yanlış anlamayın lütfen! Şu anki gergin ve sinirli hâlimin kesinlikle bu uyarı yazısı ile bir ilgisi olmayıp; tamamen birkaç gün önce yaşadığım ve “Öğrencileri uyandırma sürecinde, beyinlerinin kıvrımlarındaki düşümleri çözeyim derken, limbik

sistemde kalıcı hasarlara yol açıyor olmayayım sakın?” diye kendimi sorguladığım bir olayla ilgilidir!

Nereden çağrışım yaptı bilmiyorum ama birdenbire ağzımdan çıkan “Gelin kaçmış biz zurna öttürüyoruz!” sözü –tamamen bana (Yöndeş Hoca) ait bir deyimdir– yaşadığım bu can sıkıcı durumun tek kazançlı yanıydı sanırım. Deyimler sözlüğüne katkılarımdan dolayı kendimi kutlarım!

Neyse fazla uzatmadan olayı aktarayım:

Geçen –ismi bende kalsın– bir arkadaşınız gelip: “Yöndeş Hocam, El Bilgisi dersinizi izledikten sonra anlattıklarınız bizi çok etkiledi! ‘İnsanı yaratan da yok eden de kendi elleridir! Yapar da, yıkar da!’ sözünüzden yola çıkarak; ‘Madem insanlığı ellerimiz yarattı ve de ölümümüz kendi ellerimizden olacak, o zaman elden daha üstün bir ebedi güç var mıdır yeryüzünde birader?’ diyerek, birkaç arkadaşla birlikte baş başa verip, düşündük taşındık bundan sonra el’e tapmaya karar verdik! Hatta Nüfus Müdürlüğü’ne gidip, nü-

fus cüzdanımızdaki “dini” bölümüne *Eltengrizm (El Tanrısı Dini)* yazdırmayı düşünüyoruz, ne dersiniz?” dedi.

Hiçbir şey diyemedim. Donup kaldım oracıkta öyle. Şaşkın şaşkın yüzüne bakıp kalışımı “*Aferin lan çocuğa, teorigi pratiğe geçirmek diye buna denir!*” şeklinde yorumlamış olacak ki; “*İyi halt etmişsiniz!*” dememe bile fırsat vermeden, daha da iştahlanarak; Fikirlerini nasıl hayata geçireceklerini; *Eltengrizm*’i yeni bir kutsal din olarak dünyada nasıl yayacaklarını; kaynayan bir kazana dönen ve tutunacak bir dal arayan Ortadoğu ve Kuzey Afrika halkları için *Eltengrizm*’in uzatılacak bir kurtuluş eli olduğunu; bu geniş coğrafyada Nuri El Maliki, Ömer El Beşir, Muhammed El Baradei gibi isminde “el” bulunan milyonlarca insanla iletişime geçip, misyonerlik çalışmalarını bu topraklarda gecikmeden başlatmaları gerektiğini; bu arada tarihte olduğu gibi, Avrupa’ya açılım için Balkanların önemli bir kapı olma özelliğini devam ettirdiğini; *Eltengri*’nin izniyle bu kapıyı açıp Viyana kapılarına yeniden dayanarak: “*Açın yoksa kırarım*” denilmesi gerektiğini; Avrupa Birliği’ne ancak *Eltengri*’nin kutsal yumruğu ile girilebileceğini; kapı komşumuz Yunanistanda yaşayan hatunların neredeyse yarısının isminin “Elena” olmasının *Eltengrizm*’in Avrupa’da yayılması açısından en önemli avantajımız olduğunu; uydurma bir Etimolojik çalışmayla “Elena” sözcüğünün Türkçedeki “el” ve “ana” sözcüklerinin birleşmesinden doğarak, Anadolu’dan Balkan Yarımadası’na “elena” olarak geçtiğini ve anlamının *Eltengrizm* inanışına göre Türkçede “Ana Tanrıça” anlamına geldiğinin, Rumcada ise “cada-loz” anlamını taşıdığının bilimsel bir dille yutturularak, tüm “Elena”ların yağız Anadolu delikanlılarıyla izdivaçlarının sağlanabileceğini; bu yolla Rum geleneklerine göre gelinin damada ödediği başlık parası (drahoma) yerine “*Bu ekonomik krizde sizden para almak ayıp olur, şu adalardan birini verin şimdilik yeter*” diyerek, kaybettiğimiz adaları tek tek geri alabileceğimizi; Kıbrıs’ın *Eltengrizm*’in en önemli kutsal toprakları olması gerektiğini, çünkü bu adadaki

Beşparmak Dağları’nın *Eltengri*’nin sıfatını temsil ettiğini; Akdenizde bir yumruk gibi sıkılan ve İskenderun Körfezi’ne bir işaret parmağı gibi uzanan bu memleketin bizim olduğunu ancak *Eltengrizm* üç beş kıtaya yayıldığında tıpkı Vatikan’da olduğu gibi Kıbrıs’ın da dini bir merkez olması gerektiğini; böylelikle Kıbrıs sorununun da çözüleceğini, kendisinin de bu adada Ünlü Yunan şarkıcı Elena Paparizou’la birlikte mütevazı bir yaşam sürmek istediğini; Elena Paparizou’nun kendisini kudurttuğunu, gözünün başka birini görmediğini ve Elena’nın kendisi için “My Number One” olduğunu; O’na yan gözle bakacak adamın gözünü oyabileceğini, O’nun için bırakın Kıbrıs’ı Yunanistan’a peşkeş çekmeyi,

Anadolu’dan Orta Asya’ya hiç düşünmeden gerisin geri göç edip, kendini Taklamakan Çölü’ne vurabileceğini; bu dünyanın kime kaldığını; *Eltengri*’den başka kimseden korkmadığını, ferishtahları gelse inandığı yoldan kendini kimsenin döndüremeyeceğini ve daha bir sürü akıl almaz kurguyu en ince ayrıntısına kadar anlattı da anlattı! Ben de dinledim de dinledim! Ama baktım bitecek gibi değil:

“Anlaşıldı sen peygamberlik mertebesine er-

mişsin! Gel seni *Eltengrizm*’le ilgili kutsal bir mekana götürüyüm” deyip elinden tuttuğum gibi doğruca en yakın psikiyatri kliniğine götürüp, alanında uzman arkadaşlara “El Bilgisi” ders notlarımla birlikte teslim ettim. Üç gündür kendisine format atılmakta!

Bunu neden anlattım size, matematikle ne ilgisi var bunların öyle mi?

Doğrudan bir ilgi yok evet! Ama işlediğimiz “El Bilgisi” konusu ile “din” arasında da doğrudan bir ilgi olmadığı halde, akıllara durgunluk veren bir dolaylamayla el’i tanıyan arkadaşınızı görünce, açıkça söyleyeyim herhangi bir ders konusunu sizinle söyle enine boyuna işlemeye korkar oldum!

El’in sanatsal gücünden söz ederken el’e mi tapın dedim ben size arkadaşlar? Bu nasıl bir kavrayış böyle? Bu nasıl bir anlayış, bu nasıl bir ilişkilendirme? Sanatı üç beş günde dine dönüştürebilecek kurgu

yeteneğiniz var madem, Oscar Ödülleri kapış kapış giderken neden o sapsarı heykelciklerden bir tanesinin gölgesi dahi düşmez bu topraklara? Her ders öncesi yaşanan tevir tevir saçmalıklar yüzünden işleyeceğimiz ders konularını öteleyip durmaktan gına geldi artık inanın! Hayır ben size nasıl “Postmodern Matematik” anlatayım şimdi? Bırakın benim ruh hâlimin buna uygun olup olmadığını, sizin bilimsel temeliniz uygun mu bu dersi kaldırmaya söyleyebilirsiniz bana?

Şimdi kalkıp dersimizin gereği “X (iks) bilinmeyen.” diye söze başlasam, “Ahanda tanrının mucizesi!” deyip tahtanın önüne kapaklanacaktıysınız gibi geliyor bana!

Bu dersin konusu bildiğiniz gibi değil arkadaşlar! Eğer toplumsal bilince sahip bir birey değilseniz X’in kulu kölesi olmanız işten bile değil inanın! Bu

nedenle bu derste konumuzun sadece formülünü veriyorum. Kesinlikle ezberlemeyiniz!

Formülümüz $x.(y+z)$ olup, isteyen bu formülü $a.(-b+c)$ olarak da algılayabilir.

Sizinle bu dersi “Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine” diyebildiğinizde ve birbirinize kenetlendiğinizde işleyebilirim ancak! Bak-sanıza ben müdahale etmesem el’e tapan arkadaşınız elden gidiyordu! Hiçbirinizin birbirinizden haberi-niz yok!

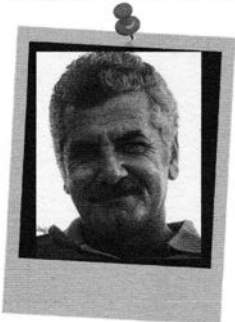
Neyse yarın bir çiçek yaptırıp ziyaretine gidin bari!

TÜNAYDIN!

* Müfredat gereği olup içerik farklıdır.

** Bu derste konunun sadece formülü verilecektir.

YAZAR

Muhammet Akyıldız

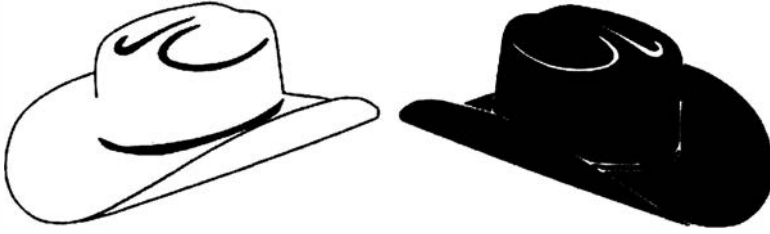
1965 Adana doğumlu. 1984 Yılında Siirt Eğitim Fakültesi’ni bitirdikten sonra Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye ve İzmir’de öğretmenlik yaptı. 1994 yılında yeniden üniversiteye girdi ve Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı’nda öğrenim gördü. 1998 yılında bu bölümden mezun olduktan sonra Maarif Müfettişi olarak Siirt, Hatay ve Antalya’da görev yaptı ve 15.01.2018 tarihinde emekli oldu. Mesleğinin yanında sanat ve edebiyatın çeşitli dallarıyla (resim, şiir, karikatür) ilgilendi. Şiirleri ve yazıları *Varlık*, *Aykırısanat*, *Eskişehir Sanat*, *Anafilya*, *Şiir Akademisi*, *Libido*, *Düşle*, *Düşünbil*, *Karşın*, *İnsancıl*, *Patika* gibi dergilerde yayımlandı ve birçok seçki ve yerel yayınlarda yer aldı. Karikatürleriyle ulusal ve uluslararası bazı sergilere katıldı.

WESTWORLD: ROBOTLARA ZULMETMENİN NESİ YANLIŞ?

PAUL BLOOM VE SAM HARRIS

ÇEVİREN: GÜLSÜM ESEN

Varsayalım ki erkek, kadın ve çocuklara tıpatıp benzeyen robotlara sahibiz ve yasalar, bizim istediğimiz herhangi bir şekilde onlarla iletişim kurmamıza izin verdi onlara nasıl davranırdık?

Bu, Pazar gecesi ikinci sezonunu açan popüler HBO dizisi “Westworld”ün (kurgusunun dayandığı) öncüdür ve, ikinci sezon bir yana, çok da uzak olmayan bir gelecekte insanların karşılaşabileceği temel etik bir soruyu gündeme getirmektedir.

1973 filmine dayanan “Westworld”, vahşi batıdan sonra, barmenlerin, hayat kadınlarının, şeriflerin, haydutların, karakterlerin, robotik “ev sahipleri” olduğu ve insan misafirleri ile mümkün olduğunca doğal bir şekilde etkileşime girecekleri programlanmış fütüristik bir oyun alanını betimliyor. Bu bilinçli makineler tam olarak insanlar gibi görünüyor ve hareket ediyor. Gerçekten de, diziyi izleyenler genellikle kimin ev sahibi ve kimin gerçek insan olduğu hakkında kafa karışıklığına düşürülürler ya da yönlendirilirler.

Misafirler her nasıl isterlerse davranabilirler. Bazıları kahramanca roller üstlenirken; bazıları, insanlıktan

ayırt edilemeyen robotların öldürülmesi dâhil olmak üzere işkenceye, tecavüze ve cinayete katılarak, en karanlık dürtülerini harekete geçirmeyi seçer. Ev sahipleri, misafirlere zarar veremeyecekleri şekilde tasarlanmıştır; Yani bunlar, misilleme riski olmadan, saf sadizm eylemleridir.

“Westworld”deki insanlar için, bazı şeylerin yanlış gittiğini söylemek pek de spoiler değildir. Fakat biz burada dizinin öncülü ile ilgileniyoruz: bu bize, canlı gibi görünen robotlara karşı gösterdiğimiz tepkinin ne olduğu, insan doğası ve teknolojinin geleceği hakkında fikir verir.

En büyük merakımız, bir gün bilinçli makineler yapıp yapamayacağımızdır: inançları, arzuları, birçok ahlaki baskınlığı, acı çekebilme kapasitesi olan duygusal varlıklar. Bizi bunu yapmaktan alıkoyacak bir şey var gibi görünmüyor. Felsefeciler ve bilim insanları maddî bir dünyadan bilincin nasıl ortaya çıktığı konusunda belirsizliklerini koruyorlar, fakat onun nasıl olduğuna dair birkaç şüphe de var.

Pek çok bilim insanı ve filozofun dediği gibi, bilincin bilgiyi işleyen yeterince karmaşık bir sistemde orta-

ya çıktığını varsayalım. Böyle bir sistemin etten yapılması gerektiğini düşünmek için bir neden yoktur. Bilinçli zihinler büyük olasılıkla bağımsız-platformlardır – en nihayetinde doğru yazılımın bir ürünü. Biz, insan beyninin işleyişini bilgisayarlarımızda taklit etmeden veya başka türden bilinçli zihinler oluşturmada önce bu sadece an meselesi gibi görünüyor. Gerçekten de Westworld'de ev sahiplerinin kısmen biyolojik olduğu imâ ediliyor, biz onların (yara aldıklarında) kanadıklarını görüyoruz. Bilinçli varlıklar yaratmış olsaydık, geleneksel ahlak bize onlara zarar vermenin yanlış olacağını söylerdi – tam olarak da onların bilinçliliklerinin, acı çekebilmelelerinin veya mutluluktan yoksun bırakılmalarının ölçüsünde. Tıpkı işkence etmek için hayvanları çoğaltmanın ya da köleleştirmek amacıyla çocuk sahibi yanlış olması gibi, geleceğin bilinçli makinelerine kötü davranmak yanlış olurdu.

Fakat biz makinelerin bilinçli olup olmadıklarını nasıl anlayabiliriz ki? Descartes kendisinin bir bilince sahip olmasının herhangi bir şüphenin çok ötesinde olduğunu iddia etmişti. Başkalarının bilinçliliği söz konusu olduğunda biz asla emin olamayız. Bizim çoğumuzu, hiç olmazsa bir an için, herkesin bir zombi olabileceği fikri: gülüyor, ağlıyor, şikâyet ediyor,

sevindiriyor, ama aklının olmadığı fikri eğlendirdi. Belki de bilim insanları, sonunda bilincin imzasını keşfedecekler ve sonra biz de hayvanların ve diğer insanların yanı sıra robotlarımızda da test edebileceğiz. Fakat şurası açık ki bu noktaya gelmeden önce bilinçli gibi görünen makineler yapacağız. Biz fiziksel sistemlerde bilinçliliğin nasıl ortaya çıktığını anlayalım ya da anlamayalım, “Westworld”deki ev sahipleri gibi görünen ve davranan bir şey bize bilinçli görünecek. Gerçekten de yapay zekâ ile robot deneyleri bağımsız failler gibi görünen ve davranan makinelere nasıl hızlı duygular atfedeceğimizi zaten göstermiş durumdadır. Bu antropomorfize etmeyi bin katla çarpın; görünür kablolarının, çizgifilmvâri gözlerinin, Siri gibi bir sesinin olmadığı makine düşünün; anlayışlı diyaloglarıyla sizinle ilgilenen ve eşinizden veya en yakın arkadaşlarınızdan çok daha iyi duygularınızın farkında olabilen güzel bir yabancı olduğunu hayal edin. Sizin felsefi görüşleriniz her ne olursa olsun, onun nasıl yaratıldığı hakkında yaratıcısının söylediği şeye bakmaksızın, böylesi bir yaratığı insan olarak görmek karşı konulamaz olurdu.

Westworld içeriklerinin izlendiği yer de burasıdır. Eğlenmeyi bir kenara bırakırsak, dizinin yapımcıları güçlü bir felsefi çalışma üretti. Bir seminerde oturup, eğer robotlar bilinçli olsaydı ahlaken bunun ne anlamaya geleceğini tartışmak başka bir şeydir. Evan Rachel Wood ve Thandie Newton gibi aktörlerin canlandığı gibi, bu tür yaratıkların acılarına tanıklık etmek açıkça bir başka şeydir. Soruyu entelektüel olarak yükseltebilirsiniz, ancak siz tüm hücrelerinizle cevabı zaten biliyorsunuz.

Diziyi izlerken bu robotlara tecavüz eden, işkence yapan ve öldüren insanlar hakkında nasıl hissettiğinizi de keşfediyorsunuz. Westworld gibi bir yerde ne kadar insanın böyle davranacağı hakkında bir fikrimiz yok (dizi, bu tür müşterilere dair bir yokluk yaşamayacağımızı gösteriyor.). Ancak bunları yapanlara dair itici bir şey var orada. Bu senaryoda, robot ev sahipleri daha insandır ve robotları istismar eden insanlar ise canavardır.

Kant, hayvanlar hakkında sıradışı görüşlere sahiptir, onları ahlaki değerden yoksun katıksız bir şey olarak görüyorken onlara uygun davranışta ısrar eder çünkü bu bizim bir birimize nasıl davrandığımızın bir imâsidir: “Hayvanlara karşı acımasız olan kişi, insanlarla olan ilişkilerinde de zorlanır.” Elbette, canlı gibi görünen robotlara karşı tavrımızda da aynı şeyi söyleyebiliriz. Bilinçli olmadıklarından ve gerçekten acı çekmediklerinden emin olabileseydik bile; işkence, işkenceyi uygulayana ve eninde sonunda

uygulayanın hayatındaki kişilere muhtemelen zarar verecektir.

Bu, birçok insanın şiddet içeren video oyunları hakkında sahip olduğu endişenin uç bir versiyonu gibi görünebilir. Sanal bir dünyada şiddeti teşvik etmenin insanları gerçek dünyadaki bir şiddete karşı duyarsızlaştırdığı uzun zamandır tahmin ediliyor. Böylesi bir etkinin ispatının zayıf olduğu ortaya çıktı. Aslında, video oyunları artarak daha gerçekçi hâle geldikçe, şiddet suçu oranı düştü.

Fakat, Westworld gibi bir yeri inşa etme ihtimali oldukça rahatsız edicidir. Çünkü bir ev sahibi robota zarar verme deneyimi bir kişiye zarar vermekle sadece benzer değil, aynıdır da. Bu tür kurguların tekrar tekrar müsamaha gösterilmesinin bize etik ve psikolojik olarak ne yapacağı hakkında bir fikrimiz yok, fakat bunun iyi olacağını düşünmek için çok az sebep var gibi görünüyor.

Buradaki sorunlar sadızmin ötesine uzanıyor. Makineler, insanların yaşamlarını iyileştirmek için yara-

tıldı ve gelişmiş yapay zekanın ilgi alanlarından biri de robot hizmetçi, aşçı ve özel şoförlerin (ayrıca sü-rücüsüz araçlar olarak da bilinen otonom arabalar) beklentisidir. Şu anda sahip olduğumuz türdeki makinelerle her şey yolunda, ama yapay zeka geliştikçe, ahlaki bir riske doğru koşuyoruz.

Her şeyden önce, biz, bizim kadar akıllı veya daha zeki makineler üretmeyi başarabilirsek –ve daha da önemlisi, hissedebilen makineler– bizim emirlerimizi yapmak için onları kullanmamızın ahlaki olması neredeyse imkânsızdır ki vereceğimiz türden ağır iş-leri yapmaktan keyif almaya programlanmış olsalar dahi. Genetik olarak dizayn edilmiş gönüllü köleler ordusu için bir ırk kavramı; insanlığın korkunç bir hata yapmış olduğunu ortaya çıkaran standart bir bilim-kurgu kinayesidir. Duyarlı robot kölelerin üretiminde farklı ne olabilir ki?

Biz, tarihimizde ilk defa canavarların istedikleri gibi kullanacakları makineleri üretme riskini üstleniyoruz.

Kaynak: <https://www.nytimes.com>

YAZAR

Gülsüm Esen

Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği okudu. Lisans tezi olarak *İnsan Doğasının Araçsallaştırılması* hakkında araştırmalar yaptı. Halen, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Din Felsefesi Bölümü'nde yüksek lisans eğitimi almaktadır. Bilinç, yapay zeka ve etik, öznellik, emprizm ve rasyonalizm gibi konularda çalışmalar yapmaktadır.

Libido Dergisi 'James Joyce' Sayısı (Sayı 32) Çıktı
Kitabevleri ve Zincir Mağazalarda
ve www.dusunbilkitap.com da

ABONELİK KAMPANYASI

WWW.DUSUNBILKITAP.COM

DÜŞÜNBİL
ABONELİK
KAMPANYASI

30 TEMMUZ 2018'E
KADAR DEVAM
EDECEKTİR

• DİĞER KAMPANYALI SETLER İÇİN SİTEMİZİ ZİYARET EDEBİLİRSİNİZ. •

www.dusunbilkitap.com

